

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ
EDEBÎ YÖNLERİYLE İBRAHİM (A.S.) KISSASI

ESRA KOÇ

2501181443

TEZ DANIŞMANI

Doç.Dr. SULTAN ŞİMŞEK

İSTANBUL-2020

ÖZ

EDEBÎ YÖNLERİYLE İBRAHİM (A.S.) KISSASI

ESRA KOÇ

Bu çalışmada, Kuran-ı Kerim'de geçen İbrahim (a.s.) kıssasının edebî özelliklerinin ortaya çıkartılması amaçlanmıştır. Bu incelemeye sebep olan temel sorun, kıssaların nasıl anlaşılacağı ve buna bağlı olarak da sembolik olup olmadığı noktasındaki tartışmalardır. Kuran-ı Kerim kıssalarının belâgat ilminin araçlarıyla ilmi yöntemlerle incelenmesi, konuya açıklık getirilmesi açısından önemlidir. Bunun için başlangıç noktası olarak İbrahim (a.s.) kıssası seçilerek, kıssayı oluşturan ayetler, belâgat ilminin alt ilimleri olan beyân ve meânî ilimlerinin araçlarıyla incelenmiştir.

Tez bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde analiz sırasında kullanılan terimlerle ilgili genel bilgiler verilmiştir. Bölümlendirme ise İbrahim (a.s.) kıssalarının içerdiği konulara göre yapılmıştır. İlk bölümde atası ve toplumu ile mücadelesi bağlamındaki kıssaları incelenmiştir. İkinci bölümde çocuk müjdesi ile gelen elçilerin anlatıldığı kıssaları, son bölümde ise Kabe bağlamındaki kıssaları incelenmiştir. Analizlerden önce, kıssanın içinde geçtiği sûrenin içeriği ve kıssanın üslûbu noktasında bilgi verilmiştir.

Analiz sonucunda ulaşılan sonuç, İbrahim (a.s.) kıssasının edebî yönünün, kıssanın içinde bulunduğu sûreye bağlı olduğu şeklindedir. Toplumuyla mücadelesi bağlamında beyân sanatlarından ta'riz üslûbunun, meânî ilmi kapsamında ise zâhirin muktezâsından çıkmış istifhâm üslûbunun yoğun kullanıldığı görülmüştür. Elçilerle müjdelene bağlamında ise duygu yoğunluğunu ön plana çıkartacak şekilde meânî sanatları öne çıkmaktadır. Mecaz ifade kalıpları daha ziyade Kabe bağlamında ortaya çıkmakta, ancak kıssa gerçekçi olmayan veya sembolik bir anlatım içermemektedir.

Anahtar Kelimeler: İbrahim, Kıssa, Beyan, Meanî, Kuran, Belagat.

ABSTRACT

THE KISSA OF ABRAHAM WITH LITERARY ASPECTS

ESRA KOÇ

In this study, the literary aspects of Abraham's kissa in the Qur'an were examined by means of bayan and ma'ani knowledge, which are sub-knowledges of rhetoric science. The problem that causes this review is the debate about how to understand the kissas and whether they are symbolic accordingly. We link the source of these discussions to the fact that the literary examination required for understanding the kissas has not been adequately done. The result of the analysis is that the narrative style and the literary aspect of the kissas depends on the surah in which the kissas is located, so as not to be torn from its place. When trying to be understood by taking it out of surah, because its structural properties do not resemble the story, artificial filler materials are added and introduced into another format, thus losing its property and meaning. Comments made through the newly created story, naturally, move away from the kissa described in the Qur'an and increase its incomprehensibility. Therefore, translations and explanations made without taking into account the relationship of the literary aspect of the kissa to the surah in which it is located will be disconnected from reality.

The thesis consists of an introduction and three parts. The introduction section provided general information about the terms used during the analysis. The partitioning was based on the subjects contained in the kissas of Abraham. In the first chapter, his kissas in the context of his struggle with his ancestor and his society are examined. In the second part, the kissas of the ambassadors who came with the gospel of children were examined, and in the last chapter, the kissas in the context of the Kaaba were examined. Before the analysis, information is given at the point of the content of the surah in which the kissa passes and the style of the kissa.

Keywords: Abraham, parable, Quran, rhetoric, bayan, maani, literary.

ÖNSÖZ

Kuran-ı Kerim'in doğru anlaşılması için alimler İslam tarihi boyunca lûgat, sarf, nahiv gibi alanlarda gayretlerini ortaya koymuşlardır. Aynı şekilde belâgat ilmi de ayetlerin edebî yönünün ortaya çıkartılması için gelişip, serpilmiştir. Bir metnin mecaz veya sembolik olduğunu söyleyebilmek için öncelikle bunu ortaya koyacak ilmi kriterlerin kullanılması gerekmektedir. Bu da ayet metnlerinin belâgat ilmi araçlarıyla ele alınmasını elzem hale getirmektedir. Ancak bu şekilde ayetlerle ilgili açıklamalar gerçekçi bir zemine oturacaktır. Biz de bir başlangıç olması için İbrahim (a.s.) kıssası üzerinde bu incelemeyi yapmak istedik.

İbrahim (a.s.) kıssasını beyân ve meânî ilmi araçlarıyla inceleyerek kıssanın edebî yönünü ortaya çıkartmaya çalıştık. Bunun sonucunda kıssanın edebî yönünün içinde bulunduğu sûreyle ilişkili olduğunu gördük. Kıssa sûredeki yerine ve konuya göre şekillenmekte, kullanılan ifadeler ve sanatlar buna göre yerleşmektedir. Bu süreçte kıssanın mecaz ifade kalıpları içermesine rağmen kıssayı oluşturan bütünün sembolik olmadığını gördük. Bu noktada diğer kıssaların da bu açılardan analiz edilerek Kuran-ı Kerim kıssalarının edebî yönlerinin ve üslûplarının ortaya çıkartılmasının, kıssaların doğru bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

Konuyu öneren danışman hocam Doç. Dr. Sultan Şimşek'e teşekkür ediyorum. İstişârî katkılarından ve desteklerinden dolayı değerli dostum Melek Karaca'ya teşekkür ediyorum. Ebeveynlerime üzerimdeki emeklerinden dolayı şükranlarımı sunuyorum.

En güzel övgüler ise O'na aittir.

Esra KOÇ

İstanbul, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ATASI VE TOPLUMUYLA MÜCADELESİ BAĞLAMINDA İBRAHİM (A.S.) KISSASI

1.1. BAKARA SÛRESİ 258. ve 260. AYETLER.....	21
1.1.1. Kıssanın Bakara Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu.....	21
1.1.2. Bakara Sûresi 258. Ayetin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi.....	22
1.1.3. Bakara Sûresi 260.Ayetin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi.....	25
1.2. EN‘AM SÛRESİ 74-83. AYETLER.....	28
1.2.1. Kıssanın En‘am Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu.....	28
1.2.2. En‘am Sûresi 74-83.Ayetlerin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi..	30
1.2.2.1. En‘am Sûresi 74. Ayet.....	30
1.2.2.2. En‘am Sûresi 75. Ayet.....	32
1.2.2.3. En‘am Sûresi 76, 77, 78 ve 79. Ayetler.....	33
1.2.2.4. En‘am Sûresi 80. Ayet.....	35
1.2.2.5. En‘am Sûresi 81, 82 ve 83. Ayetler.....	36

1.3. MERYEM SÛRESİ 41-50.AYETLER.....	38
1.3.1. Kıssanın Meryem Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu.....	38
1.3.2. Meryem Sûresi 41-50.Ayetlerin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi39	
1.3.2.1. Meryem Sûresi 41 ve 42.Ayet.....	39
1.3.2.2. Meryem Sûresi 43.Ayet.....	41
1.3.2.3. Meryem Sûresi 44.Ayet.....	41
1.3.2.4. Meryem Sûresi 45.Ayet.....	42
1.3.2.5. Meryem Sûresi 46.Ayet.....	42
1.3.2.6. Meryem Sûresi 47 ve 48.Ayet.....	43
1.3.2.7. Meryem Sûresi 49 ve 50.Ayet.....	44
1.4. ENBİYÂ SÛRESİ 51-73. AYETLER.....	45
1.4.1. Kıssanın Enbiyâ Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu.....	45
1.4.2. Enbiyâ Sûresi 51-73.Ayetlerin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi..	46
1.4.2.1. Enbiyâ Sûresi 51 ve 52.Ayet.....	46
1.4.2.2. Enbiyâ Sûresi 53.Ayet.....	47
1.4.2.3. Enbiyâ Sûresi 54.Ayet.....	48
1.4.2.4. Enbiyâ Sûresi 55.Ayet.....	48
1.4.2.5. Enbiyâ Sûresi 56 ve 57.Ayetler.....	49
1.4.2.6. Enbiyâ Sûresi 58. Ayet.....	50
1.4.2.7. Enbiyâ Sûresi 59.Ayet.....	50
1.4.2.8. Enbiyâ Sûresi 60 ve 61.Ayetler.....	51
1.4.2.9. Enbiyâ Sûresi 62 ve 63.Ayetler.....	53
1.4.2.10. Enbiyâ Sûresi 64 ve 65.Ayetler.....	53
1.4.2.11. Enbiyâ Sûresi 66 ve 67. Ayetler.....	54

1.4.2.12. Enbiyâ Sûresi 68 ve 69. Ayetler.....	55
1.4.2.13. Enbiyâ Sûresi 70, 71, 72 ve 73. Ayetler.....	57
1.5. ŞUARÂ SÛRESİ 69-87. AYETLER.....	58
1.5.1. Kıssanın Şuarâ Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu.....	58
1.5.2. Şuarâ Sûresi 69-87. Ayetlerin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi.....	60
1.5.2.1. Şuarâ Sûresi 69 ve 70. Ayet.....	60
1.5.2.2. Şuarâ Sûresi 71. Ayet.....	61
1.5.2.3. Şuarâ Sûresi 72, 73 ve 74. Ayetler.....	62
1.5.2.4. Şuarâ Sûresi 75 ve 76. Ayetler.....	63
1.5.2.5. Şuarâ Sûresi 77, 78, 79, 80, 81 ve 82. Ayetler.....	64
1.5.2.6. Şuarâ Sûresi 83, 84, 85, 86 ve 87. Ayetler.....	65
1. 6. ANKEBÛT SÛRESİ 16, 17 ve 24 -27. AYETLER.....	67
1.6.1. Kıssanın Ankebût Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu.....	67
1.6.2. Ankebût Sûresi 16, 17. Ayetlerin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi.....	69
1.6.2.1. Ankebût Sûresi 16 ve 17. Ayetler.....	69
1.6.3. Ankebût Sûresi 24 -27. Ayetlerin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi.....	71
1.6.3.1. Ankebût Sûresi 24. Ayet.....	71
1.6.3.2. Ankebût Sûresi 25. Ayet.....	73
1.6.3.3. Ankebût Sûresi 26 ve 27. Ayetler.....	73
1. 7. SÂFFÂT SÛRESİ 83-113. AYETLER.....	75
1.7.1. Kıssanın Sâffât Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu.....	75
1.7.2. Sâffât Sûresi 83-113. Ayetlerin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi.....	76
1.7.2.1. Sâffât Sûresi 83, 84, 85, 86 ve 87. Ayetler.....	76
1.7.2.2. Sâffât Sûresi 88, 89 ve 90. Ayetler.....	77

1.7.2.3. Sâffât Sûresi 91, 92 ,93 ve 94. Ayetler.....	79
1.7.2.4. Sâffât Sûresi 95 ve 96. Ayetler.....	80
1.7.2.5. Sâffât Sûresi 97 ve 98. Ayetler.....	81
1.7.2.6. Sâffât Sûresi 99, 100 ve 101. Ayetler.....	81
1.7.2.7. Sâffât Sûresi 102. Ayet.....	82
1.7.2.8. Sâffât Sûresi 103, 104, 105 ve 106. Ayetler.....	83
1.7.2.9. Sâffât Sûresi 107, 108 ve 109. Ayetler.....	84
1.7.2.10. Sâffât Sûresi 110, 111, 112 ve 113. Ayetler.....	85
1. 8. ZUHRUF SÛRESİ 26-28. AYETLER.....	85
1.8.1. Kıssanın Zuhurf Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu.....	85
1.8.2. Zuhurf Sûresi 26-28.Ayetlerin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi..	86
1. 9. MÜMTEHİNE SÛRESİ 4-6. AYETLER.....	88
1.9.1. Kıssanın Mümteherine Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu.....	88
1.9.2. Mümteherine Sûresi 4-6Ayetlerin Beyân veMeâni İlimleri Açısından Analizi.	89

İKİNCİ BÖLÜM

ELÇİLERİN GELİŞİ BAĞLAMINDA İBRAHİM (A.S.) KISSASI

2.1. HÛD SÛRESİ 69-76. AYETLER.....	94
2.1.1. Kıssanın Hûd Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu.....	94
2.1.2. Hûd Sûresi 69-76. Ayetlerin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi.....	96
2.1.2.1. Hûd Sûresi 69. Ayet.....	96
2.1.2.2. Hûd Sûresi 70. Ayet.....	97

2.1.2.3. Hûd Sûresi 71. Ayet.....	98
2.1.2.4. Hûd Sûresi 72. Ayet.....	99
2.1.2.5. Hûd Sûresi 73. Ayet.....	100
2.1.2.6. Hûd Sûresi 74, 75 ve 76. Ayet.....	100
2.2. HİCR SÛRESİ 51-60. AYETLER.....	102
2.2.1. Kıssanın Hicr Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu.....	102
2.2.2. Hicr Sûresi 51-61. Ayetlerin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi....	103
2.2.2.1. Hicr Sûresi 51. ve 52. Ayetler.....	103
2.2.2.2. Hicr Sûresi 53. Ayet.....	104
2.2.2.3. Hicr Sûresi 54 ve 55. Ayetler.....	105
2.2.2.4. Hicr Sûresi 56 ve 57. Ayetler.....	106
2.2.2.5. Hicr Sûresi 58, 59 ve 60. Ayetler.....	106
2.3. ZÂRİYÂT SÛRESİ 24-34. AYETLER.....	108
2.3.1. Kıssanın Zâriyât Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu.....	108
2.3.2. Zâriyât Sûresi 24-34. Ayetlerin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi.	109
2.3.2.1. Zâriyât Sûresi 24 ve 25. Ayetler.....	109
2.3.2.2. Zâriyât Sûresi 26, 27 ve 28. Ayetler.....	110
2.3.2.3. Zâriyât Sûresi 29. Ayet.....	110
2.3.2.4. Zâriyât Sûresi 30. Ayet.....	111
2.3.2.5. Zâriyât Sûresi 31, 32, 33 ve 34. Ayetler.....	111
3.3. ANKEBÛT SÛRESİ 31 ve 32. AYETLER.....	112
3.3.1. Kıssanın Ankebût Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu.....	112
3.3.2. Ankebût Sûresi 31,32. Ayetlerin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi.	113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÂBE BAĞLAMINDA İBRAHİM (A.S.) KISSASI

3.1. BAKARA SÛRESİ 124-132. AYETLER ARASI.....	115
3.1.1. Kıssanın Bakara Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu.....	115
3.1.2. Bakara Sûresi 124-132. Ayetlerin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi.....	117
3.1.2.1. Bakara Sûresi 124. Ayet.....	117
3.1.2.2. Bakara Sûresi 125. Ayet.....	118
3.1.2.3. Bakara Sûresi 126. Ayet.....	119
3.1.2.4. Bakara Sûresi 127, 128 ve 129. Ayetler.....	120
3.1.2.5. Bakara Sûresi 130. Ayet.....	121
3.1.2.6. Bakara Sûresi 131 ve 132. Ayetler.....	122
3.2. İBRAHİM SÛRESİ 35-41. AYETLER.....	123
3.2.1. Kıssanın İbrahim Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu.....	123
3.2.2. İbrahim Sûresi 35-41. Ayetlerin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi.....	125
3.2.2.1. İbrahim Sûresi 35 ve 36. Ayetler.....	125
3.2.2.2. İbrahim Sûresi 37. Ayet.....	126
3.2.2.3. İbrahim Sûresi 38 ve 39. Ayetler.....	127
3.2.2.4. İbrahim Sûresi 40 ve 41. Ayetler.....	128
SONUÇ.....	130
KAYNAKÇA.....	132

KISALTMALAR LİSTESİ

(a.s.)	: Aleyhisselam
Bkz.	: Bakınız
bkz.: yuk.	: Eserin kendi içinde yukarıya atıf
bkz.: aş.	: Eserin kendi içinde aşağıya atıf
Çev.	: Çeviren
s.	: Sayfa/sayfalar
thk.	: Tahkik eden
t.y.	: Basım tarihi yok
y.y.	: Basım yeri yok

GİRİŞ

Düşüncelerin, duyguların, hayallerin muhatabın etkileneceği şekilde ifade edilmesi anlamına gelen *edebiyat*, aynı zamanda bir milletin, bir devrin, bir sanat veya edebiyat ekolünün edebî ürünlerinin tamamına verilen isimdir.¹ Arap-İslâm dünyasının belâgat alimleri edebiyat ilmini *beyân*, *me'ânî*, *bedi'*, *kafiye*, *'arûz* şeklinde beş kısımda incelemişlerdir.² Bunlardan *beyân*, *me'ânî* ve *bedi'* ilimleri ise belâgat ilminin üç alt başlığını oluşturmaktadır.

Çalışmamızda İbrahim (a.s.) kıssalarının edebî yönünü incelemek için, edebiyat kaidelerini ve sanatlarını ihtiva eden belâgat ilminin alt ilimleri olan beyân ve meânî ilimlerinin araçlarını kullandık. Sadece bir kaç ayet üzerinde incelikle meânî ilminin araçlarıyla çalışılması bile bir tez konusu olabilecek zenginliktedir. Dolayısıyla tez süresi ve kapsamı gözönünde bulundurularak, meânî ilminin araçları kullanılırken en dikkat çekici olanlara yoğunlaşmıştır. Bedi' ilminin *cinas*, *seci* gibi lafzı güzelleştirme araçlarını incelerken, *fonetik* alanına da girilmesi gerektiğini düşünmemiz, ayrıca içerik olarak Kuran-ı Kerim'den önceki vahiylerin indiği toplumların kültürel hafızasına *tazmine* benzer yoğun atıflar yapıldığını görmemiz nedeniyle, tezin sınırını aşmaması için bedi' ilmi açısından analizi sonraki çalışmalara bırakmayı uygun gördük. Kıssaların bulunduğu kitap olan Kuran-ı Kerim'in dil yapısı *şiiir* olmadığı için kafiye ve 'arûz sistemi içermemekte, dolayısıyla edebiyat ilmi kapsamındaki kafiye ve 'arûz analizi de gerekmemektedir.

Çalışmada beyân ve meânî ilimlerinin araçlarını kullanırken usûl olarak bir kritere dikkat etmeye özen gösterdik. Bu da *muhatabın edebî zevkine* göre içeriğin değişmeyeceğine dair *Kitap'ın Sahibi'nin* çizdiği sınırdır.³ Edebiyat sanat olarak ele alındığında, edebî eserin tek başına hedefinin estetik değeri olduğunu öne sürenler olmuştur. “*Sanat sanat içindir*” ifadesiyle tartışılan bu teoriye göre eserin yegane

1 Meserret Diriöz, “Edebiyat Bilgi ve Teorileri I, Belagat”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, sayı:11, Niğde, 2002, s. 255-261.; M.Orhan Okay, “Edebiyat”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, X, s. 395.

2 Diriöz, “Edebiyat Bilgi ve Teorileri I, Belâgât”, s.260.

3 Bkz. Yâsin, 36/ 69; Hâkka, 69/ 41.

hedefi, muhatabın ondan alacağı edebî zevktir. Bu teori sadece şiir ile sınırlı kalmış, onda da kapsayıcı olmamıştır. Nitekim en basit şiir bile yazarının kişisel düşüncelerini yansıtmak durumundadır.⁴ Buradan yazarın eserini ne niyetle yazdığının önemi ortaya çıkmaktadır. Eserinin amacını eserinde *kılavuz olması, yolu aydınlatması, doğruyu yanlış ayırt etmesi, kendisiyle hüküm verilmesi*⁵ şeklinde tanımlayan ve bunu açıkça belirten bir yazar için eserinin muhataba edebî zevk vermesi için oluşturulmuş olduğunu söylemek mümkün olmayacaktır. İşin edebî zevk yönünün ise, *Kitap'ın Sahip'inin* yaratıcılık (halk) özelliğinde bulunan sanatçı (musavvir) sıfatıyla uyumlu olduğunu gördük. Vücuda alınması zorunlu molekülleri taşıyan meyveler ve sebzeler çeşit çeşit tat, doku, koku, renk ve biçimlerle bezenerek yaratılmıştır. *Yaratıcı* bir hikmete binâen yaptığı işi aynı zamanda estetik ve süslü olarak yaratmaktadır. Bunu *Kitap*'ında da yapmış, *gerçekleri* estetik bir şekilde muhataplarına sunmuştur. Ancak burada *hedefinin gerçekleri ulaştırmak* olduğunu belirtmesi, eğer incelenecekse her cümlesinin bu noktada ele alınmasını zorunlu kılmakta, muhatabın edebî zevkine göre cümlelerin aslî anlamları değişmemektedir. Portakal da yense, mandalina da yense C vitaminin molekülü aynıdır. Dolayısıyla kıssaları edebî yönden incelerken bu kritere özenle uymaya çalıştık. Anlatanın kendisini nasıl tanımladığı, kıssaları ne amaçla anlattığı gibi bilgilerle ilgili, biz de *Kitap*'ının bağlamına, bütününe bağlı kalmaya çalıştık.

Analiz için hazırlık aşamasında kıssayı oluşturan ayetlerin irâbı ve kelimelerin sözlük anlamları üzerinde durduk. İlkinde amaç meânî açısından ele alacağımız cümlelerin öncelikle nahiv açısından anlaşılmasıydı. Bunun için *el-Ukberî, Muhyiddîn Dervîş, Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî* gibi alimlerin eserleri başucu kaynağı konumunda oldu. Hakiki anlamları bilinmeden beyân açısından inceleme yapılamayacağı için *es-Sihâh tâcu'l-luğa, Lisânu'l-'arab, Müfredât elfâzi'l-Kur'ân, Mu'cemü'l Müfehres* gibi sözlüklerin hemen sonrasında *Kitap*'ın kendi içerisinde o kelimenin kullanımını araştırdık. Bu noktada *Zemahşerî'nin Esâsu'l-belâğa, Şerîf er-Radî 'nin Kur'an Mecazları, İbn Kuteybe'nin Te'vîlu müşkili'l-Kur'ân, Ebû*

4 Okay, "Edebiyat", X, s. 396.

5 İbrahim, 14/ 1; Maide, 5/ 15, 16; Nahl, 16/ 64.

Ubeyde'nin Mecâzu'l-Kur'ân isimli eserleri devreye girdi. Bu hazırlık aşamasından sonra beyân ve meânî ilimlerini inceleyen eserler eşliğinde analize geçildi. Temel yapı olarak *Sekkâkî'nin Miftâhu'l-'ulûm'u*, *Cürcânî'nin Delâilü'l-i'câz'ı* ve *Kazvî'nin Telhis'ine* bağlı kalınırken *el-Belâğatu'l-'arabiyye*, *'Ulûmu'l-belâğat*, *Esrâru'l-Beyân*, *el-Belâğatu funûnuhâ* ve *efnânuhâ*, *el-Belâğatu'l-vâdiha* gibi modern dönem eserlerden yararlanıldı. Tefsir eserleri olarak *Zemahşerî'nin el-Keşşâf*, *Ebû Hayyân'ın el-Bahru'l-muhît*, *Fahrüddîn er-Râzî'nin Mefâtihu'l-ğayb* eserleri başucu kaynağı olurken *Hak Dini Kur'an Dili*, *Fî zılâli'l-Kur'ân*, *et-Tefsîru'l-munîr* gibi modern dönem eserlerden de faydalanıldı. Bu süreç içerisinde, her incelenen spesifik konu için makaleler ve tezler mümkün olduğunca yoğun bir şekilde tarandı.

Üç bölümden oluşan tez, kıssaların bulunduğu bağlam ve içeriklerine göre bölümlendirilmiştir. İlk bölümde İbrahim (a.s.)'ın atası ve toplumuyla ilişkileri, ikinci bölümde elçilerin gelişi ve üçüncü bölümde Kabe bağlantısı üzerinden konular sunulmuştur. Ayetlerin meallerinde Elmalılı Muhammed Yazır ve Seyyid Kutub'un eserlerinden istifade edilmiştir.

Analize başlamadan önce giriş bölümü içinde, tezde kullandığımız terimlerle ilgili kısa bilgiler vermeyi uygun gördük.

Belâgat İlmi

Sözlükte *ulaştı, sona erdi* anlamındaki (بَلَغَ - بُلُوغًا - بَلَاغًا) fiilinin farklı bir bâbı olan بَلَغَ'nın mastarı kabul edilen ve *fesahat, söziün açık olması* anlamına gelen⁶ *belâgat* البلاغة, terim olarak *edebiyat kurallarını ve edebî sanatlarla alakalı beyân, meânî ve bedî' ilimlerini içine alan ilim dalını* ifade etmektedir. Ayrıca, *sözi fasih olarak yerli yerinde kullanma melekesi (éloquence)* anlamında da terim olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla ilim halinde kullanılmadan çok önce *meleke* anlamıyla halk tarafından bilinmekte olup, sonraları belâgat ilminin terimleri haline gelecek olan mecaz, kinaye, cinas vb. sanatlar şairler, hatipler, edipler tarafından

6 İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luğa ve sihâhi'l-Arabiyye*, I-VII, thk. Ahmed Abdulğafur Âttar, Dâru'l-ilmi li'l-melâyîn, 1990, IV, s. 1316.; Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr Cemâluddîn Ebu'l-Fadl, *Lisânu'l-'arab*, I-XV, Dâru sâdir, Beyrut, 1414, VIII, s. 419, 420.

kullanılmaktaydı.⁷ Bu süreçte belâgat edebî tenkit olarak, bir şiiri beğenip beğenmeme noktasında şair ve şiir üzerinde hüküm belirtme ameliyesi şeklindeydi. Bunu kendi gelişmiş edebî zevkleri ve hisleri ile değerlendirerek yapmaktaydılar. Panayırlar gibi kültürel ortamları dışında, şairlere ünvanlar takdir ederek, onları mukayese ederek, lafız veya üslûp kusurlarını ortaya koyarak da edebî tenkitte bulunmaktaydılar.⁸

Belâgatın tanımında bulunan *sözün fasih olması* ifadesi ise, *sözün kusurlardan arınmış ve açık olması* anlamındaki fesâhat (الفصاحة) terimine işaret etmektedir. Sözde olabilecek kusurlar lafız ve mana bakımından ikiye ayrılmıştır. Lafızların anlama katkı sağlamayan gereksiz tekrarı, zor telaffuz edilmesi (tenâfur), sarf kurallarına uymaması (kıyasa muhalefet), anlamayı zorlaştıracak şekilde karışık sıralanması (lafzî ta’kîd) veya bu sıralamanın nahiv kurallarına uymaması (za’f-ı te’lîf), peşpeşe isim tamlamalarının olması (tetâbu’-i izâfât), ses bakımından kulağa çirkin gelmesi (kerâhet-i sem‘) gibi özellikler lafız kusurları olarak kabul edilmiştir. Manaya dair kusurlar içinde ise bilinmeyen, nadir kelime kullanımı (garâbet), beyân sanatlarının yerinde kullanılmaması sonucu ortaya çıkan anlam karışıklıkları (mânevî ta’kîd) gibi konular sayılmaktadır. Bu kusurları taşımayan söz ve de sözü söyleyen kişi *fasih* kabul edilmiştir.⁹

Cahiliye döneminde edebî tenkit şeklinde gündemde olan belâgat, Kur’ân-ı Kerîm’in doğru anlaşılması gayesiyle yapılan çalışmalara paralel olarak yaklaşık 10. yüzyılın sonlarına kadar dil ve tefsir çalışmaları içinde gömülü olarak işlenmiştir. Ayrı bir ilim haline gelip terimleşmeye başlaması ise 14. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir. Bu dönemde beyân, meânî ve bedî‘ ilimleri şeklinde tasnif edilen ve Ebû Ya’kûb es-Sekkâkî’nin (626/1229) *Miftâhu’l-‘ulûm* isimli eseriyle klasik şeklini alan belâgat ilmi, 19. yüzyıl sonlarına kadar süren şerh, haşiye dönemiyle bir nevi

7 Hulusi Kılıç, “Belâgat”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, V, s. 380.

8 M. Akif Özdoğan, “Klasik Arap Edebî Tenkidine Genel Bir Bakış”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2015, 12:1, s. 1-28.

9 Mustafa Çuhadar, “Fesahat”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, XII, s. 423-424.

duraklama dönemine girmiştir.¹⁰ Ancak bu şerhlerin yazarlarının konuları tartışarak hatta kendi orjinal fikirlerini ortaya koyarak eserlerine dahil ettiğini, dolayısıyla bu dönemin tam olarak bir duraklama devri olmadığını ifade eden araştırmacılar da bulunmaktadır.¹¹

Belâgat ilminde oluşan ekolleri ise genel olarak kelâm-felsefe ekolü ve edebiyat ekolü olarak iki şekilde ele almak mümkündür. Yahyâ b. Hamza el-Alevî *et-Tırâzu'l-mutezammin* isimli eserinde iki ekolü birleştiren görüşlere yer vermişse de pek takipçisi olmamıştır. Bunlardan kelâm-felsefe ekolü, mantık kurallarına uygun tarifler ve felsefî terimlerle belâgatı ele almıştır. Abdülkâhir el-Cürcânî'nin iki meşhur eseri *Esrâru'l-belâga* ve *Delâ'ilü'l-i'câz*'ı üzerine *Nihâyetü'l-îcâz fî dirâyeti'l-i'câz*'ı yazan Fahreddin er-Râzî (ö.606/1209), Cürcânî ve Râzî'nin eserlerinin etkisinde *Miftâh*'ı yazan Sekkâkî, Sekkâkî'nin eserinin 3. bölümünü anlaşılır hale getirme amacıyla *Telhîsu'l-Miftâh*'ı yazan Hatîb el-Kazvînî (ö. 739/1338) gibi alimlerin sonrasında ders kitaplarına kavuşan bu ekol, İslam dünyasının doğusunda meşhur olmuştur. Ana dili Arapça olan bölgelerde revaç bulan ve belâgata edebî zevk ve sanatsal ölçülerle yaklaşan edebiyat ekolünün esasları ise İbn Reşîk el-Kayrevânî, İbn Sinân el-Hafâcî, Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, İbn Ebü'l-İsba' el-Mısırî gibi alimlerin eserlerinde ortaya çıkmaktadır.¹² Bu ekol özellikle bedî sanatlarla verdiği önemle öne çıkar. Bunun sebebi lafzın fesahatına çok önem vermelerinden kaynaklanmış olabilir.¹³ Örneğin Sekkâkî eserinde bedî sanatları sadece tasvir edip, bilgiyi iletmedeki fonksiyonuna değinmezken, Cürcânî iki eserinde de ona önem vermezken¹⁴, Kuzey Afrika'dan çağdaşı İbn Reşîk el-Kayrevânî (ö.456/1064) *el-'Umde fî mehâsini's-şî'r ve âdâbih ve nakdih* isimli eserinde bedî konusunu edebiyatın tek konusu yapmıştır.¹⁵ Ancak ekollerin tümüyle

10 Kılıç, "Belâgat", V, s. 381, 382.

11 Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Belâgat Ekolleri ve Anadolu Belâgat Çalışmaları", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1988, 8:, s. 122,123.

12 Kılıç, "Belâgat", V, s. 382, 383.

13 Hacımüftüoğlu, "Belâgat Ekolleri ve Anadolu Belâgat Çalışmaları", s.118.

14 William Smyth, "Belagat İlmi'nin Standart Hale Gelen Düzenleniş ve Es-Sekkaki'nin Miftahu'lûlum'u/The Canonical Formulation of" Ilm al-Balaghah" and al-Sakkaki's" Miftah al-'Ulum"', Çev. Abdullah Yıldırım, **Şarkiyat Mecmuası**, 22: s. 213-232.

15 William Smyth, "Bir Ders Kitabının Teşekkülü", Çev. Abdullah Yıldırım, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014, s.321-336.

birbirinden ayrı olduğunu söylemek de mümkün değildir. Çünkü ilk ekolün temsilcilerinden Râzî *Nihâyetü'l-îcâz* 'ına altmışa yakın bedî' sanatı alırken, ikinci ekolün temsilcilerinden İbnü'l-Esîr de lafzın diziliminin yani nazminin da önemli olduğunu vurgulayarak Cürcânî'nin örneklerini eserinde kullanmıştır.¹⁶ Ana dili Arapça olmayan insanların işin matematiğini yakalamaya çalışmaları, ana dili Arapça olanların ise zaten bildikleri konularda tanım, tarif yapma ihtiyacı hissetmeden kendi perspektiflerinden olaya bakmak istemeleri gayet doğaldır. Ancak dil konusuna, biri dışardan diğeri içerden baktığı için birbirlerinin bakış açılarına da aynı şekilde muhtaç kalmışlardır.

1) Beyân İlmi

Beyân (بَيَان) kelimesi *açık olmak, açıklamak* anlamında mastardır.¹⁷ Beyân ilmi, *hakiki anlamı dışında kullanılan lafızları açıklamak için gerekli yöntem ve kuralları* inceler.¹⁸

Kelime ve ifadeler zihindeki mananın taşınması için kullanılır. Ancak bunlar sadece fikirleri taşımaz. Bu manalar aynı zamanda duygu ve hislere de delâlet ederler. Ancak bu kelimelerin ve ifadelerin fikir ve duyguların aktarılmasında yetersiz kaldığı durumlar olabilir. Bu durumda insan kendisindeki fitri bir güçle¹⁹, kendini ifade edecek, yani düşünce ve duygularını beyân edecek farklı yöntemler bulur. Bu yöntemler genel başlıklarıyla teşbih-temsîl, kinâye, ta'riz ve mecazdır. Teşbih ve temsîl benzetmelerin kullanılmasıdır. Kinâye, zihne gelen bir düşüncenin onun gerektirdiği başka bir düşüncüyü çağırmasıyla meydana gelir. Ta'riz, bir şeyin zikredilmesinin onun benzerini veya zıttını ya da muhalifini hatırlatmasıyla gerçekleşir. Mecaz ise, bir lafzın yerine ikisi arasındaki bir ilgi (alâka) yüzünden sanki ona delâlet ediyormuş gibi başka bir lafzın konmasıdır. Böylece kelimadan kastolunan fikir, teşbih ve temsillerle bir nevi örneklendirilip resmi çizilerek,

16 Hacımüftüoğlu, "Belâğat Ekolleri ve Anadolu Belâğat Çalışmaları", s.119.

17 İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, XIII, s. 68.

18 Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Beyân", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, VI, s. 22.

19 Rahmân, 55/ 4.

kinâyelerle delillendirilerek, ta'rizlerle muhatapta zihinsel ve psikolojik etkiyi kuvvetlendirerek daha açık bir şekilde ulaşır. Bunun gibi yöntemlerle ifade daha anlaşılır hale getirilirken sunum da estetik hale gelir. Böylece kabul ettirme, gereğini yaptırma veya inandırma sürecinde fikir, bu estetik kılıf içerisinde takdim edilerek muhatapın ruh dünyasının da etkilenmesi sağlanır.²⁰

Beyânı, Câhız'ın (ö. 255/869) terim manasına yakın kullanmasından sonra, içiçe geçmiş bulunduğu meâni ilminden Ebû Mansûr Abdûlmelik es-Seâlibî (ö. 429/1038)'nin ayırdığı kabul edilir.²¹ Ondan sonra ise Zemahşerî (ö.538/1144) bu ilmin tanımını yapmadan alt konularını geniş bir şekilde ele alır.²² *Miftâhu'l-'ulûm* eserinde beyân ilmini tarifine kavuşturan Sekkâkî beyânın temelini oluşturan teşbih, mecaz ve kinâye üçlüsünü mantıksal bir sistemde birbirine bağlamaya çalışmıştır. Hakiki anlamda kullanılan lafızlar sözlük anlamlarına uygun şekilde gelir ve lügavi vaz' aracılığıyla lafızdan manaya doğru lafzî delâleti anlaşılır. Lügavi vaz ile ulaşılan mananın, bir ilişki (taalluk) dolayısıyla başka bir manaya gelmesi ise aklî delâleti gerektirir.²³ Sekkâkî eserinde bunu, şöyle dile getirmiştir:

“İstenen bir mananın farklı yollarla dile getirilmesinin ancak, bir manadan bir manaya, ikisinden birinin herhangi bir şekilde diğerini gerektirmesi gibi bir alâka sebebiyle, ikisi arasındaki intikal demek olan aklî delâletlerde gerçekleşeceğini bildiğinde, beyân ilminin dayanağının manalar arasındaki mülâzemeti itibara almak olduğu senin için ortaya çıkar.”²⁴

Bu noktada *alâka* kavramı önem kazanmaktadır. Yani lafzın hakikati terketmesi gelişigüzel olmamakta, muhatap bu *alâkayı* muhakame ederek mananın aklî delâletine erişebilmektedir. Alâka, bir ifadeye yüklenen anlam ile o ifadenin

20 Abdurrahman bin Hasan Habenneke el-Meydânî, **el-Belâğatu'l-'arabiyye**, I-II, Dâru'l-kalem/ ed-Dâru's-şamiyye, Dimeşk/Beyrut, 1996, II, s. 123, 124.

21 Hacımüftüoğlu, “Beyân”, VI, s. 23.

22 Smyth, “Bir Ders Kitabının Teşekkülü”, s. 329, 330.

23 Smyth, “Belagat İlmi'nin Standart Hale Gelen Düzenlenişi ve Es-Sekkakî'nin Miftahu'lûlum'u”, s. 225-229.; Abdülkahir el-Cürcânî, **Delâilü'l-i'câz**, Çev. Osman Güman, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 306.

24 Ebu Ya'kub Sirâcuddîn Yusuf b. Ebi Bekr (b.) Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, **Miftâhu'l-'ulûm**, Şeriketu'l-kudus, Kahire, t. y., s. 292, 293.

gerçek manası arasındaki bağlantıdır. Bu alâkalar çeşitli olup farklı şekillerde gruplandırılabilir.²⁵ İstiârede benzerlik ilgisi, mürsel mecazda sebep-sonuç, öncelik-sonralık, araç oluş, parça-bütün ilgisi, aklî mecazda fâil ve bağlantılı olanların ilgisi, kinâyede bir ifadenin mantıksal olarak gerektirdiği diğer ifadeyle arasındaki ilgi, ta‘rizde yine bir ifadenin benzeri, zıttı, muhalifi ile ilgisi onu hatırlatır. Dolayısıyla beyân ilminde *Ne alâka?* diye sorduğumuzda, akla hitap eden, verilecek bir cevap olmak durumundadır.

Burada şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır. Kullanılan kelimenin hakikat anlamı dışında kullanıldığını nereden biliyoruz? Teşbih, temsil gibi beyân araçlarında müşebbeh bih, müşebbehe ait olan lafzın yerine kullanılmadığı için mecaz oluşmamaktadır. Ancak istiâre, mürsel mecaz ve aklî mecazda tam anlamıyla bu *yerine kullanma* gerçekleşmektedir. Bu noktada bir takım ipuçlarına, yani *karînelere* ihtiyaç vardır. Karîne, *ne kastettiğini göstermek için mütekellimin ortaya koyduğu şeydir*.²⁶ Bu yüzden *karînelere* mecaz kullanımda, hakikat anlamını ortadan kaldırarak, ister hal karînesi olarak ortamdan anlaşılabilecek şekilde, ister lafız karînesi olarak bağlı bulunduğu ifadelerin lafızlarında zâhir olmak durumundadır. İfadenin hakikat manası aklen (karîne-i akliyye), örfen (karîne-i örfiyye) veya bağlam (karîne-i hâliyye) açısından imkansız olmalıdır. Ayrıca hakikat-mecaz ayırımında dille ilgili başka ölçütler de bulunmaktadır. Hakikatin iştikâkı yapılabilirken, müfredi, tesniyesi, cem‘isi olabilirken mecazın bulunmamaktadır. Hakiki manasında kullanılan sözcüğün cem‘i ile o kelimenin mecazî cem‘i farklı gelebilmektedir. Hakikat tekit edilebilirken, mecaz tekit edilememektedir. Özellikle mecazda masdarla tekit yapılamaması sağlam bir ölçüt kabul edilmektedir. Hakikatle kıyas yapılabilirken, mecaz üzerinden kıyas mümkün değildir.²⁷

Ancak lafzen yerine kullanma ifadesine karşılık gelemeyecek olan, yani yine

25 Bütünleyici veya tafsil edici yaklaşımlarla konu ele alınmış, dolayısıyla alâkalar bakış açılarına göre farklı ve çeşitli tasniflere tutulmuştur. İstiâre ve mürsel mecazla ilgili 28 tane alâka çeşidi ve karşılaştırmalar için, Bkz. Murat Tala, “Mecâz Problemi Olarak Alâka: Antâkî’nin el-‘Alâka’sı Bağlamında Bir Bakış”, **Marife Dini Araştırmalar Dergisi**, 2019, 19: 2, s. 661-680.

26 Tala, “Mecâz Problemi Olarak Alâka: Antâkî’nin el-‘Alâka’sı Bağlamında Bir Bakış”, s.665.

27 İsmail Durmuş, “Mecaz”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, Ankara, 2003, XXVIII, s. 218.

mecaz kapsamında olmayan kinâye ve ta‘rizde cümleler hakikat anlamlarıyla kullanılmaktadır. Dolayısıyla hakiki anlamı engelleyen bir karîne bulunamaz. Fakat asıl kastedilen, bu hakiki cümleyle direk veya dolaylı ilgisi olan başka bir şeydir. Mütakellim muhatabından, kullandığı ifadenin üzerine bir şey inşa etmesini, onun sonucunda da kendi zihnindeki şeye ulaşmasını istemektedir. Bu durumda asıl kastedilenin ne olduğu nasıl anlaşılacaktır? Burada yine karîne devreye girmektedir. Ancak bu karîne, mecazdaki gibi ifadenin hakiki anlamını engelleyen bir karîne değil, ifadeyle kastedilenin başka bir şey olduğunu anlatan bir karînedir. Kinâyenin *lâzımdan melzûma gidecek* yani *meknî-bihten meknî-anha ulaşacak* şekilde kurulması zorunludur. Bu yol takip edilerek kastedilen anlama ulaşılır.²⁸ Kelamın başka yöne çevrilerek, istenilen manaya gizli bir şekilde işaret edildiği ta‘rizde ise, bu şekilde zihinsel lafzî bir iltizam yoktur. Karîne çoğunlukla lafza değil hâlâ dayalıdır.²⁹

Aklî delâlet ve karîne kavramları beyân analizi için bir sistem oluşturmaktadır. Mantık, bir kelimenin hakiki mi gayri hakiki mi olduğuna hükmetmede yeterlidir. Bu hükmü verebilmesi için de karîneleri kullanır. Karîne ister lafzî olsun, ister hâlî olsun, mütakellim anlaşılacak istiyorsa bunları kendisi ayarlamak zorundadır. Aksi takdirde beyân gerçekleşmeyecektir. Anlamak isteyen muhataba düşen görev ise, lafızlara ve siyaka bağlı kalarak karîneleri doğru anlamaktır.

Örneğin, ahmakça davranan bir adama *çok zekisin!* dendiğinde bu adamın bu cümledeki *ta‘rizi* yakalayabilecek kadar aklının çalışıyor olması beklenir. Aksi takdirde söylenen cümle boş bir cümledir. Belîğ de değildir. Çünkü cümle beyân açısından uygun olmasına rağmen yerinde kullanılmamıştır. Adamın kendisine gerçekten *zeki* denildiğini sanması muktezây-ı hâlin *aptala* anlatmayı gerektirdiğini gösterir. Onları seyreden üçüncü bir kişinin sözü söyleyene *sen yalan söyledin* demesi de ayrı bir garabettir.

28 Fadl Hasen Abbas, *el-Belâğatu funûnuhâ ve efnânuhâ ‘ilmu’l-beyân ve’l-bedî’*, Dâru’l-furkân, y. y., 2007, s. 247, 259.

29 el-Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘arabiyye*, II, s. 152-154.

Belâgat harikası kabul edilen bir kitabın belâgatın en önemli özelliği olan ulaştırılmak istenen manayı en anlaşılır şekilde anlatma ilkesi gereği, Kuran'ın bu özelliğe sahip olduğunu düşünürsek ki kendisi de bunu açıkça meydan okuyarak beyan etmektedir, muhatap *onu anlayabilecek seviyeye* çıkabilir demektir. Bunun anlamı bu kudret ona fitri olarak verilmiştir. Hiçbir *yazar*, anlamayacak kişilere *eserini* vermek istemez.

Bu noktadan hareketle toplumuyla olan diyaloglarının neredeyse tamamında ta'riz kullanan İbrahim (a.s.)'ın toplumunun entellektüel açıdan bilgi seviyelerinin yüksek olduğu, durumu anlayabilecek şekilde akıllarının çalıştığı sonucu çıkmaktadır. İbrahim (a.s.) toplumuyla konuşurken hiçbir yerde teşbih kullanmamıştır. Teşbih, temsil gibi araçlar bilinenden yola çıkarak bilinmeyi anlattığı için, bu yönüyle de toplumunun herhangi bir bilgi eksiği olmadığı ortaya çıkar. Sorun çoğu zaman olduğu gibi burada da psikolojiktir. İbrahim (a.s.) M.Ö. yaklaşık 2000'li yıllarda akledebilen, kendilerine yeterli bilgi ulaşmış, gelişmiş bir toplumda mücadele etmektedir. Ama aşağıda meâni araçlarıyla da beraber ortaya çıkacağı üzere, verilen bilgiler üzerinden akıl yürütmeyi terkedip duygusal tepkilerle hakikati reddetmektedirler.

Aynı şey bu ayetlerin indiği M.S. 7. yüzyıldaki Cahiliye Arapları için de, günümüz için de geçerlidir. Bu insanlara *bu ta'riz* anlatıldığında aynı şey gerçekleşmektedir. Kendilerine yapılan göndermeyi açık seçik anlayabilecek donanımına sahip oldukları için onlara bu beyân aracıyla anlatılmıştır. Yani karîneleri görüp, ta'rizi anlayabilecek seviyede akledebilme yetenekleri güçlüdür.

Kıssaya hangi cümlelerin neden girip çıktığı, neyin ne kadar, nasıl anlatıldığı bu noktada önem kazanmaktadır. İbrahim (a.s.)'ın toplumuyla diyaloglarından meşhur bir örnek, sanem haline getirdikleri heykelleri parçalamasından sonra yaşananlardır. “*Onu bu büyükleri yaptı.*” diyerek suçu büyük saneme attığında, ta'riz olduğunu net olarak ortaya koyan karîneler, kıssayı oluşturan cümlelerin içindedir. İbrahim (a.s.)'ın bir plan yaptığı, bunu yüzlerine açıkça söylemesi, arkalarını dönüp gitmelerini beklemesi, kimse yokken putlara laf atıp konuşmalarını bekleyerek

istihza etmesi, büyüğünü bilerek kırmaması gibi bilgilerin bu ayetlere eklenmesi, *kıssaya girip ayetleşmesi*, karîne işlevselliğini göstermeleri açısından ele alınabilir.

2) Meânî İlmi

Sözlükte (يَعْنَى) fiili *boyun eğme, ortaya çıkartma* anlamlarına gelmektedir. عَنِيتُ بِالْقَوْلِ كَذَا sözle *kastedilenin, istenilenin* ortaya çıkarılmasıdır. Aynı kökten türeyen عَلَانِيَةً kelimesinin çoğulu alan مَعَانِي *manalar* anlamına gelmektedir. “عَرَفْتُ ذَلِكَ فِي مَعْنَى”³⁰ Meânî ilmi, *sözlerin muktezây-ı hâle yani durumun gereğine uygunluğunu* inceleyen ilim dalıdır.³¹ Meânî ilminin sırtı bütünüyle nahve dayalı olduğu için, nahivle ilgili ilk eser hüviyetindeki *el-Kitâb*’ına bağlı olarak, Sîbeveyh’i (ö. 180/796) meânî ilminin kurucusu sayanlar olmuştur. Meânî ilminin gelişimi *nazım teorisi* ile de yakından bağlantılıdır. Sözlerin özel bir tertiple düzenlenmesi, bir kuyumcunun değerli taşları estetik bir şekilde dizmesine, yani nazmetmesine benzetilmiştir. Cürcânî’ye göre Kuran’ı Kerim’in taklit edilemezliği onun nazmında aranmalıdır. Dolayısıyla bunu ortaya çıkarmak için *Delâ’ilu’l-i‘câz*’ında *meâni’n-nahv, meâni’l-keîâm* şeklinde konuyu ele alan Cürcânî, meânî ilminin formel kurucusu kabul edilmiştir.³²

Sekkâkî ise *Miftâhu’l-‘ulûm* adlı eserinde, meânî ilmini nahiv ilminden ayırmıştır. Meânî ilmi de nahiv ilmi gibi terkiplerle, gramatik yapılarla ilgilenmektedir. Ancak bir nahiv alimi bu terkiplerin klasik terkiplere uygun olup-olmadığını incelerken, meânî alimi bu terkiplerin, kullanıldığı duruma ve niyetlere uygun olup-olmadığına odaklanmaktadır.³³

İçerik olarak çeşitli aşamalardan geçen meânî ilmi Kazvînî ile sekiz başlık altında toplanmıştır. Bunlar müsnedün ileyhin, isnadın, müsnedin ve müsnedle ilgili

30 el-Cevheri, **es-Sihâh**, VI, s. 2440.

31 Nusrettin Bolelli, **Belâgat (Beyân-Me’ânî-Bedî’ İlimleri) Arap Edebiyatı**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 189.

32 İsmail Durmuş, “Meânî”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, Ankara, 2003, XXVIII, s. 204-205.

33 Smyth, “Belâgat İlmi’nin Standart Hale Gelen Düzenlenişi ve Es-Sekkakî’nin Miftahu’lûlum’u”, s.220.

öğelerin halleri ile inşâ, kasr, fasıl-vasıl, îcâz-ıtnâb-müsâvâtır.³⁴

Meânî ilminde kelim, haber ve inşâ olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. Haber cümleleri, sözü söyleyen kişi hakkında *doğru söylüyor* veya *yalan söylüyor* hükümlerini verebileceğimiz cümlelerden oluşurken, bu cümlelerin söylenme gayeleri de iki başlık altında toplanmaktadır. Mütakellim, muhatabın bilmediği bir hükmü bildirmek istediğinde (fâide-i haber) veya muhatabın bildiği hükmü kendisinin de bildiğini göstermek istediğinde (lâzım-ı fâide-i haber) haber cümlesi kullanır. Bunların dışında üzüntü, sevinç gibi duygularını ortaya koymak, acizlik, azarlama, küçümseme gibi halini ortaya koymak, karşı tarafı irşâd etmek, teşvikte bulunmak vb. gayelerle de mütakellim haber cümlelerini kullanır. Bunlar haber cümlelerinin fer'i amaçlarıdır ve siyak-sibâkdan anlaşılırlar.³⁵

Haber cümleleri muhatabın verilen hükme yaklaşımıyla ilgili olarak da üç şekilde gelebilir. Verilen hükme inanmayan bir muhataba haber cümlesi (inkârî haber cümlesi) kuvvetli şekilde pekiştirilerek söylenir. Tereddüt yaşayana, zihninde soru işaretleri olana (talebî haber cümlesi) biraz vurgulanır, hükümle ilgili zihni boş olana ise (ibtidâî haber cümlesi) pekiştirilmeden verilir. Bunlar muhataba bağlı olarak zâhirin gerektirdiği haber cümleleridir. Ancak haber cümleleri bazı nedenlerle zâhirin muktezâsından çıkabilir. Örneğin; inkarcılıkta inat eden muhataba inkârî haber cümlesi yerine, delillerin ortada olduğuna dikkat çekmek için ibtidâî haber cümlesi kullanılabilir. Ya da inkar etmediği halde, hali tavrı inkar eden gibiyse buna dikkat çekmek için ibtidâî haber cümlesi yerine inkârî haber cümlesi kullanılabilir. Hükümle ilgili zihni boş olan muhataba ise ibtidâî haber cümlesi yerine, haberin hükmüne dair önceden bir şey geçmesi halinde, sanki muhatap soru sormuş gibi davranılarak talebî haber cümlesi ile bir nevi cevap verilebilir.³⁶

Meânî ilminde kelamın diğer bölümünü oluşturan inşâ cümlesi ise talebî inşâ

34 Durmuş, “Meânî”, XXVIII, s. 205.

35 Bolelli, **Belâgat**, s. 189-195.; Ahmet Gezek, “Arap Belagatı’nda Konudan Haberdar Olan Muhataba Mesaj İletme Amaç ve Formları-Kur’an Ölçeğinde”, **Marmara Üniversitesi SBE**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s. 25-26.

36 Bolelli, **Belâgat**, s. 207-226.

cümlesi ve gayr-ı talebî inşâ cümlesi olarak iki başlık altında toplanmaktadır. Bir isteğe, dileğe dayalı olan talebî inşâ cümleleri; *emir, nehiy, istifhâm, temenni, nidâ* şeklinde beş çeşittir. Gayr-ı talebî inşâ cümleleri ise *taaccüp, medih, zem, kasem* gibi bir istek içermeyen cümle yapılarını içermektedir.³⁷

Muhataptan halihazırda olmayan bir şeyi istemek için kullanılan talebî inşâ cümleleri de zâhirin muktezâsından çıkıp aslî anlamları dışında kullanılabilirler. Bunlarda yine siyak-sibak durumundan anlaşılır. Örneğin; emir kipi Allahû Teâlâ'ya yönelikse artık o bir duadır, tebliğ yapılan bir kişiye yönelikse irşâd amaçlıdır, yanlış iş yapmaya niyetlenene o işi yapması için söylenen emir cümlesi buram buram tehdit kokmaktadır veya yapılması muhal bir iş için getirilen emir cümlesi artık aciz bırakmayı ifade etmektedir.³⁸

Aynı şekilde talebî inşâ kategorisindeki istifhâm cümlesi de, aslî anlamı soru sormak olmasına rağmen, Kuran-ı Kerim'de çok çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Takrîr, inkâr, tevbîh, taaccüp, tecâhül, emir, teşvik, nehiy, istihzâ gibi anlamlarda kullanılan istifhâm cümleleri³⁹, İbrahim (a.s.)'ın toplumuyla diyaloglarında da zâhirin muktezâsından çıkmış haliyle yoğun bir şekilde geçmektedir. İbrahim (a.s.)'ın muhataplarına tebliğde bulunurken tecâhül, takrîr, inkâr, taaccüp anlamlarıyla karşımıza çıkan istifhâm cümleleri, ta'rizle uyumlu bir üslûbu da ortaya çıkarmaktadır. Konuşmaya başlarken *yanlış yapıyorsunuz* cümlesi yerine, *böyle mi yapıyorsunuz, madem böyle inanıyorsunuz, kabul edelim ki öyle, tamam o zaman şunların cevabını verin, şunun üzerinde hiç düşündünüz mü* dercesine her bir istifhâm cümlesiyle akıllarına seslenmektedir. Çıkarımlar yaptırtarak doğruyu itiraf etmelerine çalışmaktadır. Ta'riz sahnelerinde ortaya çıkan sonuç burada da ortaya çıkmaktadır. Akledebilme melekelerine sahip bir topluma konuşan İbrahim (a.s.) tebliğini her defasında aklettirebilme derdiyle yürütmektedir.

37 Alî el-Cârim, Mustafâ Emîn, **el-Belâgatü'l-vâdiha**, thk.. Kâsim Muhammed en-Nûrî, Mektebetu dâru'l-fecr, y.y., 2014, s. 318.

38 Bolelli, **Belâgat**, s. 239-253.

39 Alican Dağdeviren, "Kur'ânî Anlatımda İstifham Hemzesi", **Usûl İslam Araştırmaları**, 2017, 27, s. 49-72.

Meânî ilminde kelâmın iki bölümünden biri olan haber cümlesi, çeşitli nedenlerle diğer bölümünü oluşturan inşâ cümlesi yerine de kullanılabilir. Tefe'ül (uğurlu saymak), hırsı izhâr etmek, saygıdan dolayı emir vermemek, dua, beddua, işi garantiye almak vb. bir çok nedenle bu gerçekleşebilir. Örneğin bir haber cümlesi olan رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا Allah ondan razı oldu cümlesi, Allah ondan razı olsun anlamında dua olup, inşâ cümlesidir.⁴⁰

Haber olsun inşâ olsun, iki cümle kategorisinde de cümlelerin içinde bir yargı bulunduğu ve bunun ifade edilebilmesi için iki ögeye ihtiyaç duyulduğu kabul edilmiştir. Yargıyı ifade eden mahkûmun bih (müsned) ve üzerinde yargıda bulunulan mahkûmun aleyh (müsnedün ileyh) arasındaki anlamsal bağ, meânî ilminin temeli kabul edilen isnad sistemini oluşturmaktadır. Müsnedin cümledeki yeri *fiil, haber, isim fiil vb.* şeklinde gelirken, müsnedün ileyh'in yeri *fâil, nâib-i fâil, mübtedâ vb.* şekillerde gelmektedir. Bu iki öge dışında kalan *hal, temyiz, şart edatları vb.* yan öğelere ise *kayıt (müteallık)* ismi verilmiştir.⁴¹

Müsned ve müsnedün ileyh cümlelerin asıl öğeleri kabul edildiği için aslolan onların zikredilmesidir. Yine müsnedün ileyh'in önce ve marife olarak gelmesi de asıl kabul edilmiştir. Bu durumda cümlede müsnedin takdimi, hazfî veya müsnedün ileyh'in tehiri, hazfî veya nekra gelmesi gibi durumlar bir nedene binâen oluşmakta ve anlamı değiştirmektedir. Aynı şekilde müteallıktan kabul edilen mefûlun, müteaddi fiille gelmesi gerekirken kullanılmaması veya fiilin önüne geçerek takdimi de muktezây-ı hâle uygun olarak anlamı değiştirmektedir. Bazen de kelâm muktezây- ı zâhirin hilâfına gelir. Örneğin; zamir gelmesi gerekirken zâhir ismin gelmesi, *sen* denilmesi gereken yerde *o* diyerek zamirler arasında *iltifât* edilmesi, aslında parmak yüzüğe sokulduğu halde *yüzüğü parmağıma soktum* şeklinde kelâmın *kalb* edilmesi muktezây- ı zâhirin hilâfına olmaktadır.⁴²

40 Celâleddîn Muhammed Kazvînî, **Telhis (Me'ânî-Beyân-Bedî')-Kur'an Edebiyatı**, Çev. Mehmed Fahreddin Dinçkol, Ebrar Yayınları, 1990, s. 88.

41 Recep Şentürk, "İsnad", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, XXIII, s. 153.; İsmail Güler, "Arapçada İsnad ve Eksilteli Yapılara Bazı Yeni Yaklaşımlar", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, 22:1, s. 29-38.; el-Cârim, Emîn, **el-Belâgatü'l-vâdiha**, s. 270.

42 Kazvînî, **Telhis**, s. 28-69.

Meânî ilminin üzerinde durduğu konulardan biri de kelamın mana ile arasındaki nisbî uyumdur. Kelamın manayla eşit olmasına *musâvât* denilmektedir. Ancak mana daha az kelamla verildiğinde bu *icaz* ismini almaktadır. Bunu elde edebilmek için kelamdan bir takım kelimelerin hazfedilmesine *hazif icazı* denilmektedir. Hazfedilmiş kelime olmamasına rağmen kelimelerin kendilerinden çok daha yoğun bir manaya delalet etmeleri ise *kasr icazını* oluşturmaktadır. Böylece az kelimeyle çok mana elde edilmektedir. Kast edilen manayı daha iyi anlatabilmek adına manadan daha fazla kelime kullanımına ise *itnâb* ismi verilmektedir. Pekiştirmek, yanlış anlamayı önlemek gibi nedenlerle tekrarlarla, mesellerle yapılan itnâbın aksine, bir amaca binaen olmayan uzatmalar fuzuli olup, çirkin görülmektedir.⁴³

Meânî ilminin diğer bir konusu olan *kasr*, kelâmî bir takım ibarelerle bir şeyin başka bir şeye özel kılınması, hapsedilmesi , tahsîs edilmesi demektir. Kasr sıfatın mevsûfa veya mevsûfun sıfata özel kılınması şeklinde yapılabilir.⁴⁴ Tahsîsdeki amaç muhatabın zan durumuna göre değişmektedir. Muhatap bir şeyde iki ayrı vasfı topladığında bunlardan sadece biri o varlıkta varsa *ifrâd kasrı*, muhatap bir şeyi tümüyle yanlış anladıysa *kalb kasrı*, muhatap sıfat veya mevsûftan birini tayinde tereddüt duyuyorsa *tâyin kasrı* yapılır. ⁴⁵ Kasr إنما ، ما ، لا ، gibi edatlarla، بَلْ، لَكِنْ atıf harfleriyle yapılabildiği gibi, takdim-tehir veya fasıl zamirleri getirmek suretiyle de yapılabilir.⁴⁶

Aralarındaki ortak bir yön dolayısıyla iki cümlelerin و atıf harfiyle birbirlerine bağlanması olan *vasl* konusu ise, meânî ilminin en incelikli ve zor konularından kabul edilmiştir.⁴⁷ İki cümle arasında lafzen veya manen ittifak olduğunda vasıl yapılır. İsim cümlesinin isim cümlesine atfı gibi isim cümlesinde, fiil cümlesinde , mazi fiilde, muzari fiilde tenasüp vaslın güzelliklerinden kabul edilmiştir. Ancak bir

43 Kazvînî, **Telhis**, s. 100-113.

44 el-Meydânî, **el-Belâġatu'l-'arabiyye**, I, s. 523.

45 Bolelli, **Belâġat**, s. 323-325.

46 Kazvînî, **Telhis**, s.69-78.; Bolelli, **Belâġat**, s. 313-319.

47 İsmail Durmuş, “Vasıl”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, XLII, s. 538.

takım değişik faydalardan dolayı, örneğin isim cümlesi sübût, fiil cümlesi teceddüt için getirilmek istendiğinde bu tenasüp bozulabilir. Vasıl ayrıca şüpheyi gidermek, yanlış anlamayı önlemek için de yapılabilir. Örneğin; ﺁ ile nefiyden sonra gelen bir cümlelerin olumsuz anlaşılması için و atıf harfi kullanılır.⁴⁸

و ile yapılan atfın terkedilmesine ise *fasl* denilir. Lafzen veya manen ilgili olmayan cümleler birbirine atfedilmez, fasledilir. İkinci cümlelerin ilk cümleyi tekid etmesi, açıklaması, bedeli olması veya cevabı gibi (isti'nâfen) gelmesi durumunda da bu iki cümle fasledilir. Ayrıca bir cümlelerin önceki cümleye vasledilmesinin anlamı bozduğu durumlarda da yine fasıl yapılır.⁴⁹

Kuran-ı Kerim'de Kıssa

Sözlük anlamı *bir izi takip etmek* olan قِصَّة fiiliyle aynı kökten gelen *kıssa* الْقِصَّة, *emr* (iş, mevzu), *hadis* (söz, olay) anlamına gelmektedir. Çoğulu الْقِصَص kelimesidir. Yine aynı anlama gelen ve bir sûreye isim olan الْقِصَص kelimesi ise mastar yerine de kullanılmaktadır. “وَقَدْ قِصَّ عَلَيْهِ قِصَصًا” “Ona kıssa ederek anlatmış.”⁵⁰ Arap edebiyatında *kıssa*, etimolojik anlamına bağlı olarak *bir olayın adım adım takip edilerek anlatılması, hikaye edilmesi* ve bu sıfatı taşıyan *hikaye* için kullanılmaktadır.⁵¹ 18.asra kadar *hikaye*, Batı’da ve Doğu’da bugünkü anlamından çok daha geniş bir içerik taşımıştır. Menkıbeler, masallar, fabıllar, fıkralar, destanlar, tarihi olaylar hikaye edilmiştir. Bir edebiyat türü olarak *hikayelerin* kökeni halk hikayeleri kabul edildiği için, içeriğinin bu şekilde çok çeşitli olması da olağan karşılanmaktadır. Batı hikaye anlatımında öncelikle Yunan destanları, sonrasında Tevrat ve İncil’deki kıssalar etkili olurken, Doğu’da Hint kültürü ve Câhiliye Arap hikâyeleri, daha sonra Kur’ân-ı Kerîm’deki kıssalar etkili olmuştur. Günümüzde *hikaye* denildiğinde anlaşılan, Batı’da 19.yüzyılda roman türünden de ayrılıp *küçük hikâye* (*nouvelle, short story, kurzgeschichte*) ismini alarak bağımsızlaşan, örf, duygu

48 Kazvînî, **Telhis**, s. 88-100.

49 Durmuş, “Vasıl”, XLII, s. 537-538.; Bolelli, **Belâgat**, s.334-343.; Kazvînî, **Telhis**, s. 95-100.

50 el-Cevherî, **es-Sihâh**, III, s. 1051.

51 İdris Şengül, “Kıssa”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, Ankara, 2002, XXV, s. 498-499.

ve karakterlerin bir olay etrafında anlatıldığı edebî türdür.⁵² Arap edebiyatındaki القصة lafzı Kuran-ı Kerim’de bulunmamaktadır.

Kuran-ı Kerim’de القصة ile aynı kökten kelimeler 30 yerde geçmekte olup yerlerine göre *anlatma, takip etme, kısâs* şeklinde üç temel anlamda kullanılmıştır.⁵³ Konumuzla ilgisi yönüyle *anlatmak, nakletmek* manasında en açık ifadelerden biri, Musa (a.s.)’ın başından geçenleri müstakbel kayınpederine anlattığı sahnede geçmektedir. "فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ" ⁵⁴ Bir diğeri, Yusuf (a.s.)’ın rüyasını kardeşlerine anlatmaması için babasının uyarıda bulunduğu sahnede geçmektedir. "قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا" ⁵⁵ İki olayda da yaşananların *anlatımı, nakledilmesi* sonucunda dinleyicide bir etki oluşmaktadır. İlkinde kayınpederi Musa (a.s.)’ı sakinleştirmekte, güvende olduğunu telkin etmektedir. İkincisinde, nakletme sonucunda kardeşlerinin bir takım çıkarımlar yaparak Yusuf (a.s.)’a zarar verme tehlikelerine dikkat çekilmektedir. Yani başa gelen olayları anlatmanın bir takım nedenleri ve sonuçları vardır. Kuran’da *Yaratıcı’nın kısâs etmesi* sadece önceki elçilerin ve karyelerin yaşadıkları şeyler ve ayetler konusunda kullanılmaktadır. Kuran’ı Kerim, yaşanmış bir takım olayları yani kıssalarını neden anlattığını açıkça belirtmektedir. Bu nedenler:

- 1) Öz akıl sahiplerinin ibret alması ve yeni vahyin uydurma olduğu iddiasına karşı önceki vahiylerin tasdik edilerek karşılık verilmesi:

"لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ" ⁵⁶

- 2) Tefekkür edilmesi:

52 Hüseyin Yazıcı, "Hikâye", TDV İslâm Ansiklopedisi, I-XLIV, TDV Yayınları, İstanbul, 1998, XVII, s. 479-480.

53 Mahmut Çanga, Kur'an-ı Kerim Lügati-İlâvelerle Mu'cemü'l Müfehres, İstanbul, 2005, s. 392.

54 Kasas, 28/ 25

55 Yusuf, 12/ 5.

56 Yusuf, 12/ 111.

" وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ

يَلْهَثْ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ " ⁵⁷

Yusuf sûresindeki kıssa anlatılmadan önce muhatabın verilecek bilgilerden gafil olduğuna dikkat çekilip⁵⁸, kıssanın sonunda verilen bilgilerin gayb haberi olduğuna, olaylar yaşanırken muhatabın orada bulunmadığına vurgu yapılmaktadır.⁵⁹ Sûrenin sonu ise, önceki elçilere yapılan yardımlar ve de mücrimlerin engelleyemeyecekleri azaba dikkat çekilip, onların kıssasında akıl sahipleri için ibret olduğu konusu üzerinden kapanmaktadır. Kıssada anlatılan olaylar daha önce yaşanmamış, gerçekleşmemiş veya farz-ı muhal anlatılan *hikayeler* değildir. Bunlar olmuştur ve muhatabın seçimine göre yine aynısı tekrarlanacaktır.⁶⁰ Benzeri bir durum İsa (a.s.) kıssasının gerçek olduğuna dair vurgu yapılan Âl-i İmrân sûresinde bulunmaktadır.⁶¹ Kıssanın gayb haberlerinden olduğu, Meryem (aleyhesselam⁶²)'in bakımını üstlenmek için yapılan çekişmede muhatabın onların yanında olmadığı ifade edilmektedir.⁶³ Kıssa içeriği, *İsa'nın bir tanrı olmadığı yönündeki gerçeği*, gerçek yaşanmışlıkları delil getirerek anlatmaktadır. Sahih bilgi verme hedefini, önceki vahiylerle bağlantısı yönüyle ortaya koyan Kuran-ı Kerim⁶⁴, arkeolojik kalıntılara da atıfta bulunmaktadır. Kuran insanlığı bir bütün olarak ele aldığı için, tarihi de bir bütün olarak görmekte, bu bütünlük içinde gerçek olayları işlemektedir.⁶⁵

Bu açıdan bakıldığında klasik olarak kıssanın, *yaşanmış veya yaşanmamış bir olayın çevresindeki kişilerin ilişkilerini anlatma*⁶⁶ şeklindeki hikaye anlatımı, yapı

57 Araf, 7/ 176.

58 Yusuf, 12/ 3.

59 Yusuf, 12/ 102.

60 Yusuf, 12/ 111.

61 Âl-i İmrân, 3/ 62.

62 Bundan sonra *aleyhesselam*/ عليها السلام için de (a.s.) kısaltması kullanılacaktır.

63 Âl-i İmrân, 3/44

64 Yusuf, 12/ 111.

65 Mehmet Mahfuz Söylemez, "Kur'an- Tarih İlişkisi Üzerine", **Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2017, 4:7, s. 13-44.

66 Yazıcı, "Hikâye", XVII, s. 479.

olarak Kuran'da geçmemektedir. Bu, *hikaye* ile *Kuran'ın kullanımındaki kıssa* arasındaki içerik farkıdır. Anlatım üslûbu yönüyle de, hedeflerinin farklı olması nedeniyle Kuran'ın kıssa anlatım üslûbu, *hikaye* terimiyle uyuşmamaktadır. Kuran kıssalarının anlatım üslûbu incelendiğinde görülen, insanlara özgü olan magazinsel veya tarihsel bir anlatımda yerini bulan *kim, nereden, ne zaman, ne yapmış anlatımı* değildir. Bunlar ancak verilmek istenen bilgi için işlevselse anlatıma dahil edilmektedir. Yoksa hedef bu soruların cevaplarının bilgi olarak verilmesi değildir. Ayrıca verilmek istenen bilgi edebî teknikler kullanılarak ulaştırılmaktadır.

İbrahim (a.s.) kıssasında da bu edebî üslûp bulunmaktadır. Kıssalarda bulunan diyaloglarda da aynı özellik devam etmektedir. Diyaloglarda konuşan kişiler Arap değildir, yani kendi dönemlerinde belîğ Arapça ifadelerle konuşmamışlardır. Bu noktada diyalogların bir nevi tercüme olduğu düşünülebilir. Ancak aynı diyalogun farklı konularda, farklı cümlelerle gelmesi cümlelerin bir tercüme değil, işlenmiş bir cümle olduğunu göstermektedir.⁶⁷ İşlenmiş cümle ile kastımız *Yaratıcı Sanatçı*, belâgatı kullanarak cümleyi işlevsel bir hale getirirerek o kişinin ortamını, ortamındaki psikolojiyi verecek şekilde yaşanan olayı üç boyutlu hale dönüştürerek anlatmaktadır.

Çalışmamızda, İbrahim (a.s.) kıssasını edebî yönüyle inceleyerek elde ettiğimiz sonuç, kıssanın edebî yönünün ve anlatım üslûbunun, içinde bulunduğu sûreye bağlı olduğu yönündedir. Kuran'ın kıssa anlatım üslûbu göz önünde bulundurulmadan, sûredeki yerinden kopartılarak incelenmeye çalışılan kıssa doğal olarak anlaşılamayacaktır. Böyle bir durumda da dolgu malzemeleri kullanılarak insan yapımı hikayeler elde edilmeye çalışılmakta, kıssa bunun üzerinden yorumlanmaktadır. Bunun sonucunda kıssa yapay ve donuk bir hale gelmektedir. Bu, insan vücudundaki yerinde işlevsel olan bir organın, oradan kopartıldığında çürümesi gibi, özelliğini yitirmesi gibidir. Kuran'ın kendi üslûpsal özelliklerine bağlı olan kıssa, sûrenin içinde kendi yerinde tamdır. Dolayısıyla buradan da bağlamın önemi ortaya çıkmaktadır. Kıssa *neden tam o noktada anlatılmaya başlanmıştır, neden o*

67 Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer Fahrüddîn er-Râzî, **Mefâtîhu'l-ğayb**, I-XXXII, Dâru ihyâi't-turâsi'l-'arabiyye, Beyrut, 1420, XXVIII, s. 179.

sûrede anlatılmıştır, neden o cümleler ayetleşmiştir? soruları önem kazanmaktadır. İbrahim (a.s.)'ın Meryem sûresindeki kıssası, sûrede öne çıkan *Rahman* ismi dolayısıyla latif, mütevazi bir şekilde istidrak sanatıyla gelişen, merhameti ortaya koyan bir üslûba sahiptir. Atası ve toplumuyla mücadelesinin anlatıldığı bölümlerde görülen İbrahim (a.s.)'ın dilindeki ta'riz ve istihza üslûbu ise, bulunduğu *sûre* içeriğinde işlenen elçilerle alay edilmesi, Muhammed (a.s.)'ın üzerindeki baskının azaltılması gibi konulara eşlik etmektedir. Aynı şekilde elçilerin çocuk müjdesi ile gelişi konusunda ortaya çıkan endişe, korku, merak, şaşkınlık, sevinç duyguları edebî tekniklerle capcanlı tasvirler haline getirilmiştir.

Kuran-ı Kerim'deki İbrahim (a.s.) kıssası ile ilgili yapılmış bir çok çalışma mevcuttur. Hatta bunlar sosyoloji, eğitim, tarih alanlarına dahi uzanmaktadır. Ancak ilk yapılması gereken çalışma olan *kıssa metninin belâgat açısından incelenmesi*, tefsir kitaplarında dağınık durumda bulunan açıklamalar haricinde, özel bir başlık altında bulunmamaktadır. Bu mütevazi çalışmanın bu noktada, diğer kıssalar içinde başlangıç noktası olmasını diliyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

ATASI VE TOPLUMUYLA MÜCADELESİ BAĞLAMINDA İBRAHİM (A.S.) KISSASI

1.1. BAKARA SURESİ 258. VE 260. AYETLER

1.1.1.Kıssanın Bakara Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu

Kuran-ı Kerim'in ikinci sûresi olan Bakara sûresi Medenî bir sûredir. Sûre muhteva bakımından başta İsrailoğulları olmak üzere kitap ehline güçlü mesajlar verirken bir yandan da hukukla ilgili düzenlemeleri getirmektedir. Kıssanın bulunduğu ayetlerin öncesinde konu, 253. ayetle birlikte, çeşitli elçiler gönderilmiş olduğu bilgisi ile başlamaktadır. Allah'ın verdiği özgürlükle ümmetlerden kimisinin iman ettiği kimisinin ihtilafa düştüğü, birbirlerini öldürdükleri belirtildikten sonra iman edenlere seslenilerek şefaât, alışveriş ve dostluğun hiç bir çeşidinin olmayacağı bir gün gelmeden önce infaka çağrı yapılmaktadır. 255. ayet Allah'ın tek ilah oluşunu vurgulayıp, özelliklerinden bahsetmektedir. 256. ayetle de dinde zorlamanın olmadığı her şeyin net olarak ortada olduğu beyân edilmiş, Allah'a olan iman, *kopmayacak en sağlam kulpa sıkıca tutunma* temsili istiâresi ile verilmiştir. 257. ayetle iman etme ve gerçeği örtme (küfür) noktasında seçim yapmış kişilerin durumu ortaya koyulmaktadır. Allah'ın iman edenlerin velisi olduğu, kafirlerin velisinin tâğutlar olduğu belirtilmektedir. Bu ayette Allah'ın iman edenleri *karanlıklardan aydınlığa çıkarttığı*, tâğutların ise *aydınlıkta olanı karanlıklara doğru götürdüğü* temsili istiâre ile beyân edilmektedir. Buradan sonraki üç ayet, yani 258, 259 ve 260. ayetlerde bulunan üç kıssa bu konu ile ilgili verilen örneklerdir. Bu kıssalardan sonra 261. ve devamındaki ayetlerle *infak konusu* sadaka, borç ve faiz konularına doğru etkili temsili teşbihlerle işlenerek sûre sonuna kadar devam etmektedir.

Karanlıkta kalma, aydınlığa çıkarılma gerçek hayatta nasıl olmaktadır? 258, 259, 260. ayetlerdeki kıssalarda bu süreç *hayat verme ve öldürme* konusu üzerinden

anlatılmaktadır. 258. ayette krallık sahibi bir kişinin rububiyet iddiasında, 259. ayette yıkılmış bir şehre gelen kişinin zihninde bir soru şeklinde, 260. ayette İbrahim (a.s.)'ın *bu iş olacak, ama nasıl!* şeklindeki merakında hayat verme ve ölüm konuları işlenmektedir. Bu noktada iman etmiş kişilere Allah yol gösterip sorularını cevaplarken, gerçekleri örten kişi karanlıkta bırakılmaktadır. Çünkü kuralı gereği zalim topluma Allah *yol göstermeyecektir*.

Bakara sûresi 258. ayetteki kıssada, İbrahim as ve krallık sahibi kişi arasında yapılan tartışmadan üç cümlelik çok kısa bir kesit verilir. Tartışmanın tamamı verilmez. Ancak bu üç cümlede kullanılan kinâyelerle, tartışma ortamı, tartışanların bilgi seviyeleri ve amaçları öz bir şekilde ortaya konulmuştur.

Bakara sûresi 260. ayetteki kıssa ise İbrahim (a.s.)'ın sorusu ile başlar, Allah'ın yol gösterici cevabından sonra hemen biter. Cevaptaki emir ifadelerini İbrahim (a.s.)'ın yerine getirmesinden veya kendi deneyimiyle ulaştığı bir sonuçtan bahsedilmez. Tam aksine sonucu ve ulaşması gereken bilgiyi Allahû Teâlâ vurgular. Böylece, bu bölümde yoğun kullanılan teşbihler gibi, İbrahim (a.s.)'ın sorusu Allahû teâlâ tarafından bir teşbihle açıklanmış olur.

1.1.2. Bakara Sûresi 258. ayetin Beyân ve Meâni İlimleri

Açısından Analizi:

"أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ"

"Allah kendisine iktidar verdi diye şımararak İbrahim ile Rabbi hakkında tartışmaya girişen adamı görmedin mi? İbrahim «Benim Rabbim, diriltebilen ve öldürebilendir» deyince adam «Ben de diriltebilir ve öldürebilirim» dedi. Bunun üzerine İbrahim «Allah güneşi doğudan getiriyor, sen de onu batıdan getir, bakalım»

deyince o kâfir adam şaşırıp kaldı, söyleyecek söz bulamadı. Allah zalimleri hidayete erdirmez.”

Ayet-i kerîmenin ilk cümlesi inşâ-i talebî olup, istifhâm şeklinde gelmiştir. Ancak istifhâm yapısı, soru sormak için değil, taaccüb (hayret, şaşırma) için kullanılmıştır.⁶⁸ Bunun karînesi ثَرَّ fiilidir. Bu kişi gözle görülmemiştir. Göz ve kalple bakmak anlamına gelen الرُّؤْيَةُ⁶⁹ burada inceleme⁷⁰ anlamıyla kullanılmaktadır. Bu şekilde örneğe dikkat çekici bir giriş yapılmaktadır. Kendisine Allah tarafından mülk verilmesi kişiyi şükre, itaate, nimetin sahibini bilmeye götürmesi gerekirken, aksine bu kişi İbrahim’in sahibinin kim olduğu noktasında delil getirmeye kalkmıştır. Böylece nankörlük etmekle kalmamış, kendisinde rububiyetten pay olduğunu iddia etmiştir. İşte bu akıl sahibi insan için hayret verici bir şeydir.

Ayette tartışma konusu olarak belirtilen “رَبِّ” kelimesi *sahip, efendi* anlamlarına gelmektedir. Cahiliye döneminde *kral* için kullanılan bu kelime, insanlar için izafetle kullanılabilmektedir. Marife olarak الرب ise, *bütün yaratılmışların, ortağı olmayacak şekilde her şeyin yegane efendisi, sahibi* olarak Allah’ın vasfıdır.⁷¹ İbrahim (a.s.)’ın “رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَ يُمِيتُ” cümlesi, haber cümlesi olup isim cümlesi şeklinde gelmiştir. Ebû Hayyân isim cümlesinde haberin الَّذِي şeklinde ism-i mevsûlle gelmesi dolayısıyla, burada ihtisâs olduğunu ifade eder.⁷² Mübteda habere hasredilmiştir. Yani İbrahim as “*benim sahibim olan, ancak hayat veren ve öldüren kimsedir.*” demektedir. Hayat veren ve öldüren sıfattan kinâye ile Allah’tır. İbrahim (a.s.)’ın açıkça Allah’ın ismini zikretmeyip kinâye yolu ile söylemesi, muhataplarının hayat veren ve öldürenin Allah olduğunu gayet iyi bildiğini göstermektedir.

68 Ebu’l Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf an hakâiki ğavâmıdî’t- tenzîl ve uyûnî’l ekâvîl fi vucûhi’t-te’vîl**, I-VI, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2016, I, s. 802.

69 İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘arab**, XIV, s. 291.

70 Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, **Te’vîlu muşkili’l-Kur’ân**, thk. İbrahim Şemsüddîn, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrut, t. y., I, s. 271.

71 İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘arab**, I, s. 399.

72 Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali el-Endelusî, **el-Bahru’l-muhît fi’t-tefsir**, I-X, thk. Sıtkî Muhammed Cemîl, Dâru’l-fikr, Beyrut, 1420, II, s. 627.

Kendisine mülk verilen kişi, *İbrahim'in sahibi* hakkında çıkardığı tartışmada, “أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ” diyerek cevap verir. Kurduğu cümle haber cümlesi olup, isim cümlesidir. Yine Ebû Hayyân burada ism-i mevsûl kullanılmamasından dolayı, bu kişinin hayat verme ve öldürme sıfatlarını kendine hasr etmediğini belirtir. Yani kendisi de fitrat olarak hayat verme ve öldürme sıfatlarının kendisine hasredilemeyeceğinin farkındadır.⁷³ Kendisinin de *hayat verdiğini ve öldürdüğünü* belirtir. Bu durumda o da kinâye kullanarak İbrahim (a.s.)’a *senin sahibin benim* demektedir. Yaratılmışlara sahip olma noktasında, Allah ile birlikte kendisinde yetki görmektedir. Bunun nedeni Allah’ın ona verdiği mülktür.

Karînesi olduğu için rahatlıkla anlaşılabilir olan mûsnedin ileyhin hazfedilmesi yerine zikredilmesi, bu zikrin bir zorunluluk değil seçim olduğunu, dolayısıyla özel bir anlamı olduğunu göstermektedir. Zikr belağî açıdan tekid, tahsis, ta’riz, takrîr, telezzüz gibi amaçlara binaen yapılabilmektedir.⁷⁴ Konuşma akışında kimin konuştuğu belli olmasına rağmen, İbrahim (a.s.)’ın isminin tekrar zikredilmesi ise arada geçen konuşmaların hazfedilmiş olmasına işaret olabilir. Nitekim İbrahim (a.s.)’ın cümlesi fâ-i fasîha ile başlar. Bu, öncesinde bir şart cümlesi olduğunu ve hazfedildiğini gösterir.⁷⁵ Muhatap mugalataya bu şekilde devam etmişse, bu bölüm tartışmanın kısırdöngüde geçtiği bölümü oluşturmuş ve gerekmediği için hazfedilmiş olabilir.

Daha sonra إِنَّ pekiştirme edatı ile talebî haber cümlesi gelir. Burada talebî haber cümlesi zâhirin muktezâsından çıkar. Muhatap Allah’ın kim olduğunu çok iyi bilmektedir. Bunun karînesi İbrahim (a.s.)’ın önceki cümlesinde kinâye kullanmasıdır. Ama adamın mugalata yaparak gerçekleri örtmek istemesi dolayısıyla, İbrahim (a.s.) onu sanki bilmiyormuş konumuna indirererek cümleyi pekiştirir. Ayrıca *sahibim* demez, *Allah* lafzını açıkça zikrederek sözün sağa sola çekilebileceği

⁷³ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhît*, II, s.627.

⁷⁴ Halil İbrahim Kaçar, “Belagat Açısından Eksiltisiz İfadelerin (Zikir Üslubu) Anlam Boyutu”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, 22:1, s. 57-79.

⁷⁵ Komisyon, *İ’râbu’l Kur’ân li’de’âs*, I-III, Dâru’l-Münîr ve Dâru’l-Fârâbî, Dimeşk, 1425, I, s. 109.; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhît*, II, s.629.

bütün kapıları kapatır. “فَاتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ” cümlesindeki emir, karşı tarafı aciz bırakmak (ta’ciz) içindir.

Bunun üzerine muhatap kelime oyununa devam edemez ve kalakalır. Muhatap “بِهْتِ الَّذِي كَفَرَ” cümlesinde ism-i mevsûl ile tanımlanır. Burada mülk sahibinin sıfatının ism-i mevsûl ile getirilmesi tahkîr içindir.⁷⁶ Gerçek hayat veren, öldüren belli iken, akıl sahibi için herşey ortada iken, insanlara sahiplik taslamak için işi karmaşık hale getirip, bulandırmaya çalışmak karanlıklarda kaybolmak demektir. “اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ” cümlesi, isim cümlesi şeklinde gelmiştir, dolayısıyla sübût ifade etmekte olup, kıssanın sonu 257. ayeti te’kid etmektedir. Zalim toplumlara Allah (لَا يَهْدِي) yol göstermeyecektir. Bu 257. ayetteki temsîli istiâreye bağlı olarak, evliyası tâğutlar olan kâfirlerin (gerçekleri örtenlerin) dolayısıyla zâlim (eşyayı gerçek yerine koymayan) toplumların başına gelecek olandır, akletmemek, karanlıkta kalmak.

1.1.3. Bakara Sûresi 260. ayetin Beyân ve Meâni İlimleri

Açısından Analizi:

”وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أَوْ لَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قُلُوبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ”

“Bir vakit İbrahim: «Rabbim, bana ölümlere nasıl hayat verdiğini göster.» demişti. Allah buyurdu: «Yoksa inanmadın mı?» İbrahim: «İnandım, ancak kalbimin iyice yatışması için.» dedi. Allah buyurdu ki: «Öyle ise kuşlardan dördünü tut onları kendine alıştır. Sonra her dağ başına onlardan bir bölüm⁷⁷ koy. Sonra onları çağır. Koşarak sana gelirler. Ve bil ki şüphesiz Allah Aziz’dir, Hakim’dir.»”

76 İsm-i mevsûlle marife yapmanın çeşitli gayeleri için Bkz. Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, **Meâni'n-nahvi**, I-IV, Dâru'l-fikr, y. y., 2000, I, s. 119, 120.

77 Evin bölümleri, geminin parçaları gibi bir bütünü oluşturan bölümleri ifade eden جُزْءٌ kelimesi Kur'an-ı Kerim'de sadece üç yerde kullanılmıştır. Bütünü oluşturan birimleri ifade etmektedir. Bkz. el-İsfehânî, **Müfredât elfâzi'l-Kur'ân**, s. 195.; Hicr, 15/ 44; Zuhurf, 43/ 15.

Ayet vâvu'l-isti'nâf ile başlar. "*Allah'ın, velisi olduğu kişileri karanlıktan aydınlığa çıkarması*" ile ilgili anlatılan kıssalardan üçüncüsü olarak Bakara 257. ayete bağlanır.⁷⁸

İbrahim (a.s.)'a ait inşâ cümlesindeki emir fiil اُرْنِي dua anlamındadır. "أَوَلَمْ" istifhâm cümlesi ise takrîr (ikrara zorlamak) için gelmiştir.⁷⁹ Soru hemzesi ile birlikte gelen و ile sorunun anlamı kuvvetlendirilmiştir.⁸⁰ Yol müminlere gösterilecektir. Dolayısıyla İbrahim (a.s.)'ın *ölülere hayat verileceğine dair imanı* istifhâm-i takrîr ile öncelikle beyân edilmiş olur. İbrahim (a.s.)'ın cevabındaki بَلَى cevap harfinden sonra gelen و, atıf vâv-ı olup ma'tûfun aleyh cümlesi hazfedilmiştir.⁸¹

Kalbin mutmain olması mecazdır.⁸² اطمئن sarsıntıdan sonra sakinleşmek anlamına gelir.⁸³ Kuran'da طمأن kökünden gelen kelimeler mâzi, muzâri, ism-i fâil şeklinde 13 yerde geçmektedir. Kalbin mutmain oluşu 16/106'da *iman* ile, 3/126 ve 8/10'da *müminleri Allah'ın meleklerle destekleyeceğini söylemesi* ile, 13/28'de *Allah'ın zikri* ile gerçekleşmektedir. 5/113'de ise *havarilerin sofrâ isteme sebeplerinde* geçmekte, ancak kınanmaktadırlar. Bundan hareketle kalbin mutmain oluşunun, iman, bilgi ve Allah'ı zikretme ile ulaşılan sonuçların sarsılmakta olan kalbi yatıştırması, sakinleştirmesi olduğu görülmektedir.

"صُرْهُنَّ إِلَيْكَ" ifadesinde geçen صُرْ emir fiili (يَصِيرُهُ veya صَارَهُ - يَصِيرُهُ) şeklinde) harf-i cersiz geldiğinde *onu eğ/ onu parçala ve ayır* anlamlarındadır. Ancak fiil, إِلَيْ harf-i ceri ile geldiğinde ise, *onu kendine yönelt* anlamına gelmektedir.

78 Muhyiddîn b. Ahmed Mustafa Dervîş, **İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû**, I-X, Dâru'l-irşâd li's-şu'ûni el-câmi'yye, Suriye, 1415, I, s. 401.

79 er-Râzî, **Mefâtihu'l-ğayb**, VII, s. 36; Dervîş, **İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû**, I, s. 402.

80 Musa Alp, "Arap Dilinde هل / Hel ve ا / Hemze Soru Harflerinin Vaz'ı ve Kullanımı", **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2017, 17:1, s.102.

81 Dervîş, **İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû**, I, s. 402.

82 Ebu'l Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, **Esâsu'l-belâğa**, I-II, thk. Muhammed Bâsil, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 1998, I, s. 614.

83 er-Râgıb el-İsfahânî, **Müfredât elfâzi'l-Kur'ân**, Thk. Safvân Adnan Dâvudî, Dâru'l-kalem, Dimeşk, 2014, s. 524.

Dolayısıyla Ahfeş, ayette geçen ifadeye *tevcîh et, yönelt* anlamı vermiştir. Yine aynı kökten, *çağrıldığı zaman icabet eden* anlamında, kuşlar için *عُصْفُورٌ صَوَّارٌ* kalıbı kullanılmaktadır. Ayet-i kerîmede, İbrahim (a.s.)’a kuşları tuttuktan sonra kendisine alıştırması emredilmiştir.⁸⁴ Kuşlara ayet boyunca *هَٰ* zamiri ile işaret edilmiş, akılsızlar için kullanılabilecek olan *هَا* zamirine iltifât edilmemiş, herhangi bir ‘udûl yapılmamıştır.⁸⁵

Yukarıdakilerden hareketle İbrahim (a.s.)’ın sorusuna cevabın temsîli teşbih ile verildiğini görebiliriz. Kuran-ı Kerim’de bir çok ayette *ölümden sonra hayat verme* için su ile toprağın kabarması ve bitkilerin çıkışı temsîli, delil olarak verilmektedir.⁸⁶ Burada da *ölülere nasıl hayat verildiği* beyân edilmektedir. Müşebbehin tasviri, hayat verilen, ayaklanan, Sahip’lerine dönen ölülerdir. Müşebbeh bihin tasviri ise, kişinin hiçbir bağı yokken yakalayıp kendine alıştırdığı kuşları etrafına bıraktığında, *çağırıldığı zaman hızla ona gelmelerdir. Sana alışımsız 4 çeşit kuş (grubu) uzaktan çağırıldığında, nasıl ki sana hızla gelirlerse, Azîz ve Hakîm olanın yoktan var ettiği yaratıkları da dilediği zaman, çağırıldığında hızla O’na gelirler.*⁸⁷ Son cümle *ئِنَّ* tekid harfi ile talebî haber cümlesi olup, Allah’ın gücüne ve hikmetli iş yaptığına dair sıfatları da mübalağa sigasıyla gelmiş olup, cümle pekiştirilmiştir. Başındaki *وَاعْلَمُ* emir formunda inşâ cümlesi olup öncesindeki emir cümlelerine vasledilmiş, sonuç bağlanmıştır.

Bu ayette hazif i’cazi vardır. Kıssanın sonu hazfedilmiştir. Verilen teşbih için

84 el-Cevheri, **es-Sihâh**, II, s. 717; Ayetle ilgili tefsir alanındaki yorumlar ve ayrıntılı bilgi için Bkz. Abdurrahman Ateş, “Ölülerin Nasıl Diriltildiğinin Kuşlar Üzerinden Hz. İbrahim’e Gösterilmesi (Bakara 260. Âyetin Anlamı İle İlgili Bir Değerlendirme)”, **İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2017, Sayı:7, s. 9-34.

85 Geçiş anlamına gelen ‘udûl (عُدُول), Kuran- Kerim’de sarf, nahiv, belâgat, delâlet ve savt ‘udûlleri şeklinde bulunmaktadır. Belagat ‘udûlleri beyân ve meânî ilimlerinde mecâz, iltifât, kalb, takdîm-tehîr, îcâz ,üslûbu’l-hakîm gibi konularda olup delâlet ‘udûlleri de kelimenin asıl manasından başka bir manada kullanılmasıyla oluşmaktadır. Bkz. Hasan Duran, Yunus İnanç, “Kur’ân-ı Kerîm’de Teceddüt ve Sübût Manası İçin Yapılan ‘Udûl Çeşitleri”, **Edebali İslamiyat Dergisi**, Mayıs 2019, 3:5, s. 53-77.

86 “Onun ayetlerinden biri de şudur: *Sen yeryüzünü boynu bükük kupkuru görürsün. Onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman titreşir ve kabarır. Ona hayat veren Allah elbette ölümlere de hayat verir. Şüphesiz ki O’nun herşeye gücü yeter.*” Fussilet, 41/39.

87 Abdurrahman Ateş, “Ölülerin Nasıl Diriltildiğinin Kuşlar Üzerinden Hz. İbrahim’e Gösterilmesi (Bakara 260. Âyetin Anlamı İle İlgili Bir Değerlendirme)”, s. 28-30.

İbrahim (a.s.)'ın herhangi bir itirazı yoktur. Çünkü belîğ bir teşbihle her şey açık bir şekilde ortaya konmuş, İbrahim (a.s.) da idrak etmiştir.⁸⁸

1. 2. EN‘AM SÛRESİ 74-83. AYETLER

1. 2.1. Kıssanın En‘am Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu

En‘am sûresi Mekkî bir sûre olup ana konusu şirkle mücadeledir. Sûrenin başından kıssanın bulunduğu bölüme kadar konular, Muhammed (a.s.)'ın tebliği sonucu hakikati örtenlerin yani kafirlerin tavırları ve bunlara verilen cevaplardan oluşmaktadır. Sürekli alayları, mucize talepleri, yalanlamaları, dirilişi inkar etmeleri, elçi olmadığını iddia etmeleri, kendilerinin de vahyin benzerini getirebileceklerini söylemeleri, dalga geçerek azabı istemeleri, meleklerin inmesini istemeleri ve benzeri şekillerde kendilerine gelen gerçeğe yüzleşmek yerine ısrarla yüz çevirmeleri resmedilmektedir. Bu şekilde davranmaları sonucu her insanda oluşacak şey, Muhammed (a.s.)'da da oluşmuştur. *Akletmek* insanı yeryüzünde *yalnız ve yalnız* hissettirebilmektedir. Sûrenin 33, 34 ve 35. ayetlerinde Muhammed (a.s.)'ın üzüntüsü, elinden gelse olağanüstü şeyler yapabilip insanları inandırabilme arzusu net bir şekilde görülmektedir. Buna sûrede verilen cevap, onlara her türlü olağanüstü olay gösterilse, melekler inse, ölümler konuşsa, gökten dokunabilecekleri bir kitap inse yine de iman etmeyecekleri yönündedir. Ahirette geri dönmek isteyenler, döndürülseler yine aynı şeyi yapacak olan yalancılardır. Bu noktada Allah'ın verdiği özgürlükle insanların kendi tercihlerini yapacakları Muhammed (a.s.)'a hatırlatılıp, insanların üzerine vekil, koruyucu olmadığı, inkarcıların sorunlarının mucize olmayıp hevalarına uymak istemeleri olması, bu haldeyken de hidayete ermelerine kuralı gereği *Allah'ın izin vermeyeceği* vurgulanmaktadır. Çoğunluğun yaptığıının aldatıcı olacağı, çoğunluğa değil, kendisine vahyedilene uyması emredilmektedir. *Kitap* verilenlerin onu öz oğullarını tanıdıkları gibi tanıdıkları, Allah'ın ona şahit olduğu bildirilmektedir. Sûre bu açıdan içinde bulunduğu müşrik toplumuyla mücadele etmek durumunda kalan kişiler için gerçekten bir motivasyon kaynağı

⁸⁸ Dervîş, *İ‘râbu'l-Kur‘ân ve beyânuhû*, I, s. 403.

şeklindedir. Bu süreçte önceki elçilerin de başlarına aynı şeylerin geldiği, alay edenlerin uğrayacakları akîbet, kıyamet günündeki halleri anlatılıp, elinden gelse azabı getirmek isteyen Muhammed (a.s.) bu noktada rahatlatılırken, sûre içeriği kafirlere uyarı, müminlere de kılavuz olmaktadır.

Kıssanın öncesinde 71. ayet inkârî istifhâm ile başlayarak, faydası- zararı olmayan şeylere duaya yönelmek kınanmaktadır. Bu durum *Allah yol gösterdikten sonra doğru yola arkasını dönmek* temsili istiâresi ile eleştirilmektedir. Hemen peşinden, *doğru yola çağıran arkadaşlarına rağmen şeytanların hevasıyla şaşkın şaşkın dolaşan kişi* temsili teşbih ile beyân edilmiştir. Buna karşılık olarak Allah'ın *yol göstermesinin* hakikat olduğu, alemlerin sahibine teslim olmak, namazı gözeterek kılmak, O'ndan korunmak elçiye emredilmiştir. 73. ayetle göklere ve yere şekil verenin, gaybı ve şehadeti bilen sözünün de hak olduğu, hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olanın O olduğu vurgulandıktan sonra İbrahim (a.s.) kıssası başlamaktadır. Sûrenin temelinde gerçeğin bilgisinin O'na ait olduğu, buna da ancak O'nun bildirmesiyle yani elçi göndermesiyle ulaşılabileceği, aksi halde yolun bulunamayacağı vurgusu da vardır. Yol gösterildikten sonra gitmeyi reddeden için zorlama yoktur. O yolda yalnız hissedecek kişi için ise İbrahim (a.s.) kıssasının hemen peşinde 25 tane elçi isim isim sayılıp, onların atalarından, soylarından, kardeşlerinden bu yol üzere giden faziletli salih kişiler gösterilip Muhammed (a.s.) ve diğer muhataplara onları takip etmeleri emredilerek kısas bağlanmıştır.

Hidayetin ancak Allah'tan geldiği, aksi halde insana bırakılsa, rahatlıkla yaratılmış varlıklara tapacağı gerçeğinin ince ta'rizlerle anlatıldığı bu kısas, tek taraflı diyalog şeklindedir. Atasıyla ve toplumuyla konuşma yaptığı diğer kıssalarda karşı tarafın cümleleri yer alırken, bu kıssada karşı tarafın cevabı lafzen hiç geçmemekte, sadece durumları ifade edilmektedir. Ancak kıssanın üslûbu dolayısıyla muhataplarının verdiği cevaplar ve psikolojileri lafza ihtiyaç duymadan ortaya koyulmaktadır.

İbrahim (a.s.)'ın atasına tek olarak hitâbı En'am sûresi 74. ayette, karşılıklı diyalogları ise Meryem sûresi 42-47. ayetler arasında geçmektedir. Bağlama bağlı

olarak her ikisinde de İbrahim (a.s.)'ın üslûbu farklıdır.

1.2.2. En‘am Sûresi 74-83. Ayetlerin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi

1.2.2.1. En‘am Sûresi 74. Ayet

"وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ آزرَ اتَّخَذْ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ"

“Vaktiyle İbrahim babası Azer’e: «Sen putları bir sürü tanrılar ediniyorsun öyle mi? Doğrusu ben seni ve kavmini açık bir sapıklık içinde görüyorum.» demişti. ”

Ayetin ilk cümlesi vâvu’l-‘atf ile 71. ayetteki “قُلْ أَتَدْعُوا” cümlesine atfedilir. ذِ zarfı, hazfedilmiş اذكر fiiline müteallıktır.⁸⁹ Böylece kıssa önceki ayetlere vasledilir, Allah’ın hidayet vermesi İbrahim as ve toplumu üzerinden anlatılmaya başlanır.

Âzer ismi sadece burada zâhir olarak zikredilmiştir. Zeccac’a göre neseb alimleri babasının ismine *Târeh* demişlerdir.⁹⁰ Tora’da da benzeri şekilde *Terah* şeklinde geçmektedir.⁹¹ Kuran-ı Kerim’de kullanılan أب ve والد kelimeleri arasındaki farklar dolayısı ile أب kelimesi *baba* anlamı dışında *amca*, *dede*, *büyük dede* anlamlarında mecaz olarak kullanılmaktadır. Bazı ayetlerde أب kelimesi ile amca ve dedeler kastedildiğinde, zâhiren isimlerinin de geçmesi karîne olarak kabul edilmiştir.⁹² Burada da bedel olarak gelen Âzer isminin zâhir olarak geçmesi karînesiyle, أب ile kastedilenin *İbrahim’in babası* olmadığı sonucuna ulaşanlar olmuştur. Bu noktada da amcası olduğu düşünülmektedir.⁹³ Ancak bu verilerle üst kuşaklardan dedesi olması da mümkündür. Her iki durumda da, içinde yaşadığı

89 Derviş, *İ‘râbu’l-Kur‘ân ve beyânuhû*, III, s. 152.

90 er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, XIII, s. 31.

91 Bkz. Tekvin: 11-26.

92 Örneğin; Yakub (a.s.)’ın oğullarının verdiği cevapta İbrahim, İsmail ve İshak, büyük dede, büyük amca, dede olmalarına rağmen hepsine *babalar* denmiştir. Bkz. Bakara, 2/133.

93 Bkz. Bahattin Dartma, “Dini ve Tarihi Metinler Bağlamında Hz. İbrahim’in Tarihen Varlığı ve Gerçek Babasının Kimliği Üzerine Bir İnceleme”, *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, 2010, 9:10, s. 5-15.; Süleyman Aydın, “Kur‘ân’da “Baba” Kelimesi ve Âzer’in İbrahim (AS)’ın Babası Olması Meselesi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, 5:10, s. 201-230.

toplumla mücadele ederken kendisine çok yakın bir üst kuşakla da mücadele etmek durumunda kaldığı ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı *İbrahim'in babası* yerine kuşatıcı olması için *İbrahim'in atası* demeyi uygun gördük. Nitekim atalar kültürüne bağlı, yani üst kuşaklardan gelen alışılmış, tekrarlanması zorunlu tutulan, vahiyle kontrol edilmemiş bilgilere dayanan kesim ve toplumun statü sahibi üstün tabakası varsayılan mele' grubu, vahye şiddetli bir şekilde karşı çıkan iki keskin grubu oluşturmaktadır. Bakara 258'de mele' grubundan biriyle diyalogu verilen İbrahim (a.s.) toplumunda en çok bu atalar kültürüyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Kendisi de bir ata ve önder olan İbrahim (a.s.)'ın⁹⁴ kıssalarında başka hiç bir elçinin toplumuyla diyalogunda yer verilmeyen “*atasına dedi ki*”⁹⁵ cümlesinin zâhiren zikredilmesi de bunu vurgulamaya yönelik olabilir. Tâbi olunacak bir atanın, tâbi olmaması gereken kendi atası ile, toplumunda en yakınındakilerle mücadelesi gibi Muhammed (a.s.) da aynı şekilde mücadele etmektedir.

İbrahim (a.s.)'ın “*أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً*” cümlesi istifhâm formunda olup asıl anlamından çıkmış, burada inkârî istifhâm şeklinde kullanılmıştır.⁹⁶ İbrahim (a.s.) atasının *putları ilah edinme* şeklindeki bâtıl düşüncesini reddetmekte ve kınamaktadır. Meryem sûresinde atasına hitap ederken sık sık kullandığı يَا أَبَتِ nidâsı bağlama uygun olarak burada yoktur.

Sonrasında gelen “*إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ*” cümlesi pekiştirme edatı إِنَّ ile talebî haber cümlesi olup, inkârın illetini açıklayan ta'lîl cümlesidir.⁹⁷ ضَلَّ الشَّيْءُ kayboldu, yok oldu anlamındadır.⁹⁸ “*ضَلَّ - يَضِلُّ - ضَلَالًا ، ضَلَالَةً*” yolu ve hedefi kaybetmek demektir. Dinde *dalâl* (ضَلَالٍ) mecazdır.⁹⁹ Açılışındaki Fatiha sûresi ile birlikte Kuran-ı Kerim'in geneline yansımış olan *düzgün bir yol üzerinde, aydınlık içinde, bir kılavuzla güzel bir hedefe yürüyen insan ve onu bu yoldan karanlığa doğru çekip, açısını saptıran* (doğal olarak da hedefini saptırıp kaybolmasına neden

94 Hac, 22/78.

95 Bkz. En'am, 6/74; Meryem, 19/42; Enbiyâ, 21/52; Şuara, 26/70; Saffat, 37/85; Zuhurf, 43/26.

96 Derviş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, III, s. 153.

97 Derviş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, III, s. 153.

98 el-Cevheri, *es-Sihâh*, XI, s. 1748.

99 Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, I, s. 585.

olan) şeylere dikkat çeken temsîli istiârenin bir parçası da, *açıkça yolda kaybolmak* yani “ضَالٍّ مُبِينٍ”’dir.

1.2.2.2. En‘am Sûresi 75. Ayet

“وَكَذَلِكَ نُرِيْ اِبْرٰهِيْمَ مَلَكُوْتِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلِيَكُوْنَ مِنَ الْمُؤَقِنِيْنَ”

“Böylece İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk ki, kesin inananlardan olsun.”

Ayet-i kerime itiraz cümlesidir.¹⁰⁰ كَ teşbih edatı olup anlamı, İbrahim (a.s.)’a putları ilah edinmenin çirkinliği, atasının ve içinde bulunduğu toplumun açık bir kayboluş içinde olduğunu görmesi Allah tarafından nasıl gösteriliyorsa, göklerin ve yerin krallığı da yakîninin artması, toplumuna delil getirmesi ve başka sebeplerle yine aynı şekilde Allah tarafından gösterilmektedir. نُرِيْ gösteriyoruz fiilinin, olay geçmişte yaşandığı halde mâzi yerine muzâri gelmesi bu gösterimin sürekliliğine işaret ediyor olabilir. Yakîn, bir şüphe içinde olanın tefekkürle ulaştığı bilgi sonucunda şüphesinin kalkması olup, bu gösterim de göze değil aklettirmeye yönelik yapılmaktadır.¹⁰¹

“وَلِيَكُوْنَ مِنَ الْمُؤَقِنِيْنَ” başındaki atıf harfî olup, ta‘lîl harfîyle başlayan cümle mahzûf bir cümleye (veya cümlelere) atfedilmiştir. Yakînen inananlardan olması sebeplerden sadece biridir.¹⁰² Takdîri olarak لِيَسْتَدِلَّ وَلِيَكُوْنَ olması mümkündür.¹⁰³ Nitekim kıssanın sonunda 83. ayette *Allah tarafından toplumuna karşı İbrahim’e verilen hüccete* işaret edilmektedir.

100 Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, III, s. 153.

101 er-Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, XIII, s. 34-37.

102 Lâmu’t- ta‘lîl ile gelen cümlelerin hazfedilmiş cümlelere atfedilmesinin, o sebebin birden fazla olduğunu göstermesi hakkında, Bkz.Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, *Esrâru’l-Beyân fi’t-ta‘bîri’l-Kur’ân -Muhâdera*, y.y., t.y., I, s.127; Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, III, s. 153-154.

103 Ebu’l-Beka’ Abdullah b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî, *et-Tibyân fi i‘râbi’l- Kur’ân*, I-II, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, İsa’l-bâbî el-Halebî ve şürekâh, y.y., t.y., I, s. 511.

1.2.2.3. En‘am Sûresi 76, 77, 78 ve 79. Ayetler

"فَلَمَّا حَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ (76) فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَيْتَنِي لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ (77) فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسُ بَازِغَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ (78) إِنِّي وَجْهَتْ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (79)"

“Üzerini gece kaplayınca bir yıldız gördü: «Bu imiş Rabbim!» dedi. Batıverince de: «Ben böyle batanları sevmem.» dedi. Ay'ı doğarken görünce: «Bu imiş Rabbim!» dedi. Batınca da: «Yemin ederim ki, Rabbim bana doğru yolu göstermemiş olsaydı, muhakkak ki, şu şaşkın topluluktan biri olacaktım.» dedi. Güneşi doğmak üzere görünce: «Bu imiş Rabbim, bu hepsinden büyük!» dedi. O da batınca: «Ey kavmim, haberiniz olsun, ben sizin şirk koştüğünüz şeylerden uzağım! Ben yüzümü, dosdoğru bir şekilde, gökleri ve yeri yoktan var edene yönelttim, ben O'na ortak koşanlardan değilim.» dedi.”

En‘am Sûresi 76. ayet فَ atıf harfî ile 74. ayetteki “قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ” cümlesine atfedilir.¹⁰⁴ Böylece Allah’ın yolu nasıl gösterdiği yani *hidayet vermesi*, göklerin ve yerin melekûtunun İbrahim (a.s.)’a gösterilmesi ve yürüttüğü mantık üzerinden anlatılmaya başlanır.

Gecenin karanlığında gördüğü ve “*Bu sahibimdir.*” dediği parlak bir gök cisminin kaybolması üzerine İbrahim (a.s.)’ın *ortadan kaybolanları sevmediğini* söylemesi, buna rağmen devamında yine kaybolacağını bildiği şeyler üzerinden “*Bu sahibimdir.*” demeye devam etmesi, ayın kaybolması üzerine *yoldan çıkmış olan topluma* vurgu yapması bu bölümün ta‘riz olarak yapıldığının karîneleridir. Güneşin kaybolması ile de kendisinin şirk eyleminden beri olduğunu söylemesi, öncesinde neden ve nasıl bu sonuca vardığını ta‘riz yoluyla beyân etmiş olmaktadır.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur‘ân ve beyânühû*, III, s. 155.

¹⁰⁵ Ayrıntılı bilgi ve yorumlar için Bkz. Zekeriya Pak, “Hz. İbrahim Yıldız, Ay ve Güneşi Rab Edindi mi? (En‘âm 74-83’teki İbrahim Kıssasına Tarihî Gerçeklik Açısından Bir Bakış)”, *EKEV Akademi Dergisi*, 2003, 7:14, s. 59-74.

En‘am Sûresi 76. ayette geçen İbrahim (a.s.)’ın “لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ” cümlesindeki kastı, *kaybolan cisimlere olan sevgisizliği* değildir. Kasıt “*Kaybolanlara kulluk etmeyi sevmem.*” şeklindedir. Kaybolma sonradan olanların (hudûs) özelliğidir ve bu özellik her şeyin sahibinin sıfatı olamaz. Gök cisminin kaybolması ise onun hudûs olduğunu ortaya çıkaran şeydir. Burada, kinâyenin çok sayıda vasıta kullanılarak yapılan çeşidi olan *telvîh* kullanılmıştır. “لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ” denilmiş, mahlukata kulluk edilmeyeceği kastedilmiştir.¹⁰⁶ “لَا كُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ” cümlesi ile de toplumunun sapıklığına ta‘riz yoluyla işaret etmiştir.¹⁰⁷ Ayetlerde geçen “هَذَا رَبِّي” cümlesini ta‘riz dolayısıyla “أ هَذَا رَبِّي !” şeklinde takdir edenler de olmuştur.¹⁰⁸

Kıssanın sûredeki bağlamı *Allah’ın yol göstermesi* olduğu için, 77. ayette “كَلِمَةً” cümlesi inkârî haber cümlesi şeklinde, yemin ve tekid (ن) ile pekiştirilerek güçlendirilmiştir. Böylece bu çıkarım yapma işinin ancak *Sahibinin yolu göstermesi, hidayet etmesi* ile olacağı, aksi takdirde kendisinin de *kaybolan toplumdaki* olacağı vurgulanmıştır. İnsanların içinde bulundukları toplum tarafından yoldan saptırılıp, bu kadar basit bir çıkarımı bile yapamayacak hale getirilip gök cisimlerini *Sahipleri* kabul etmeleri gerçeği, insanın her daim *Allah’ın hidayetine* ihtiyacı olduğunun göstergesi olarak İbrahim (a.s.)’ın dilinden ta‘riz sanatı ile beyân edilmektedir.

En‘am Sûresi 78. ayette “يَا قَوْمِ” talebî inşa cümlesidir. En‘am Sûresi 78. ayette “إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ” ve En‘am Sûresi 79. ayette “إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ” cümleleri talebî haber cümleleri olup, önceki iki ayetle muhatapta oluşan soru işaretine karşılık kendi durumunu tekid ederek ortaya

106 el-Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘arabiyye*, I, s. 48-49; Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, ‘*Ulûmu’l-belâğati’l-beyân, el-me‘ânî, el-bedî’*, y.y., t.y., I, s. 339.

107 Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-munîr fî’l-‘akîdeti ve’ş-şerîati ve’l-menhec*, I-XXX, Dâru’l-fîkr, Dimeşk, 1418, VII, s. 260.

108 el-Ukberî, *et-Tibyân fî i‘râbi’l-‘Kur’ân*, I, s. 512.

koymaktadır.

Kinâyenin, lâzımdan melzûma sözü delillendirerek beyân etmesi esnasında, sözü görselleştirmek, anlatımı somut hale getirmek şeklinde de bir etkisi vardır.¹⁰⁹ En‘am Sûresi 79. ayette de ifadenin hakikat anlamı önce gerçek bir resimle başlamaktadır. اِنِّى وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِى “denmeyip, sıfattan kinâye ile “فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ” denmesi kinâyenin sözü görselleştirme fonksiyonuyla bağlamda çarpıcı bir hal almaktadır. Böylece zihin, evrenin tamamından onu ortaya çıkarana, Allah'a doğru götürülmektedir. Daha öncesindeki sahnelerde de İbrahim (a.s.) gece ve gökteki cisimlerle tasvir edilmiştir. Burada da sistemin Sahibi'nin yarattığı evrenin tamamı zihin gözüne getirilip, oluşturulan ahenk devam ettirilmiştir.

En‘am Sûresi 79. ayette وَجَّهْتُ fiili إلى harf-i ceri ile gelmeyip ل ile gelmiştir. Allahû Teâlâ mekandan ve yönden münezzeh olduğu için kişinin yüzü O'na değil, O'nun için dönmektedir. Bu da kalbinin O'na itaate yönelmesidir. Yani yüzünü O'na kulluğa, O'nun rızasına yöneltmek anlamındadır.¹¹⁰

1.2.2.4. En‘am Sûresi 80. Ayet

”وَحَاجَّةٌ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ“

“Kavmi onunla tartışmaya girdi, bunun üzerine onlara dedi ki; «Allah beni doğru yola iletmışken sizler, O'nun hakkında benimle tartışmaya mı kalkışıyorsunuz? Ben O'na koştüğunuz ortaklardan korkmam. Meğer ki, Rabbim hakkımda bir şey dilemiş olsun. Rabbimin bilgisi her şeyi kuşatmıştır. Halâ düşünmüyor musunuz?»”

”أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ“ istifhâm cümlesi asıl manası dışına çıkmış olup,

109 Turan Karataş, “Kinaye ve Tariz”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Cilt: CIX Sayı: 767-768 Kasım-Aralık 2015, s. 226.

110 ez-Zuhaylî, **et-Tefsîru'l-munîr**, VII, s. 263; el-Ukberî, **et-Tibyân fî i'râbi'l-Kur'ân**, I, s. 512.

inkâr için gelmiştir.¹¹¹ قَدْ tahkik harfî ile هَدَانْ hal cümlesi, talebî haber cümlesidir. Yolu gösteren Allah olduktan sonra Allah hakkında delil getirmeye uğraşmak muhaldır ve bu durum kınanmaktadır.

”وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمٌ” cümlesinde وَسِعَ رَبِّي istiâredir. Çünkü bir şeyi genişlikle nitelemek cisimler için söz konusudur. Allahû Teâlâ bundan münezzehtir olduğuna göre kasıt, O’nun bilgisinin her şeyi kuşatması, gizliliğin O’nun için sorun olmamasıdır.¹¹²

”أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ” inkârî istifhâm cümlesi olup tezekkür etmemeleri kınanmakta, فَ atıf harfiyle, önceki sonuçlara göre tezekkür etmeniz gerekmez mi, anlamında cümleyi pekiştirmektedir.¹¹³

1.2.2.5. En‘am Sûresi 81, 82 ve 83. Ayetler

”وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنْتُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنْزَلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (81) الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ (82) وَلَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (83) وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا...”

“Sizler Allah’ın haklarında size hiçbir kanıt indirmemiş olduğu şeyleri O’na ortak koştuktan korkmazken, ben sizin O’na koştüğünüz ortaklardan nasıl olur da korkarım? Şu halde korkudan emin olmaya iki taraftan hangisi daha layık? Eğer biliyorsanız söyleyin. İman edenler ve bu imanlarına zulüm karıştırmayanlar var ya, güven işte onlar içindir, doğru yolda olanlar onlardır. Bu bizim kesin kanıtımızdır, onu kavmine karşı İbrahim’e verdik. Biz dilediğimizin derecesini kat kat yükseltiriz. Hiç kuşkusuz Rabbin hikmet sahibi ve her şeyi bilendir. Biz O’na İshak’ı ve Yakub’u

111 Dervîş, İ‘râbu’l-Kur‘ân ve beyânuhû, III, s. 158.

112 Şerîf er-Radî, Kur‘an Mecazları (Telhîsu’l-beyân fî (an) mecâzâtî’l-Kur‘ân), Çev. İsmail Durmuş, Kuramer, İstanbul, 2016, s. 59.

113 Bkz. Alp, “Arap Dilinde هل / Hel ve أ / Hemze Soru Harflerinin Vaz’ı ve Kullanımı”, s. 102; Dervîş, İ‘râbu’l-Kur‘ân ve beyânuhû, III, s. 159.

armağan ettik. Hepsini doğru yola ilettik..”

En‘am sûresi 81. ayette “كَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ” cümlesinde كَيْفَ inkar manasındadır. Kendisini şirk koştukları şeylerle korkutmaya çalışmalarını yadırgamaktadır.¹¹⁴

En‘am sûresi 81. ayette İbrahim (a.s.) “ben mi güvende olmaya layığım yoksa siz mi!” demeyip, kendi nefsinin öne çıkarmadan durumu iki grup olarak ortaya koymaktadır.¹¹⁵ Sorunun cevabı olarak gelen 82. ayette الَّذِينَ mahzûf mübtedanın haberi ise İbrahim (a.s.)’ın kendi sorusuna cevabı olurken, mübteda kabul edilmesi durumunda Allahû Teâlâ’nın sözü olmaktadır.¹¹⁶ Bu ayet kıssanın bittiği noktada, hem İbrahim (a.s.)’ın cevap cümlesi olma ihtimali, hem de Allahû Teâlâ’nın soruya cevap cümlesi olma ihtimali ile çok güzel bir geçişle 83. ayete bağlanmaktadır. “أُولَئِكَ لَهُمْ” haber cümleleri isim cümlesi şeklinde gelip sübût ifade etmektedirler. Aynı şekilde 83. ayette “تِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِ” isim cümlesi şeklinde gelişi, 75. ayetteki melekûtun gösteriminin muzâri fiille sürekliliğine işaretler, muhatap için de aynı şeyin sübûtu olacağına delâlettir. “إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ” talebî haber cümlesi ve mübalağa kalıbındaki sıfatlarla *delil verme işine güç yetirebilecek yegane merci* vurgulanmıştır.

En‘am sûresi 84. ayetle birlikte İbrahim (a.s.)’ın soyundan gelen iki nebinin ismi zikredilmiş, كَلَّا هَذَيْنَا cümlesinde mefûl, medih ve sena için takdîm edilmiştir.¹¹⁷

114 ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-munîr*, VII, s. 271.

115 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, s. 686.

116 Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, III, s. 160, 161.

117 es-Sâmerrâî, *Meâni'n-nahvi*, II, s. 90.

1.3. MERYEM SÛRESİ 41-50. AYETLER

1.3.1. Kıssanın Meryem Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu

Meryem sûresi Mekkî bir sûre olup, 44. iniş sırasıyla¹¹⁸ İbrahim (a.s.) kıssalarının geçtiği sûreler içinde ilk nâzil olan sûredir. Sûre mukatta harfleri ve *kulu Zekerıyya'ya Sahibinin rahmetinin zikri* ifadesi ile başlar. Peşinden Yahya (a.s.)'ın müjdelendiği kıssa anlatılır. Sûrede Allahû Teâlâ Meryem (a.s.), İbrahim (a.s.), Musa (a.s.), İsmail (a.s.) ve İdris (a.s.)'ın *Kitap*'ta anılmasını “اذْكُرْ فِي الْكِتَابِ” ifadesiyle emreder. Zekerıya (a.s.), İbrahim (a.s.) ve Meryem (a.s.) kıssaları anlatılırken onlarla bağlantılı olarak Yahya (a.s.), İsa (a.s.), İshak (a.s.) ve Yakub (a.s.)'dan da bahsedilmiştir. Musa (a.s.), Harun (a.s.), İsmail (a.s.) ve ehli ile İdris (a.s.) üzerinde ise daha kısaca durulmuştur. Bunların sonunda 58. ayette bu kişilerin Allah'ın nimet verdiği kişiler oldukları vurgulanmıştır. Ayetlere olan hassasiyetleri, ağlayarak secdeye kapandıkları, boyun eğdikleri belirtilmiş, peşlerinden gelen nesillerin ise namazı zayi edip, arzularına uydukları vurgulanmıştır.

Sûrede, ilk ayetleriyle uyumlu olarak, *Rahman* ismi ön plandadır. Bu sûrede geçen kıssa İbrahim (a.s.)'ın atası ile doğrudan diyalogunu içeren iki kıssadan biridir. En'am sûresindeki kıssadan farklı şekilde , sûrenin yapısına bağlı olarak burada İbrahim (a.s.) tebliğini çok yumuşak bir şekilde yapar. İbn-ul Esîr'in *istidrâc* sanatı dediği, muhatabı aşama aşama incelik ve kibarlıkla hakikati kabule götürmeye çalışırken resmedilir.¹¹⁹ Ama bu kadar nezaket ve güzel üslûba rağmen muhatabı olan atası, ne doğru yolu bulur ne de kendisine iyi davranır. Buna rağmen İbrahim (a.s.) yine de duruşunu bozmaz, dua eder ve mağfiret dileyeceğini belirtir. Aynı zamanda vatanını ve toplumunu terk etmek zorunda kalır. Allahû Teâlâ ise kendisi uğrunda yapılan bu güzel davranışa karşılık, nebilerden oluşacak ve kendi soyundan gelecek olan rahmet bahşedilmiş, dillerde doğrulukla anılacak olan büyük bir toplumu ona hibe eder.

118 Komisyon, **Kur'an Yolu**, I-V, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, III, s. 586.

119 Cüneyt Mehmet Şimşek, “Ziyâuddîn İbnü'l-Esîr ve Edebi Tenkitçiliği”, **Uludağ Üniversitesi SBE**, Doktora Tezi, Bursa, 2004, s. 146-147.

1.3.2. Meryem Sûresi 41-50. Ayetlerin Beyân ve Meânî İlimleri Açısından Analizi

1.3.2.1. Meryem Sûresi 41 ve 42. Ayet

"وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا (41) إِذْ قَالَ لِلَّهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا (42)"

"Kitapta İbrahim'i de an, çünkü o, dosdoğru biri, bir nebi idi. Bir zaman babasına şöyle demişti: «Babacığım, o işitmeyen, görmeyen ve sana hiç faydası olmayan şeye niçin tapıyorsun?»"

Meryem Sûresi 41. ayet vâvu'l-isti'nâf ile başlayarak¹²⁰ önceki konuya anlam bakımından vasl edilir. Sûrenin başından itibaren anlatılan üçüncü kıssadır.

"إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا إِذْ قَالَ لِلَّهِ يَا أَبَتِ" cümlesi ta'lîl cümlesi olup, önceki cümlelerin sebebini açıklar.¹²¹ Başta gelen إِنَّ pekiştirme edatı ile cümle talebî haber cümlesidir. Zâhirin muktezâsından çıkmış, muhatap soru soran konumunda kabul edilmiştir. Bunun sebebi, "İbrahim'i de kitapta an." denildiğinde muhatap, bunun sebebini merak etmiş ve sanki "Neden?" diye sormuştur.

Meryem Sûresi 42. ayette İbrahim (a.s.)'ın atasına yönelttiği cümle, istifhâm-ı inkârî cümlesidir. İşitmeyen, görmeyen, kendisine herhangi bir fayda sağlamayan şeyler uğruna çalışmanın istenmeyen, hoş görülme bir şey olduğu açıktır ve atasına "Neden?" diye sorarak ince bir giriş yapar. Kulluk yaptığı şeylerle ilgili "لَا

يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ" ifadesinde işitme ve görme fiilleri mefûl alabilmelerine rağmen mefûlleri zikredilmemiştir.¹²² Müteaddi fiilin lazım fiil gibi getirilmesi mefûlünün

120 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, VI, s. 106.

121 Komisyon, İ'râbu'l Kur'ân li'de'âs, II, s.243.

122 Zemahşerî, el-Keşşâf, IV, s.188.

kastedilmediğini göstermektedir.¹²³ Kulluk ettikleri şeylerin hiç bir şekilde işitme ve görme eylemleri yoktur.

Atasına hitap ederken kullandığı “يا أبت” nidâsı, talebî inşâ cümlesi olup 42, 43, 44 ve 45. ayetlerde olmak üzere her cümlesinin başında dört kere zikredilir. Tekrarlarla samimiyetini celbetmeye çalışır.¹²⁴ يا أبت yerine “يا أبت” kullanılmaktadır. ت harfi ’den ıvaz olup mübalağa manası içerir.¹²⁵ يا nidâ edatının uzak için kullanıldığı genel kabulüne göre burada zâhirin muktezâsından çıkıp yakındaki kişi için kullanılmıştır. Muhtemelen çağırılan kişinin gafletine, zihin dağınıklığına binâen dikkatini çekme amaçlı olabileceği gibi ¹²⁶ tehabbub (sevgi gösterme) amaçlı da olabilir.¹²⁷

Kuran’da kullanılan tek nidâ edatı olan يَا edatı aynı zamanda hazfî caiz olan tek nidâ edatıdır. Ayetlerde hem hazifli hem hazifsiz örneklerini görmek mümkündür.¹²⁸ En‘am sûresindeki aynı konuda hiç nidâ kullanılmadığı halde burada İbrahim (a.s.)’ın her tebliğ cümlesinin başında tekrarlanarak zikredilmesi, nidâ edatının hazfedilmemesi dikkat çekicidir. *Kitap*’da Cahiliye Arapları’nın “*atalarımızın yolundan gidiyoruz*” iddiasına karşılık atalara yani önceki nesillere kör itaatın kınanması burada İbrahim (a.s.)’ın atası ile arasındaki diyalog üzerinde “*ey atam*” şeklinde pekiştirilerek ortaya konmaktadır. Tam bu noktada kendisi de bir ata olan İbrahim (a.s.)’ın Kuran’da uyulacak ata olarak belirlenmiş olmasının¹²⁹ sebebi peşindeki ayetle somut bir gerçeğe bağlanmaktadır, uyulacak atalar ancak vahiy alan nebilerdir.

123 Bolelli, *Belâgat*, s. 402-403.

124 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, s.189.

125 Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânühû*, VI, 115.

126 Bolelli, *Belâgat*, s. 299.

127 Mustafa Kayapınar, “Belagatta Nida Üslubu”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, 15:2, s. 166.

128 Bkz. Mehmet Dağ, “Dil ve Belağat Açısından Kur’ân Ayetlerinde Nida”, *Ekev Akademi Dergisi*, 2008, s. 121-156.

129 Bkz. Yûsuf, 12/38 “*Ve atalarım İbrahim ve İshak ve Ya’kubun milletine ittiba’ ettim..*”, Nahl, 16/123 “*Sonra da sana: «Doğru yola yönelerek İbrahim'in dinine uy! O müşriklerden değildi» diye vahyettik*”, Hac, 22/78 “*Allah uğrunda gerektiği gibi cihad edin! Sizi O seçti, üzerinize dinde hiçbir zorluk da yükletmedi. Haydi atanız İbrahim'in milletine!...*”.

1.3.2.2. Meryem Sûresi 43. Ayet

"يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا"

“Babacığım, emin ol sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Gel bana uy da seni düz yola çıkarayım.”

Meryem Sûresi 43. ayette İbrahim (a.s.) kendisine gelen bilgiye bağlı olarak atasına yol gösterme isteğini açıklar. Burada teceddüd vardır, yani İbrahim (a.s.)’ın ilmi yenilenmiştir.¹³⁰ **قَدْ** ve **إِن** pekiştirme ve tahkik edatlarıyla cümle, inkârî haber cümlesidir. Dolayısıyla muhatabın yani atasının, ona herhangi bir ilim geldiğine inanmadığı ortaya çıkar.

Devamında gelen *kılavuzluk etmek* ise, *düzgün bir yol* lafzî karînesi ile istiâredir. Temsili olarak yolunu kaybetmiş kişinin yola çıkması nasıl ki yolu bilen bir kılavuza tabi olmasını gerektiriyorsa, Allah’ın dini budur zannı ile yanlış inanca sahip kişinin, bunlardan temizlenmesi için, nebiye vahiyle gelmiş olan ilme tâbi olması gerektiği resmedilir.

İbrahim (a.s.)’ın “**اتَّبِعْنِي**” emir cümlesi talebî inşâ cümlesidir. Asıl manasından çıkmış, *irşâd* yani *yol göstermek* için kullanılmıştır.

1.3.2.3. Meryem Sûresi 44. Ayet

"يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا"

“Babacığım, sakın şeytana kul olma; çünkü o, rahmeti bol olan Allah'a baş kaldırmıştır.”

İbrahim (a.s.)’ın “**لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ**” nehy cümlesi talebî inşâ cümlesidir. Asıl manasından çıkmış, *irşâd* anlamı için kullanılmıştır.

Devamındaki **إِنَّ** pekiştirme edatı ile cümle talebî haber cümlesidir. Şeytan'ın

¹³⁰ Zemahşerî, **el-Keşşâf**, IV, s. 189.

isyanından söz ederken Allah'ın *Rahman* isminin seçilip, gücüyle veya azabıyla ilgili sıfatların seçilmemesi cümleyi daha çarpıcı hale getirmektedir. Böylece bütünüyle rahmeti, şefkati, affı ile isim almış olan *Rahman'a, asi olabilmenin, dönüş yapmadan asi kalmanın* gerçekten yadırganacak, tuhaf bir davranış olduğu ortaya çıkar.

1.3.2.4. Meryem Sûresi 45.Ayet

"يَا أَيَّتُهَا إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا"

“Babacığım doğrusu ben, sana o Rahman'dan bir azabın dokunup da şeytana dost olmandan korkuyorum.»”

Ayette geçen “azap dokunması” mecazdır.¹³¹ Azabın peşinden şeytana dost olmanın gelmesi ta‘riz yoluyla onun daha ağır, daha vahim bir durum olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Allah'ın rızası, sevabından büyüktür. Şeytana veli, taraf olup O'nun rızasını kaybetmek de azabından daha vahim olup en büyük kayıptır.¹³² إِنَّ pekiştirme edatı ile cümle talebî haber cümlesidir.

1.3.2.5. Meryem Sûresi 46.Ayet

"قَالَ أَرَأَيْتَ أَنتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا"

“Babası: «Sen benim ilahlarımdan geçmek mi istiyorsun ey İbrahim? Yemin ederim ki, eğer vazgeçmezsen, seni muhakkak taşlarım; beni sen uzun bir süre bırak git!» dedi.”

Ayette inkârî istifhâm¹³³ şeklinde gelen cümlede aynı zamanda mübteda(ثبت) - haber (راغب) takdim-tehiri ve nidânın (يا إبراهيم) cümle sonuna alınmasıyla buradaki yadırgama arttırılır. Atasının İbrahim (a.s.)'ın delillerle ortaya koyduğu şeylere cevabı olmadığı için, konuyu İbrahim (a.s.)'ın kendi ilahlarını sevmeyip, özen göstermemesine getirerek saptırır. İbrahim (a.s.)'ın yaptığını yadırganacak birşeymiş

131 Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, II, s.213.

132 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, s.186; Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, VI, s. 111.

133 Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, VI, s. 108.

gibi göstermeye çalışır. Burada nidâ şeklinde gelen bu talebî inşâ cümlesinde amaç *muhatapın yönelmesini istemek* olamayacağına göre zâhirin muktezâsından çıkmış, muhtemelen *tahkîr* (küçük görme, hor görme)¹³⁴ gayesiyle kullanılmıştır.

Recmetmek رجم, ayette *kovma* anlamında mecazdır. Aslı الرمی anlamında olup, taşıyarak öldürenler için istiâre olarak kullanılmıştır. *Sövme*, *kovma* anlamlarıyla da mecaz olarak kullanılır.¹³⁵

“لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا” buradaki وَ atıf vâv-ı olup, inşâ cümlesi haber cümlesine atfedilemeyeceği için hazfedilmiş bir inşâ cümlesi bulunduğu anlaşılır. Takdiri olarak “*Benden kendini koru!*” şeklindedir.¹³⁶ “لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ” cümlesi tekid nûnu ve kasemlerle inkârî haber cümlesidir. Böylece muhatapın yani İbrahim (a.s.)’ın, atasının kendisine zarar vereceğine inanmadığı anlaşılır.

1.3.2.6. Meryem Sûresi 47 ve 48. Ayet

“قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا (47) وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُوا رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا (48)”

“İbrahim: «Selam sana, senin için Rabbimden af dileyeceğim; çünkü O, bana karşı çok lütuftkardır. Sizi Allah'tan başka dua ettiklerinizle başbaşa bırakıp çekilirim ve Rabbime dua ederim; umarım, Rabbime yaptığım dua sayesinde mutsuz olmam.» dedi.”

Meryem Sûresi 47. ayette geçen “سَلَامٌ عَلَيْكَ” dua manasındadır. Kendisini şiddetli bir şekilde tehdit etmiş olan atasıyla vedalaşırken esenlik diler.¹³⁷ Sonrasında

134 Mecaz anlamıyla kullanılan nidâ cümleleri için Bkz. Kayapınar, “Belagatta Nida Üslubu”, s. 162-166.

135 Zemaşşerî, *Esâsu'l-belâğa*, I, s. 341.; İbn Kuteybe, *Te'vîlu muşkili'l-Kur'ân*, I, s. 274.

136 Sibeveyh haberi, inşâ cümlesine atfetmeyi caiz gördüğü için burada takdir edecek cümle olmaz.

Bkz: Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânühû*, VI, s.108.

137 Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânühû*, VI, s. 108.

ise bağışlanma dileyeceğini söyler. “سَأَسْتَغْفِرُكَ رَبِّي” fiil cümlesinde سَ yakın gelecek için kullanılmıştır.En kısa zamanda onun için bağışlanma dileyeceğini belirtir.¹³⁸

“إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا” cümlesinde gelen إِنَّ pekiştirme edatıyla cümle talebî haber cümlesidir. Bağışlanma dileğinin kabul olacağına dair inancını bu ta‘lîl cümlesi ile ortaya koyar. Ancak diğer ayetlerden öğreneceğimiz üzere¹³⁹, bu dileği kabul edilmediği gibi, davranış olarak da örnek alınmaması gereken davranışlardan sayılacaktır. Bu sûre Allah’ın rahmetini anma üzerine başlayıp , kıssada da İbrahim (a.s.)’ın atasına tebliği sırasındaki samimi, net duruşu vurgulandığı için, muhtemelen bu noktada konuya girilmeyip istiğfarı dilemesi ve bu dileğin sonucu hazfedilmiştir.

Meryem sûresi 48. ayette “عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا” cümlesi talebî inşâ cümlesi olup, عَسَى tereccî ifade der. Temenni edilen şey gerçekleşmesi istenen güzel bir şeydir.¹⁴⁰

1.3.2.7. Meryem Sûresi 49 ve 50.Ayet

“فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يُعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا (49) وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا (50)”

“İbrahim, onları ve Allah'tan başka kulluk ettiklerini bırakıp çekildiğinde, Biz de ona İshak'ı ve Ya'kub'u ihsan ettik ve her birini bir nebi yaptık. Biz, bunlara rahmetimizden lütuflar, ihsanlar ettik ve hepsine dillerde yüksek bir doğruluk şanı verdik.”

Meryem Sûresi 48. ayette geçen تَدْعُونَ dua ettikleriniz, burada يَعْبُدُونَ ibadet ettikleri şeklinde ‘udûl olmuştur. Herhangi bir şeye dua edilmesi ona kulluk edilmesi

138 Muzari fiilin başında kullanılan istikbal harflerinden سَ yakın gelecek için, سوف ise uzak gelecek için genelde kullanılmaktadır. Yakub (a.s.)'ın oğulları için bağışlanma dileyeceği zaman kullandığı سوف ile buradaki سَ arasındaki fark için Bkz.es-Sâmerrâî, **Meâni'n-nahvi**, IV, s. 26.

139 Bkz. Mümtahine, 60 / 4; Tevbe, 9 /114.

140 Bkz.Bolelli, **Belâgat**, s. 290, 291.

anlamına gelmektedir.

Meryem Sûresi 49. ayette “كَلَّمَ جَعَلْنَا نَبِيًّا” cümlesinde mefûl övgü gayesiyle fiilin önüne alınıp takdim edilmiştir.¹⁴¹

Meryem Sûresi 50. ayette لِسَانٍ mürsel mecazdır. *Dil* konuşma aracı olup, alâka alet oluşudur.¹⁴² Övme ve yerme dil ile yapılır. Dilin en üstün hali de doğruyu söylemesidir. O yüzden doğruluğa (صِدْق) izafe edilmiştir.¹⁴³

1. 4. ENBİYÂ SÛRESİ 51-73. AYETLER

1.4.1. Kıssanın Enbiyâ Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu

Enbiyâ sûresi, Mekkî bir sûre olup kendilerine hakikatle ilgili bilgi gelmesine rağmen gaflete ve yüz çevirmeye devam eden insanlardan bahsederek açılışını yapar. Bu kişilerin özelliği hakikatin bilgisini getiren elçilere karşı aldıkları tuhaf tutumdur. Getirilen bilgi üzerinde düşünmeyip elçiyle uğraşan bu zihniyet yapısındaki kişiler, elçinin kendileri gibi normal bir insan oluşunu kabul edememişlerdir. Şair olduğunu, uydurduğunu, karışık rüyalar anlattığını, sihir yaptığını (aldattığını) iddia edip öncekilere verilenler gibi bir mucize meydana getirmesini istemişlerdir. Buna cevap *hayır* olmuştur. Öncekilere verilen mucizelerin bu tarz insanları inandırmada etkili olmadığı vurgulanıp, onların da inanmayacağı ifade edilmiştir. Tam bu noktada getirilen delil muhatapların da gayet iyi bildiği *öncekiler*dir. Elçiler her zaman normal insanlar olmuş, vakti gelince ölmüş, elçilik görevlerini ifa ederken kendilerine inananlarla beraber kurtarılmış insanlardır. Gelen bilgileri israf eden müsrifler ise helak edilmişlerdir. Bütün bu bilgiler *Kitap*'ta *Zikr* olarak onlara sunulmaktadır. Bu *Kitap* istedikleri her türlü delili ortaya koymaktadır.

Sûre içinde Musa (a.s.), Harun (a.s.), İbrahim (a.s.), Lut (a.s.), Nuh (a.s.), Davut (a.s.), Süleyman (a.s.), Eyub (a.s.), İsmail (a.s.), İdris (a.s.), Zülkifl (a.s.),

141 Mefûlün ihtisas dışında başka gayelerle takdim edilme sebepleri için, Bkz. es-Sâmerrâî, **Meâni'n-nahvi**, II, s. 87-92.

142 Dervîş, **İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânühû**, VI, s. 112.

143 Şerîf er-Radî, **Kur'an Mecazları (Telhîsu'l-beyân fî (an) mecâzâtî'l-Kur'ân)**, s. 175.

Yunus (a.s.), Zekeriya (a.s.). ismen, iffetli kişi (Meryem (a.s.)) ve onun oğlu (İsa (a.s.)) kinâye olarak 15 nebi zaman tertibi olmaksızın zikredilir. Onların başlarından geçenler hatırlatılır, zikredilmesi istenir. 92.ayette tek ümmet oluşa, Rabbin de bir olduğuna binaen, bu yapının parçalanmış gibi olmasını isteyenler tehdit edilir. Böylece ayetleri görmezden gelmeye çalışanlara bu *Zikr* ile öncekiler hatırlatılırken başta Muhammed (a.s.) olmak üzere bu *Zikr*'e tâbi olan muhataplar da teskin edilir.¹⁴⁴

Konusuyla uyumlu şekilde *nebler* anlamına gelen Enbiyâ sûresindeki İbrahim (a.s.)'ın kıssası bu sûredeki en uzun kıssadır. İbrahim (a.s.)'a, Musa (a.s.) ve Harun (a.s.)'dan önce olgunluğunun verildiği ve kendisinin bilindiği kuvvetli bir şekilde vurgulanarak, yeminle ve tahkikle kıssaya başlanmıştır. İbrahim (a.s.) ile atası ve toplumu arasındaki soru-cevap şeklindeki diyaloglar, kurulan planlar, kimin kazandığı kimin zarar ettiği, kazananın neleri kazandığı gibi konular istifhâmın muktezây-ı zâhirin hilafına kullanılan şekilleriyle, incelikle sahneye konulacak bir ta'rizle, kelime ve cümlelerdeki 'udûllerle mükemmel bir şekilde işlenmiştir.

Kıssanın anlatımında dikkati çeken bir özellik, İbrahim (a.s.)'ın haklı olan öfkesidir. Üslûbu Meryem sûresindekinden çok farklıdır. Yapabileceği her şeyi yapmış her türlü anlatmış, ama yine de inat etmiş bir topluma artık göstererek anlatma aşamasına gelmiştir. Bu aşamada toplumuna *öf* diyecektir. Mabedlerine girip putlarını parçalayacaktır. Dikkati çeken diğer bir özellik putları parçalarken, toplumu kendisini suçlarken ayetlerde kullanılan istihzâdır. Bu durum, sûrenin bağlamı ile ilgili görünmektedir. Kişi her zaman kendi yaptığı şeyle karşılık görecektir. Bu durumda elçilerle alay edenler de, alay edilmeyi hak etmiş olmaktadır.

1.4.2. Enbiyâ Sûresi 51-73. Ayetin Beyân ve Meâni İlimleri

Açısından Analizi

1.4.2.1. Enbiyâ Sûresi 51 ve 52. Ayet

"وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِن قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ (51) إِذْ قَالَ لِأَيُّهُ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنتُمْ لَهَا

¹⁴⁴ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, VII, s. 441.

عَاكِفُونَ (52)"

“Andolsun ki, bundan önce de İbrahim'e olgunluğunu vermiştik ve onun buna layık olduğunu da biliyorduk. Hani O babasına ve toplumuna «Şu karşılarında saygı duruşu yaptığınız heykeller nedir?» dedi.”

Enbiyâ sûresi 51. ayetin başındaki وَ, atıf vâv-ı olup cümle, Enbiya sûresi 48. ayete vasl edilir. İbrahim’e rüşdü Musa ve Harun’dan önce verilmiştir.¹⁴⁵ Kasem ve tahkik harfî لَفَّ ile cümle inkârî haber cümlesidir. Enbiyâ sûresi konu olarak ez-zikr ve bunu tebliğ eden Allah’ın elçisiyle alay eden kafirler olduğu için kıssa güçlü bir vurguyla başlar. Muhatap alaycı, inatçı, gerçekleri örten kişilerdir.

Enbiyâ sûresi 52. ayetteki İbrahim (a.s.)’ın istifhâm cümlesini Zemahşerî bilmezden gelme (tecâhül) olarak, gayesini de putları aşağılamak (tahkîr) olarak kaydeder.¹⁴⁶ Çünkü soruyu sorduğu kişiler atası ve toplumu olup, yıllardır beraber yaşadığı insanlardır ve heykellerin mahiyetini çok iyi bilmektedir. “أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ” cümlesi isim cümlesi olup, heykeller için gerçekleştirdikleri eylemin sürekliliğine işaret eder.

ل عَاكِفُونَ harf-i ceri ile müteaddi olabileceken burada ‘udûl gerçekleşip ل harf-i ceri ile müteaddi olmuştur. 53. ayette, verilen cevapta geçen عَابِدِينَ fiilinin de işaretiyle, burada heykellere tazimle yönelme (العُكُوف) ile kastedilen ibadettir. (العبادة)¹⁴⁷

1.4.2.2. Enbiyâ Sûresi 53.Ayet

قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ

“Onlar da «Babalarımızı onlara tapar bulduk» dediler.”

145 Dervîş, İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû, VI, s.326.

146 Zemahşerî, el-Keşşâf, IV, s.448, 449.

147 Dervîş, İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû, VI, s. 327.

Toplumunun cevabı *heykellerin ne olduğuna* dair değildir. Onlarda tecâhül yaparak İbrahim (a.s.)’ın kastettiğini görmezden gelirler. İbrahim (a.s.)’ın *kastına* karşılık inkârî haber cümlesi kullanmaları gerekirken, ibtidâî haber cümlesi ile İbrahim (a.s.)’ı inkar eden konumundan, bilmeyen konumuna yerleştirip, kendilerince *atalarının yaptığı yapmanın* normal olduğunu ortaya koyarlar.

1.4.2.3. Enbiyâ Sûresi 54.Ayet

" قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَتْثَمَ وَأَبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ "

“İbrahim: «Andolsun ki, siz de, babalarınız da açık bir sapıklık içindesiniz!» dedi.”

Kendilerinin doğru yolda oldukları iddiasında olan bu kafirlere cevap, kasem ve tahkik harfî لَقَدْ ile, ayrıca أَتْثَمَ zamirinin tekrarıyla¹⁴⁸ pekiştirilmiş olan inkârî haber cümlesi şeklinde gelir.

Ayette geçen ضَلَالٍ mecazdır.¹⁴⁹

1.4.2.4. Enbiyâ Sûresi 55.Ayet

" قَالُوا أَجِئْنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ "

“«Ciddi mi söylüyorsun, yoksa sen oyun oynayanlardan mısın?» dediler.”

Ayette هُ harfî hemzenin muadili olup atıf harfidir.¹⁵⁰ Vasl kuralı olarak isim cümlesi yine isim cümlesine atfedilmesi gerekirken, burada fiil cümlesine atfedilmiştir. Verilmek istenen mana dolayısıyla kuraldan çıkmıştır. Fiil cümlesi teceddüd anlamı, isim cümlesi ise sübût anlamı vermektedir. Kavmi ilk cümleleriyle İbrahim (a.s.)’ın hakkı yani tevhidi getirmesini yeni bir şey olarak göstermek istemişlerdir. İkinci cümleleriyle de *çocukluğundan beri oyun oynuyorsun, bu devam*

148 Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, VI, s. 326.

149 bkz.: yuk. En‘am Sûresi 74. Ayetin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi

150 Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, VI, s. 326.

ediyor anlamında alay etmektedirler.¹⁵¹

1.4.2.5. Enbiyâ Sûresi 56 ve 57. Ayetler

"رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَىٰ ذَلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (56) وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَن تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ (57)"

"İbrahim dedi ki; «Hayır, Rabb'iniz göklerin ve yerin Rabb'idir, onları yoktan var eden O'dur. Ben bu gerçeğin tanıklarından biriyim. Vallahi siz dönüp gittikten sonra putlarınıza mutlaka bir tuzak kuracağım!»"

Enbiyâ sûresi 56.ayette İbrahim (a.s.), ibtidâî haber cümlesi ile cevap verir. Zâhirin muktezâsı pekiştirmeyi gerektirirken, delillerin ortada oluşuna vurgu yapmak için, muhataplarını *bilmeyen* konumuna koyar. Göklerin, yerin sahibi olup onları yokken ortaya çıkaran, sıfattan kinâye ile Allah'tır. "أَنَا عَلَىٰ ذَلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ" cümlesi isim cümlesidir ve sübût ifade eder. Göklerin ve yerin sahibinin onların da sahibi oluşuna İbrahim (a.s.) En'âm sûresinde şahit olmuştur.¹⁵²

Enbiyâ sûresi 57.ayette kasem ve tekid nûnu ile pekiştirilmiş, inkârî haber cümlesi ile sözüne devam eder. تَاللَّهِ lafzında kasem için kullanılan ت harf-i ceri ve ت harfinden bedeldir. ت gelmesi, yeminle beraber taaccüb (şaşıрма) veya tefhim (büyük görme) anlamları katar.¹⁵³ Burada taaccüb anlamı katmıştır.¹⁵⁴ *Yemin olsun ki putlarınıza arkanız dönükken o kadar kolay hile yapacağım ki!* Putlarına tuzak kuracağını açıkça toplumuna haber vermesinin nedeninin, yapacağı ta'riz sahnesi için olması muhtemeldir. Böylece toplumu parçalanmış putları görünce kendisinden şüphelenecek, o da oyununu sahneye koyacaktır.

Heykeller التماثيل kelimesi ise artık *putlar* أصنام kelimesine dönmüştür. Çünkü

¹⁵¹ el-Merâgî, 'Ulûmu'l-belâğa -el-beyân, ve'l-meânî, ve'l-bedî', s. 167; Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânühû, VI, s.328.

¹⁵² Bkz.: yuk. En'âm Sûresi 76, 77, 78 ve 79. Ayetler

¹⁵³ es-Sâmerrâî, Meâni'n-nahvi, IV, s. 162, 163.

¹⁵⁴ Zemahşerî, el-Keşşâf, IV, s.450.

tazimle eşlik edilen heykel puttur.

1.4.2.6. Enbiyâ Sûresi 58. Ayet

"فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ"

"Derken, onları parça parça etti. Ancak büyüklerinden birini bıraktı ki belki ona müracaat ederler."

Ayetin başındaki فَ atıf harfi olup, hazfedilmiş takdiri cümleye bağlıdır. İbrahim (a.s.)'ın kavmine tuzak kuracağını söyledikten sonra putları parçalamasına kadar geçen süredeki olaylar hazfedilmiştir.¹⁵⁵

جُذَاذٌ birşeyi kırıp ufaltmak demektir. جُذَاذ kelimesi altın kırıntıları için kullanılır.¹⁵⁶ İbrahim (a.s.)'ın onları جُذَاذ haline getirmesi, sadece kırmayıp aynı zamanda paramparça etmesi¹⁵⁷ akılsızlığın son noktasında bulunan kavmine karşı öfkesini göstermektedir Sadece büyük bir tanesini bırakması ise sonrasında yapacağı ta'riz sahnesinin kırma işlemi sırasında zihninde olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Yani bu öfke kontrolsüz değildir. Eylemi put parçalamak için yapmamaktadır.¹⁵⁸

İbrahim (a.s.)'ın putlardan büyüğünü kırmama sebebi olarak, "belki ona müracaat ederler" denmesi tehekkümdür (iğneleme, hafife alma). Madem ilah kabul edilmektedir, öyleyse problemlerinin çözümü için ona başvursunlar! şeklinde onların cahillikleriyle alay edilmektedir.¹⁵⁹ Dolayısıyla heykeller için kullanılan هَا zamiri, burada putları gösterirken, akıllı varlıklar için kullanılan هُمْ zamirine dönmüştür.

1.4.2.7. Enbiyâ Sûresi 59. Ayet

"قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِآلِهَتِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ"

155 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, VI, s.329.

156 el-İsfehânî, Müfredât elfâzi'l-Kur'ân, s. 190.

157 Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî, Mecâzu'l-Kur'ân, thk. Muhammed Fuat Sezgin, I-II, Mektebetu'l-hâncî, Kâhire, 1381, II, s. 40.

158 Zemahşerî, el-Keşşâf, IV, s. 452.

159 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, VI, s. 330.

“«Bunu bizim ilahlarımıza kim yapmış? Muhakkak o zalimlerden biridir,» dediler.”

Parçalanmış heykeller önlerinde olduğu için, *bunlara* (هؤلاء) şeklinde zamirle göstermeleri gerekirken, *bunlar* diyemeyip *ilahlarımız* (آلهتنا) demişlerdir. Zamir yerine zâhir isim kullanılması (فن وضع الظاهر موضع المضمرة) yani önlerinde parçalanmış halde duran adi taşları gösteremeyip, *ilahlarımız* demek zorunda kalmışlardır.¹⁶⁰

إنَّ pekiştirme edatı ve lâm’ul-müzehleka ile gelen inkârî haber cümlesi istînâf cümlesidir. Önceki cümleyi takrir, olayı yadırgamalarını tekid için fasl edilerek gelmiştir.¹⁶¹ Ancak el-Ukberî, مَنْ lafzının ismi mevsul (الذى) anlamında mübteda olarak kabul edildiği takdirde, “إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ” cümlesinin de onun haberi olarak gelmesini caiz görür.¹⁶² Bu durumda anlam: *Bunu ilahlarımıza yapan kişi, kesinlikle o zalimlerdenidir.* şeklindedir.

1.4.2.8. Enbiyâ Sûresi 60 ve 61. Ayetler

“قَالُوا سَمِعْنَا فَتَى يَدْعُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ (60) قَالُوا قَاتِلُوا بِهِ عَلَى أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ (61)”

“«Duyduğumuza göre İbrahim denilen bir delikanlı onlardan bahsediyordu.» dediler. «O halde onu insanların karşısına getirin, belki onlar şahit olurlar.» dediler.”

Enbiyâ Sûresi 61. ayette “عَلَى أَعْيُنِ النَّاسِ” ifadesinde isti‘lâ (الاستِعْلَاء) anlamında mecaz vardır. عَلَى’nın hakiki anlamı عَلَى الْفُلْكِ de olduğu gibi, *üzerinde, üstündedir.* Burada mecaz olarak kullanılmıştır. İbrahim’in, *insanların gözlerinin üstünde getirilmesi* ifadesi temsili bir anlam katmaktadır. Sanki bir binek üzerinde yükseltilmiş gibi herkesin görebileceği şekilde getirilsin, böylece insanlar onu iyice

160 Dervîş, İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû, VI, s.330.

161 Dervîş, İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû, VI, s.330.

162 el-Ukberî, et-Tibyân fî i‘râbi’l-Kur’ân, II, s. 921.

görsün tanısın, belki şahitlik edenler olur.¹⁶³ “لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ” cümlesi talebî inşâ cümlesi olup, لَعَلَّ tereccî ifade der. Temenni edilen şeyin önemine ve meydana gelmesinin yakın oluşuna vurgu yapılmıştır.¹⁶⁴

1.4.2.9. Enbiyâ Sûresi 62 ve 63. Ayetler

قَالُوا أَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَيْتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ (62) قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْتَئْذِنُوا مِنْ رَبِّكَ يَنْطِقُونَ (63)

“Dediler ki: «Sen mi yaptın bunu ilahlarımıza ey İbrahim?» Dedi ki: “Aksine, onu bu büyükleri yaptı. Bunu onların kendilerine sorun. Tabii ki, eğer konuşabiliyorlarsa.»”

Enbiyâ sûresi 62.ayette “أَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَيْتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ” istifhâm cümlesi tecâhül istifhâmı olup takrir amaçlıdır. Cümlede أَنْتَ lafzının mukaddem yapılması, ayrıca İbrahim (a.s.)’ın بَلْ cevabı, sorunun eyleme yönelik bilgi edinme amaçlı olmadığını, aksine takrir amaçlı olup, İbrahim (a.s.)’a eylemini ikrar ettirmek için bu soruyu yönelttiklerini ortaya koymaktadır.¹⁶⁵

Enbiyâ sûresi 63.ayette İbrahim (a.s.) ta’rız yaparak cevap vermektedir. Daha önceden büyük bir putu bilerek kırmamış olması, burada yerde parçalanmış halde bulunan putlara yönelmelerini istemesi önceden planlanmış şeylerdir. Bu şekilde hasımlarıyla birlikte aynı düşünce yapısındaymış gibi görünüp, onları hakkı itirafa zorlamaktadır.¹⁶⁶

İbrahim (a.s.) cevabında فَعَلَ fiilini tekrar zikretmiştir. Müsnedin iki kere zikredilmesi burada muhatapların zeka düşüklüğüne işaret etmek içindir. Önlerindeki küçük taş parçalarına dönüşmüş şeylerin ilah olamayacağını idrak etmek yerine, ahmakça davranış göstererek kırma eylemini yapanı aramaktadırlar.¹⁶⁷

163 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, s.454.; Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, VI, s. 330-333.

164 Bkz. Bolelli, *Belâgat*, s. 290, 291.

165 el-Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘arabiyye*, I, s. 297; Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, VI, s. 336.; el-Merâğî, *‘Ulûmu’l-belâğati’l-beyân, el-me‘ânî, el-bedî’*, I, s. 69.

166 Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, VI, s. 336.

167 el-Merâğî, *‘Ulûmu’l-belâğati’l-beyân, el-me‘ânî, el-bedî’*, I, s. 86.; el-Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘arabiyye*, I, s.321; Bolelli, *Belâgat*, s. 400.

1.4.2.10. Enbiyâ Sûresi 64 ve 65. Ayetler

“فَرَجَعُوا إِلَى أَنْفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ (64) ثُمَّ نُكِسُوا عَلَى رُؤُسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا هَؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ)
“65

“Bunun üzerine vicdanlarına müracaat ettiler de: «Doğrusu siz zalimlersiniz!» dediler. Sonra tepeleri üstü ters döndüler: «Sen gerçekten bunların konuşmadığını bilirsin.»”

Enbiyâ Sûresi 64. ayette takip için gelen atıf harfi فَ¹⁶⁸, İbrahim (a.s.)’ın ta‘rizinden sonra iç dünyalarına döndüklerini, olayı kavradıklarını iç hesaplaşmalarının anında gerçekleştiğini göstermektedir. Kendilerine dönerek söyledikleri إِنَّ ve fasl zamiri أَنْتُمْ ile pekiştirilmiş inkârî haber cümlesi iç dünyalarındaki güçlü ikilemi göstermektedir. Aslında herşeyi gayet net kavramışlardır, bu noktada ellerinde hiçbir hüccet yoktur. Ancak bunu itiraf etmek istememektedirler. نَكِسَتْ عَلَى رَأْسِهِ lafzı bir kişi diğerine üstün geldiğinde söylenmektedir.¹⁶⁹ Burada da baş üstünde ters dönmek istiâre olup, çaresizlikleri ve zilletleri tasvir edilmektedir. Getirilen delil karşısında çaresizlikten sanki baş aşağı dönüp aşağı düşen kimseye benzetilirler.¹⁷⁰

Enbiyâ Sûresi 65. ayette hitap İbrahim (a.s.)’a olup, قَالُوا fiili hazfedilmiştir.¹⁷¹ İlahlarımız konuşamaz demek muhtemelen kendilerine daha ağır geldiği için zâhir isimden zamire dönmüşlerdir. Yani ilahlarımız إِلَهَيْتَا lafzını artık kullanmayıp bunlar هَؤُلَاءِ demek zorunda kalmışlardır. “لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا هَؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ” cümlesi kasem ve tahkik harfiyle (لَقَدْ) inkârî haber cümlesidir. Sanki İbrahim (a.s.) putların konuştuğuna inanıyor da onu ikna etmeleri gerekiyormuş gibi onu inkar eden konumuna koymuşlardır. İtiraf etmek zorunda kaldıkları şeyi ve sonucunu bilmiyorlarmış gibi İbrahim (a.s.)’a yüklenmeye çalışmaları son hamleleridir.

168 Dervîş, İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânühû, VI, s. 334.

169 Ebû Ubeyde, Mecâzu’l-Kur’ân, II, s. 40.

170 Şerîf er-Radî, Kur’an Mecazları (Telhîsu’l-beyân fî (an) mecâzâtî’l-Kur’ân), s.187, 188.

171 Dervîş, İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânühû, VI, s. 335.

1.4.2.11. Enbiyâ Sûresi 66 ve 67. Ayetler

”قَالَ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ (66) أَفْ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (67)“

“Bunun üzerine İbrahim dedi ki; «Allah'ı bırakıp size ne fayda ve ne de zarar dokunduramayan şeye mi kulluk ediyorsunuz! Sizden ve Allah'ı bırakıp kulluk ettiğiniz şeyler yüzünden bıktım usandım! Akletmiyor musunuz!»”

Enbiyâ sûresi 66.ayette “أَفْ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ” cümlesi ve Enbiyâ Sûresi 67.ayette “أَفَلَا تَعْقِلُونَ” cümlesi inkârî istifhâm cümleleri olup, soru hemzesinden sonraki cümle ف atıf harfiyle hazfedilmiş bir cümleye atfedilmiştir.¹⁷² İstifhâm hemzesi ile gelen bu ف harfleri inkârî istifhâm cümlelerinin vurgusunu arttırmıştır.¹⁷³ Muhatabın itirafı sonucu gelinen noktada, *faydası zararı olmayan bir takım şeyleri*, nasıl olup da ilah edinebildikleri güçlü bir şekilde kınanmaktadır.

Enbiyâ sûresi 67.ayette “أَفْ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ” cümlesindeki أَفْ muzâri fiil اُنْضَجَرُ anlamında isim fiil olup, لَكُمْ lafzındaki ل harf-i ceri, hazfedilmiş hâle müteallıktır. Çünkü beyân için gelmiştir.¹⁷⁴ Yani sıkılma ve bunalma sebebi toplumu ve onların *Allah'ın dînundan* kulluk ettikleri şeylerdir. “مِنْ دُونِ اللَّهِ” lafzı 67.ayette zikredilmesine rağmen burada tekrarlanarak iki kere zikredilmiştir. Bunun amacı tahkir (küçümseme) olabilir. İbrahim (a.s.)’ın mücadele ettiği müşrik toplumu, Allah’ı en yüce kabul ettikten sonra zihinlerinde oluşturdukları kutsal şeyleri, O’na ortak koşmaktadırlar. Zihinlerinde kutsal olmasının sebebi de kendilerinden önce gelen insanların bunu yapmaları olup, bir delilleri yoktur.

Bu ayetlerde, son noktaya gelmelerine rağmen hala daha direten toplumuna

¹⁷² Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, VI, s. 335.

¹⁷³ Bkz. Alp, “Arap Dilinde هل / Hel ve إ / Hemze Soru Harflerinin Vaz’ı ve Kullanımı”, s. 102.

¹⁷⁴ Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, VI, s.335.

karşı İbrahim (a.s.)'ın öfkesi, sıkıntısı ayetlerdeki sert üslûbuyla ortaya konulmaktadır. Devamındaki ayetlerde bütün bu delillere rağmen toplumu hakikate teslim olmak yerine İbrahim (a.s.)'ı ortadan kaldırmaya çalışacaklardır. Müşrik zihniyetin, gerekçe uyduramadığında kaba kuvvetle hakikati ortadan kaldırabileceğine dair, her zamanki vehmiyle hareket ederler.¹⁷⁵

1.4.2.12. Enbiyâ Sûresi 68 ve 69. Ayetler

قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِن كُنْتُمْ فَاعِلِينَ (68) قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ (69)

“(Onlar): «Siz onu yakın da ilahlarınıza yardım edin eğer birşey yapacaksanız!» dediler. Biz: «Ey ateş, İbrahim'e serin ve zararsız ol!» dedik.”

Enbiyâ Sûresi 68. ve 69. ayetler arasında bina yapmaları, ateşi hazırlamaları, onu ateşe atmaları vb. olaylar anlatılmamış, dolayısıyla bu cümleler hazfedilmiştir.¹⁷⁶ Böylece İbrahim (a.s.) elinden gelenin hepsini yaptıktan sonra, karşı tarafın 68. ayetteki saldırganlığına karşı hemen peşinden gelen 69. ayetle cevabı Allah vermekte ve onu korumaktadır. *Onlar böyle dedi, Biz böyle dedik*, şeklinde bu iki cümlelerin peşpeşe gelerek aradaki cümlelerin hazfedilmesi, Allah'ın bir cümlesi ile karşı tarafın hilelerinin, planlarının geçersiz kılınıp altüst edilmesini¹⁷⁷ daha güçlü beyân etmektedir.¹⁷⁸

Enbiyâ Sûresi 69. ayette “يَا نَارُ” nidâ formunda talebî inşâ cümlesidir. Nidânın akıllı varlıklara seslenmek için kullanılması asıldır. Akılsız varlıklara seslenilmesi yaygın değildir. Ancak Kuran-ı Kerim’de kullanımları mevcuttur. Burada da ateşe seslenilmiştir.¹⁷⁹ Bunun mecaz olduğu akılsız nesnelere seslenilemeyeceği yönünde görüşler mevcuttur.¹⁸⁰ Ancak günümüzde insanlar bile

175 Seyyid Kutub, **Fî zılâli'l-Kur'ân**, I-VI, Dâru's-şurûk, y.y., 1992, IV, s. 2387.

176 Dervîş, **İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânühû**, VI, s. 336.

177 Kutub, **Fî zılâli'l-Kur'ân**, IV, s. 2388.

178 Yakma eylemi ile ilahlara yardım etme hakkında bkz.: aş. Ankebût Sûresi 24. Ayetin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi.

179 Mehmet Akif Özdoğan, “Arap Dilinde Münâdâ Ve İşlevleri”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 26, s. 18.

180 Akılsız varlıklara yapılan nidâ hakkındaki görüşler için Bkz. Dağ, “Dil ve Belağat Açısından Kur

ellerindeki dikdörtgen şeklindeki cansız nesnelere (akıllı telefonlar) seslenerek iş yaptırabilmekte, programcıları ise önceden kodladıkları satırlarla yeri geldiğinde fonksiyonel özelliklerini değiştirebilmekte iken, *Kitap*'a göre ateşin Tasarımcısı'nın ateşe seslenmesini veya ateşin fonksiyonlarını değiştirmesini mecaz olarak almak mümkün görünmemektedir. Şu aşamada sadece bunun keyfiyeti bilinmemektedir.¹⁸¹ Nidânın *ateşe* yapılması yanma reaksiyonunun gerçekleştiğini ve *ateşin* oluştuğunu göstermektedir. Ayet-i kerimede ateşe *sön* veya *yakma* şeklinde bir emir verilmemiştir. İbrahim (a.s.)'ın üzerinde بُرْد olması ayrıca سَلَام olması emredilmiştir. بُرْد *sıcağın zıttı*¹⁸² anlamındadır. سَلَام *selamet, beri olmak, bütün afetlerden uzak olmak*¹⁸³ anlamına gelmektedir. Ateşin zararı sadece insan vücudunun dayanamayacağı sıcaklıkta oluşu değildir. Yanma sonucu ortaya çıkan gazlardan örneğin karbonmonoksit zehirleyerek öldürürken, karbondioksit sonucu ise boğulma tehlikesi vardır. Ayrıca kendisini yakmak için bir bina yaptıkları için¹⁸⁴, ateşin binayı yakması sonucu altında kalması da onun için tehlikedir. Yani ateşin soğuk olması İbrahim (a.s.)'ın selamette olması için yeterli olmayacaktır. İbn Abbas'a atfedilen bir rivayette de *ateşin aşırı soğumasının* ona zararı olabileceği¹⁸⁵ noktasına dikkat çekilmiştir. Bu nedenle ateşin orada ortaya çıkarabileceği geri kalan bütün afetlerden de¹⁸⁶ ateşe سَلَام olması emredilerek İbrahim (a.s.)'ın bertaraf edilmiş olması mümkündür. Bunlar *ateşin sönmesinden* veya *yakmamasından* çok daha etkileyicidir. Varlığını sürdüren bir ateş her şeye zarar verirken, sadece *İbrahim (a.s.) üzerinde* etki gösterememektedir. Bütün bunlar yani lafzen ateşin iki özelliğinin de vurgulanması bu ayetteki ifadelerin *Kitab*'ın Sahibi açısından hakikat olduğunu da ortaya

ân Ayetlerinde Nida", s. 135-138.

181 Akılsız varlıklar olarak kabul edilen cemâdat, hayvanat, ve nebâtât için Kur'an'da kullanılan fiillerin dirayet tefsirlerinde de genel olarak hakikat olarak alınmış olması, günümüz insanının bilimsel olarak geldiği noktada daha da anlamlıdır. Görüşlerin karşılaştırılması ile ilgili Bkz. Recep Orhan Özel, "Kur'an'ın Gayr-ı Âkıl Varlıklara İsnat Ettiği Fiillerin Yorumu", **Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Aralık 2014, Sayı:3, s. 141-185.

182 İbn Manzûr, **Lisânu'l-'arab**, III, s.82.

183 İbn Manzûr, **Lisânu'l-'arab**, XII, s. 289-290.

184 Bkz. Saffat, 37/97.

185 Zemahşerî, **el-Keşşâf**, IV, s. 462.

186 Yangının sinerjik etkisiyle ortaya birden fazla ölüm sebebinin çıkması, ilk sıradaki ölüm sebebinin zehirli gazlar olması, duman, kalp krizi, felç, düşmeye bağlı yaralanma, boğularak ölme gibi çeşitli tehlikeleri için, Bkz. Funda Kök, "Yangında Açığa Çıkan Gazların, İnsan Sağlığına Vereceği Zararın Engellenmesi", **Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi**, 2020, 3:2, s. 83-94.

koymaktadır. Mecaz veya sembolik alınmasını gerektirecek bir karîne mevcut değildir.

1.4.2.13. Enbiyâ Sûresi 70, 71, 72 ve 73. Ayetler

"وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ (70) وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ (71) وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ (72) وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ (73)"

"Ona bir dolap kurmak istediler, fakat Biz kendilerini daha fazla hüsrana uğrattık. Onu Lut ile beraber kurtarıp içinde alemlere bereketler verdiğimiz yere çıkardık. Ona İshak'ı lütfettik, üstelik Yakub'u da; ve onların herbirini iyi kimseler yaptık. Ve hepsini, emrimizle yol gösteren rehberler yaptık ve kendilerine hayırlı işler işlemeyi, namaz kılmayı, zekat vermeyi vahyettik. Hepsi Bize kulluk eden kimselerdi."

Enbiyâ Sûresi 70. ayette وَ atıf vâv-ı olup, "أَرَادُوا بِهِ كَيْدًا" haber cümlesi önceki ayetlere atfedilmiştir. أَرَادُوا câr ve mecrûru أَرَادُوا fiiline müteallıktır.¹⁸⁷ كَيْد olumlu veya olumsuz anlamda bir tür hiledir. Olumsuz anlamda kullanılması daha çoktur.¹⁸⁸ İbrahim (a.s.)'a yapmak istedikleri şey yani onu yakıp, öldürmek istemeleri gizli saklı bir olay değildir. Halbuki ayette *hile yapmak istedikleri* bildirilmiştir. Zihinlerinde kurguladıkları daha büyük bir şey vardır.¹⁸⁹

الخُسْران ve الخُسْر ana malın, sermayenin eksilmesi anlamına gelmektedir. İnsana nispet edildiği (خَسِرَ فُلَانٌ) gibi eylemine de (خَسِرَتْ تَجَارَتُهُ) nispet edilebilir.¹⁹⁰ Bu alışı-verişinde zarar eden anlamında olduğu için burada الْأَخْسَرِينَ mecazdır.¹⁹¹ Bu kişiler yaptıkları seçimlerle, kurmak istedikleri tuzakla kendilerini en fazla zarara

¹⁸⁷ Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, VI, s. 336.

¹⁸⁸ el-İsfehânî, Müfredât elfâzi'l-Kur'ân, s. 728.

¹⁸⁹ bkz.: aş. Sâffât Sûresi 97 ve 98. Ayetler.

¹⁹⁰ el-İsfehânî, Müfredât elfâzi'l-Kur'ân, s. 281.

¹⁹¹ Zemahşerî, Esâsu'l-belâğa, I, s. 246.

uğratanlar olmuşlar, değerli olan sermayelerini heba etmişlerdir. *أَخْسَرَ en çok zarar eden* tacir benzetmesi ile istiâre olarak kullanılmıştır.

İbrahim (a.s.)’a delil getirmek için tartışmışlar, Allah İbrahim’e yol göstermiş mağlup olmuşlar, zorbalık kaba kuvvetle katletmek istemişler, Allah İbrahim’e yardım etmiş başaramamışlar, hile kurmak istemişler, en fazla zarara uğrayanlar olmuşlardır.¹⁹² Doğruyu söylediği için zarar vermek istedikleri kişiyi ve onunla beraber olan Lut (a.s.)’ı ise Allahû Teâlâ onlardan kurtarıp, bereketli bir yere çıkartmıştır. İshak (a.s.) ve Yakup (a.s.)’ı ona hibe etmiştir. Hepsini hayırlar işlemeyi, namaz kılmayı ve zekat vermeyi vahyettiği, doğru yolu gösteren önderler kılarak ödüllendirmiştir. “إِقَامَ الصَّلَاةِ” *namazı doğrultmak* mecazdır.¹⁹³ Sürekli ve hakkını gözeterek namazı kılmışlardır. Lut (a.s.)’ın zâhiren 71.ayette zikredilme sebebi bu ayetlerin hemen peşinden onun kıssasının başlayacak olması olabilir. Enbiyâ Sûresi 72. ayette, “كُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ” cümlesinde mefûl medih ve sena için öne alınmıştır.¹⁹⁴

Allahû Teâlâ yok etmek istedikleri insandan, karşı çıktıkları hakikate kılavuzluk edecek çok sağlam bir toplum ortaya çıkartmıştır. Böylece hileleri noktasında, onları en fazla zarar eden grup haline getirmiştir.

1.5. ŞUARÂ SÛRESİ 69-87. AYETLER

1.5.1. Kıssanın Şuarâ Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu

Mukatta harfleri ile başlayan ve *şairler* anlamına gelen Şuarâ sûresi Mekkî bir sûredir. Sûrenin 3. ayetinde geçen *Mümin olmuyorlar diye neredeyse nefsine kıyacaksın* ibaresi, Muhammed (a.s.)’ın sûre indirildiği sıradaki psikolojik durumunu açıkça beyân etmektedir. Şayet dileseydi Allah’ın gökten bir mucize (ayet) ile onları buna boyun eğdireceği belirtilmektedir. Ancak bu şekilde dilememiş olan *Rahman* onlara her defasında bir *zıkr* göndermiştir. Ne var ki onlar da her defasında bundan

¹⁹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, s.462.

¹⁹³ bkz.: aş. İbrahim Sûresi 40 ve 41. Ayetler.

¹⁹⁴ es-Sâmerrâî, *Meâni'n-nahvi*, II, s. 90.

yüz çevirmiş, yalanlamış, dalga geçmişlerdir. Halbuki arayan kişi için Rahman'ın *zikri* hem yeryüzünde, hem de vahiyde mevcuttur. Gözleri ilk olarak yeryüzüne döndürölüp oradaki mucizeyi görmeleri istenir. Bu noktada onların çoğunun mümin olmadığı belirtilir. Peşinden Sahibi'nin aziz ve rahim oluşunun vurgulandığı inkârî haber cümlesi gelir. Azizdir yani helak etme, ceza verme, boyun eğdirme gücü O'ndadır. Rahimdir yani zikri gönderip, merhametiyle muamele eden, yardım eden O'dur.

Sûre içeriğinde anlatılan 6 tane elçiye ait kıssanın sonu, aynı cümlelerle bitmektedir. Anlatılan kıssada bir ayetin (aradıkları mucizenin) olduğu “*إِنَّ فِي ذَلِكَ*” *آيَةً*”, çoğunun mümin olmadığı “*مَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ*”, Sahibi'nin kesinlikle aziz ve rahim olduğu “*وَإِنَّ رَبَّكَ لَكُمُّو الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ*” şeklinde tekrarlanmaktadır. Elçilerin bir ücret beklemeden zikri ulaştırmak için çırpınmaları, karşı tarafın ise alay ve tehditleri sonucunda *aziz* özelliğiyle zalimleri cezalandırması, *rahim* özelliğiyle elçi ve müminleri kurtarması vurgulanmaktadır. Kıssaların bittiği 192. ayetle vahyin alemlerin Sahibi'nden indirilmiş olduğu, inkârî haber cümlesi ile vurgulanmıştır. Bu vahiyle ilgili olarak, İsrailoğulları'nın konuya dair bilgilerinin oluşu delil olarak ortaya konulmuştur.

Sûrede ilk kıssa olan Musa (a.s.)'in kıssası en uzun ve ayrıntılı kıssadır. Sonrasında ise İbrahim (a.s.) kıssası gelmiştir. Hud (a.s.), Salih (a.s.), Lut (a.s.) ve Şuayb (a.s.) kıssalarının giriş cümleleri benzer şekilde tekrarlanmaktadır. Hud (a.s.), Salih (a.s.) ve Lut (a.s.)'in toplumlarından kardeşleri şeklinde bahsedilmektedir. İbrahim (a.s.) girişinde ise yine atası ve toplumu vurgusu vardır. Beş kıssanın sonunda da zalim toplumların yeryüzündeki helak edilişleri anlatılmıştır. Ancak İbrahim (a.s.)'in kıssasının sonu farklı bağlanmaktadır. Kuran-ı Kerimde İbrahim (a.s.)'in toplumuna verilmiş helak edilme şeklinde bir cezadan bahsedilmemiş, ancak *en fazla zarara uğrayanlar* oldukları açıklanmıştır. Burada da kıssasının sonunun cehennem sahnesiyle bitmesi, onların yeryüzünde açıkça helak edilmediklerini nihai cezalarının tümüyle ahirette olacağının işareti olabilir.

İbrahim (a.s.) ile ilgili anlatım Şuarâ sûresi 69.ayetle başlayıp 104. ayette sonlanmaktadır. Ancak İbrahim (a.s.)'ın kıssasını oluşturan sahne 87.ayetle bitmektedir. Burada En'am sûresindeki 82. ayetteki estetik geçişe benzer bir şekilde, İbrahim (a.s.)'ın konuşması Allahû Teâlâ'nın sözü ile devam etmektedir. Sûredeki diğer kıssa anlatımlarında da benzeri bir üslûp vardır. Kıssanın girişinde dış ses anlatıma başladıktan sonra tarihin o dönemindeki olay yakın plana alınıp, başroldekiler konuşurken sona doğru yavaşça ses yine dış sesle devam etmekte ve olayı bağlamaktadır. Kıssa içeriği ise İbrahim (a.s.)'ın toplumuyla diyaloglarında geçerli olan zâhirin muktezâsından çıkmış istifhâm ve ta'riz üslûplarını içermektedir.

1.5.2. Şuarâ Sûresi 69-87. Ayetlerin Beyân ve Meânî İlimleri Açısından Analizi

1.5.2.1. Şuarâ Sûresi 69 ve 70.Ayet

“وَائْتِلْ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ (69) إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ (70)”

“Onlara İbrahim'in haberini de oku! O bir vakit babasına ve kavmine: «Siz neye kulluk ediyorsunuz!» dedi.”

Şuarâ sûresi 69. ayetin başındaki وَ harfî atıftır.10. ayette Musa (a.s.) kıssası başlarken takdir edilmiş olan اذْكَر fiiline atfedilir.¹⁹⁵ Böylece Muhammed (a.s.) ve aynı psikolojide bulunan müminlere yol gösterici olacak ikinci kıssaya başlanır. Burada “وَائْتِلْ عَلَيْهِمْ” talebî inşâ cümlesindeki هُمْ o dönemde İbrahim (a.s.)'ın kendi ataları olduğunu söyleyip, bununla gururlanan, ama tam hilafına hareket eden Cahiliye Arapları'na râcidir. Allahû Teâlâ Arapların İbrahim (a.s.)'a ilgisi dolayısıyla onunla toplumu arasında geçenleri onlara okumasını emretmiştir. Bu sûrede başka hiçbir kıssa için اِئْتِلْ emri verilmemiştir.¹⁹⁶ Burada da yine İbrahim (a.s.)'ın konuşmasında önce atasına vurgu yapıp, toplumu sonra ona atfedilmektedir.

195 Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, VII, s. 85.

196 es-Sâmerrâî, *Meânî'n-nahvi*, IV, s. 266; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, VIII, s. 162.

İbrahim (a.s.)'ın Şuarâ sûresi 70. ayette geçen sorusu “*Neye kulluk ediyorsunuz!*” tecahül istifhâmı olup, gayesi hüccet getirmek veya tahkir ve takrir içindir.¹⁹⁷ Neye taptıklarını çok iyi bildiği halde putların buna layık olmadıklarını anlatmak için istifhâm formunda gelmiştir.¹⁹⁸

1.5.2.2. Şuarâ Sûresi 71.Ayet

"قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ"

“Onlar da «Putlara kulluk ediyoruz ve biz onlara tazimle yönelmeyi hep sürdüreceğiz» dediler.”

İbrahim (a.s.)'ın sorusuna verecekleri cevap sadece أَصْنَامًا olması gerekirken, “نَعْبُدُ أَصْنَامًا” şeklinde fiili (müsnedi) tekrarlamaları, ayrıca onlara akif olduklarını söyleyerek sözü uzatmaları itnâbdır (الاطناب). Kastedilen manadan daha fazla lafız kullanımı anlamına gelen itnâb bir gayeye binaen yapılır. Burada sözü uzatmalarının gayesi yaptıkları işle övünmeleri, iftihar etmeleridir.¹⁹⁹ Sözü uzatırken kullandıkları ظَلَّ fiili aslen, eylemin gündüz yapıldığını gösteren bir fiildir.²⁰⁰ Yani akif oluşlarını geceleyin gizli saklı olarak değil, günboyu, açıkça gururlanarak yaptıklarını ortaya koymaktadırlar.²⁰¹

Aslında İbrahim (a.s.)'ın sormuş olduğu soruya, *putlara tapıyoruz* diye cevap vermeleri de onların tecahül yaptıklarını göstermektedir. Çünkü İbrahim (a.s.) onların puta taptığını bildiği gibi, onlarda İbrahim (a.s.)'ın bunu bildiğini biliyorlardı. *Neye taptığınızı gayet iyi biliyorsun!* demek yerine, sanki kastettiğini bilmiyormuş gibi görmezden gelmektedirler.

Putlar (esnâm), Enbiyâ sûresinde هُمْ zamiri ile gösterilmişti. Burada هَا zamiri ile heykellere işaret edilmektedir. Akif olma yani *tâzim göstererek eşlik etme, birlikte*

197 Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, VIII, s.162.

198 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, s. 956.

199 Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, VII, s. 89.

200 es-Sâmerrâî, *Meâni'n-nahvi*, I, s. 236.

201 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, s. 958.

olma eylemi *heykellere* yapılarak, *sembolik anlamına* ibadet edilmekte ve heykel sanemleştirilmektedir.

1.5.2.3. Şuarâ Sûresi 72, 73 ve 74. Ayetler

"قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ (72) أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ (73) قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ (74)"

“(İbrahim) dedi ki: «Dua ettiğiniz vakit onlar işitirler mi; veya size bir fayda yahut bir zarar verirler mi?» «Hayır, biz atalarımızı böyle yaparken bulduk.» dediler.”

İbrahim (a.s.) Şuarâ sûresi 71. ayetteki cevaplarında muhatapları sanki düzgün bir şey söylemişler gibi, onları bozmadan²⁰² yine tecahül sorusu ile devam etmiştir. Fiillerde kullanılan vâvu'l-cema' zamirleri, 'udûl ile akıllılar için kullanılan zamirlere dönmüştür. Böylece artık heykeller (temsiller) değil, putlar (esnâm) kastedilmektedir.

إِ edatından sonra mâzi fiil yerine muzâri fiil gelmiş olması daha etkili olup, mâzideki halin hikayesi içindir. Yani anlam, *önceki zamanları hatırlayın sizi hiç işittikleri vaki oldu mu?* şeklindedir.²⁰³

هَلْ soru edatının cevabının *evet* veya *hayır* şeklinde gelmesi gerekmektedir.²⁰⁴ Ayrıca istifhâm cümlesinde kullanılan اَوْ edatları da *işitme, fayda verme veya zarar verme* eylemlerinden herhangi birinin gerçekleşip gerçekleşmediğini sormaya yönelik olup, cevabı yine *evet* veya *hayır* şeklinde normalde gelmektedir.²⁰⁵ Ancak İbrahim (a.s.)'ın toplumu hüccet açısından tıkandıkları için buna *evet* veya *hayır* şeklinde cevap verememişlerdir. *Evet* demeleri mümkün değildir. Çünkü herkes bunun olamayacağını bilmektedir. *Hayır* diyemezler, o zaman da yaptıkları eylemin saçmalığını itiraf etmiş olacaklardır. Herhangi bir delilleri ve burhanları olmadığı için

202 Ebû Hayyân, **el-Bahru'l-muhît**, VIII, s. 162.

203 Zemahşerî, **el-Keşşâf**, IV, s. 958.

204 es-Sâmerrâî, **Meâni'n-nahvi**, I, s. 272, 273.

205 es-Sâmerrâî, **Meâni'n-nahvi**, III, s.255, 256.

*taklit ettikleri şeye konuyu getirirler.*²⁰⁶ Şuarâ sûresi 74. ayetteki cevap cümlelerinde geçen *كَذَلِكَ* mürsel teşbih olup *مثل ذلك* anlamındadır. Muşârun ileyh hazfedilmiştir. Anlamı, *مثل ذلك الفعل يفعلون* şeklindedir.²⁰⁷ Burada müşebbeh atalarının yaptıkları eylem, müşebbeh bihi kendi yaptıkları eylem olup, vech-i şebeh kulluk şeklidir. Asıl olarak yeni neslin eski nesle benzetilmesi gerekirken, burada maktûb teşbih ile atalarının kulluk eylemini kendi kulluk eylemlerine benzeterek anlatmışlardır. *Biz atalarımız gibi yapıyoruz yerine atalarımızı bizim gibi yaparken bulduk* demektedirler.

1.5.2.4. Şuarâ Sûresi 75 ve 76. Ayetler

“قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ (75) أَأَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ الْأَقْدَمُونَ (76)”

“Dedi ki: «Nelere kulluk etmekte olduğunuzu görüyor musunuz, gerek sizin ve gerekse eski atalarınızın?»”

Şuarâ sûresi 75. ayette İbrahim as yine muktezây-ı hâlden çıkmış bir istifhâm cümlesi ile devam etmiştir. İstifhâm-ı inkârî cümlesi istihza ve suhriyye anlamı da içermektedir. Şuarâ sûresi 76. ayetteki *أَنْتُمْ* zamiri, 75. ayetteki *تَعْبُدُونَ* fiilindeki *و* zamirinin tekidi içindir. *رَأَيْتُمْ* tek mefûl aldığı anda *عرف* anlamına gelmektedir. Burada, *هل تأملتم فعلتم ما كنتم تعبدون* şeklinde takdir edilir. Böylece *ف* takdir edilmiş cümleye atıf olur.²⁰⁸

İbrahim (a.s.) atalarınız kelimesini *الْأَقْدَمُونَ* ile sıfatlandırıp, işi daha eskiye taşımıştır. Yani, *isterseniz taklit eyleminizi en eski atalarınıza taşıyın, farketmez, kulluk etmekte olduğunuz şey nedir, buna bakın, onu bildiniz mi?* demektedir. Bâtılın eski olması onu hakikat yapmadığı gibi, herhangi bir şeyin eskiden beri yapılıyor olması da onun doğruluğunun delili olmamaktadır.²⁰⁹ Dolayısıyla 70. ayette sormuş olduğu *Neye kulluk ediyorsunuz?* sorusunu, karşı tarafın tek cevabı olabilen *taklit eylemini* cümleye katarak güçlü bir şekilde tekrarlamış olmaktadır.

206 Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, VIII, s. 164.

207 es-Sâmerrâî, *Meâni'n-nahvi*, I, s. 106.

208 Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, VII, s. 86.

209 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, s. 958.

1.5.2.5. Şuarâ Sûresi 77, 78, 79 ,80, 81 ve 82.Ayetler

"فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ (77) الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ (78) وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ (79) وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ (80) وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ (81) وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ (82)"

“Onların hepsi benim düşmanımdır; alemlerin Rabbi hariç; O ki, beni yarattı, sonra da bana o doğru yolu gösterir; O ki, beni yedirir, içirir. Hastalandığım zaman O bana şifa verir. O ki, beni öldürür, sonra beni yine diriltir. Ve O ki, ceza gününde günahlarımı bağışlamasını ümit ederim.”

Şuarâ sûresi 77.ayetin başındaki فَ ta‘lîl içindir. Putlar, yani heykellere yüklü sembolik ilahlar, cansız ve uydurma olmalarına rağmen aklî mecaz ile *düşman* olarak nitelenmişlerdir. Aslında düşmanlık atası ve toplumuyla İbrahim (a.s.) arasında oluşmuş, putlara kulluk etmeleri ise buna sebep olmuştur.²¹⁰ Düşmanlık eylemi, gerçek fâile değil sebebe isnâd edilmiştir.²¹¹ “إِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّي” inkârî haber cümlesinde ta‘riz vardır. Bu şekilde bunlara kulluk etmenin düşmana kulluk etmek olduğunu, kendi iyiliğini düşündüğünü söyleyerek, kendi hayrı için istediği şeyi onlar için de istediğini kastetmektedir. *Onlar sizin düşmanınızdır*, deseydi aynı etki olmayacaktı. Çünkü nasihat verirken yapılan ta‘riz, açıkça nasihat etmekten çok daha etkilidir.²¹²

İbrahim (a.s.) düşmana nasıl davranılması gerekiyorsa buna dikkati çekerek tasvir etmek için, *ben onlara düşmanım* demeyip cümlede kalb yaparak, *onlar benim düşmanım* demiştir. “عَدُوٌّ لِّي” mablûbdandır. Yani anlam, اِنِّى عَدُوٌّ لَهُمْ şeklindedir. Çünkü insan, kendisine düşmanlık eden kişiye düşmanlık eder.²¹³

Alemlerin sahibi sıfattan kinâye ile Allah’tır. Allah ile birlikte, heykellerini

210 Mümtehhine, 60/4.

211 Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, VII, s. 86.

212 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, s. 960.

213 İbn Kuteybe, *Te’vîlu muşkili’l-Kur’ân*, s. 122.

yaptıkları uydurma ilahlara da kulluk ediyorlardı.²¹⁴ Alemlerin sahibini, düşman olarak nitelendirdiği uydurma ilahlardan muttasıl istisna ile ayırmıştır. Böylece Allah hariç, kulluk etmekte oldukları ilahlardan uzak olduğunu bildirmiştir.²¹⁵

Şuarâ sûresi 78. ayette yol gösterme, 79. ayette doyurma ve sulama, 80. ayette şifa verme *هُوَ* zamiri ile tekid edilmiştir. İsim cümleleri şeklinde gelen bu eylemler sübût ifade etmektedir. Ancak 78. ayette yaratma, 81. ayette öldürme ve hayat verme tekid edilmemiştir. Çünkü yaratma, öldürme ve hayat verme fiilleri için herhangi birinin, bunları yaptığına dair bir iddiada bulunması zordur. Ancak yol gösterme, doyurma, sulama, şifa vermede insanlar iddiada bulunabilir. Halbuki bunlar da başka varlıklar için kullanıldığında mecazdır. Örneğin tıp ve ilaç sebep olarak yaratılmış olup, şifayı veren Allah'tır. Bu yüzden bu fiiller pekiştirilmiştir.²¹⁶

İbrahim (a.s.) Şuarâ sûresi 80. ayette *beni hasta ettiğinde* demeyip, *hastalandığımda* demiştir. Böylece hayırları Allah'a, kötülüğü kendi nefesine isnâd etmiştir.²¹⁷ Kuranî tabirlerde şer fiiller ve kötülüğü istemek O'ndan tenzih edilmektedir.²¹⁸

Şuarâ sûresi 81. ayette öldürme ve hayat verme arasındaki *تَمَّ* terâhi olup, iki iş arasındaki sürenin genişliği için getirilmiştir.²¹⁹

1.5.2.6. Şuarâ Sûresi 83, 84, 85, 86 ve 87. Ayetler

"رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ (83) وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ (84) وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ (85) وَأَغْفِرْ لَأَيِّبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ (86) وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ (87)"

"Ya Rab, bana bir hüküm ver ve beni iyiler zümresine kat! Ve bana gelecekler içinde güzel bir nam tahsis eyle! Ve beni Naim cennetinin varislerinden eyle! Babamı

214 Enbiya 21/66-67.

215 Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, VIII, 165.; el-Ukberî, *et-Tibyân fî i'râbi'l-Kur'ân*, II, s. 997.

216 Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, VIII, s. 165-166.

217 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, s. 962.

218 es-Sâmerrâî, *Meâni'n-nahvi*, II, s. 73.

219 Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, VII, s. 87.

da bağışla; çünkü o yanlış gidenlerdendir. (Yaratıkların) diriltilecekleri gün, beni utandırma.”

Bu ayetlerdeki emir fiiller dua anlamındadır.²²⁰ İbrahim as önceki ayetlerde kulluk ettiği ilahının güzel özelliklerini saydıktan sonra faslederek duaya başlamıştır. Övgüden sonra talepleri gelmektedir.²²¹

Şuarâ sûresi 84. ayette geçen لِسَانٍ alet ilgisiyle mürsel mecazdır. القول anlamındadır, çünkü القول onunla gerçekleşir.²²² Mevsûf sıfatına izâfe edilerek “لِسَانٍ” şeklinde gelmiştir.²²³ Bir şeyin bir şeye izâfesi yakınlık sebebi ile olabilir.²²⁴ Doğruluk veya yalancılık söze ait özellik olduğu için izâfe edilmiştir. Bu duasına icâbet Meryem sûresi 57. ayette bildirilmiştir.

Şuarâ sûresi 85. ayette “وَرَثَةَ حَنَّةِ النَّعِيمِ” ifadesinde cennet miras bırakılan şeye benzetilerek, İbrahim (a.s.) oranın mirasçılarından olmayı dilemektedir.²²⁵

Şuarâ sûresi 86. ayette “إِنَّهُ كَانَ مِنَ الصَّالِينَ” cümlesi ta‘lîl cümlesi olup, önceki cümlelerin sebebini açıklamaktadır. Atasının bağışlanmasını istemesinin sebebi, adamın doğru yoldan çıkmış olmasıdır.²²⁶ Meryem sûresi 47. ayette yapacağını söylediği dua burada gerçekleşmektedir. Bu tarz bir duanın yapılmaması gerektiği, İbrahim (a.s.)’ın da atasının durumunu farkettikten sonra bu işten vazgeçtiği, Tevbe sûresi ve Mümtehine sûresindeki ilgili ayetlerde bildirilmiştir.²²⁷ Ancak Meryem sûresinde olduğu gibi burada da bu sonuca değinilmemiştir.

Şuarâ sûresi 87. ayette geçen “يَوْمَ يُعْثُونَ” ifadesinden bedel olarak gelen 88. ayetin girişiyle birlikte, kelamı Allahû Teâlâ devam ettirmekte böylece İbrahim

220 Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, VII, s. 88.

221 Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhît*, VIII, s. 167.

222 İbn Kuteybe, *Te’vîlu muşkili’l-Kur’ân*, s. 95.

223 Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, VII, s. 88.

224 es-Sâmerrâî, *Meâni’n-nahvi*, III, s. 122-123.

225 Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhît*, VIII, s. 168.

226 Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, VII, s. 88.

227 Bkz. Mümtehine, 60/ 4; Tevbe, 9/ 113, 114.

(a.s.)'ın sözünü pekiştirmektedir.²²⁸ Cennete girecek olanlar malı yada oğulları olanlar değil, selim bir kalbi Allah'a getiren kişiler (yani İbrahim (a.s.) gibi olanlar²²⁹) olacaktır. Bu bölümde, Allah'tan başka şeylere kulluk edenler ve İblis'in askerlerinin cehennemdeki durumları tasvir edilmektedir. Bunların bir dostu, şefaatchisi, geri dönüşü yoktur. Bu cümleler muhtemelen İbrahim (a.s.) tarafından da kendi toplumuna söylenmiş olup, aynı tutumda bulunan Cahiliye Arapları'na yönelik olarak burada zikredilmektedir.

1. 6. ANKEBÛT SÛRESİ 16, 17 ve 24- 27. AYETLER ARASI

1.6.1. Kıssanın Ankebût Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu

Örümcek anlamına gelen Ankebût sûresi Mekkî bir sûredir. Mukatta harfleri ile başlayan sûre, insanın *ben iman ettim* demesinin bir şey ispatlamayacağını, Allah'ın onu fitneden geçirmesi sonucunda yalan söyleyenlerle doğru söyleyenlerin belli olacağını ifade ederek başlar. Bu noktada kişinin gayretinin faydası sadece kendisinedir. Allahû Teâlâ'ya bunların fayda veya zarar verme gücü yoktur. İman ederek salih amel işleyen kişiler ise mükafatlandırılacaklardır. Bunu yapacak kişi güzel amele ilk anne ve babasından başlayacağı için hemen peşinden şirke zorlamaları halinde onlara uyum gösterilmemesi emredilmiştir. Peşinden *Allah'a iman ettik* diyen insan profillerinden bir örnek verilmiştir. Bu kişi Allah yolunda insanlardan kaynaklanan bir fitneye uğradığında bunu Allah' ın azabı gibi tutar. Ancak Allah'tan gelen bir yardımla zafer gerçekleşirse sanki müminlerdenmiş gibi davranmaya çalışır. İman edenlerle, münafıklar bu imtihanlarla birbirlerinden ayıklanırlar. Bu noktada kıssalar başlar.

Sûredeki İbrahim (a.s.) kıssasının anlatım tarzı, diğer sûrelerden farklıdır. Nuh as. kıssası ilk kıssa olup 2 ayettir. İkinci sırada gelen İbrahim (a.s.) kıssası 16. ayetle başlar ve 18. ayetle ara cümlelere geçer. 24. ayette kıssa tekrar anlatılmaya devam edilir ve 27 ayette sonlandırılır. 28. ayette Lut (a.s.) kıssası anlatılmaya

²²⁸ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, VII, s. 88.

²²⁹ Bkz. Sâffât, 37/ 84.

başlanır ve 31, 32. ayetlerde İbrahim (a.s.) kıssasına ²³⁰ Lut (a.s.) bağlantısı üzerinden geri dönülüp, 33. ayetle tekrar Lut (a.s.) kıssasına dönülerek İbrahim (a.s.) kıssası tamamen bitirilir.

Ankebût sûresi 36.ayetden itibaren Medyen, Ad, Semud kavimlerinin, Karun, Firavun, Haman'ın helak edilişleri vurgulanır. Bu örneklerden sonra 40. ayetle çeşitli şekillerde helak edilmiş bu kişilerin kendi nefislerine zulmettikleri, Allah'ın onlara hiç bir şekilde zulmetmediği beyân edilir. Peşinden sûreye isim olan *örümcek* ile ilgili temsili teşbih verilir. Ev güvenilir, sığınılacak, barınılacak yerdir. Kişi ancak böyle bir yerde rahat eder, güvende olur. Ancak örümceğin kendine inşa ettiği evi en zayıf evdir. Şirk koşanlar da bu şekilde kendilerini helak etmektedirler. Temsili teşbihin sonu, bunun gibi örnekleri sadece bilen kişilerin akledebileceğine dair güçlü bir vurgu ile biter.

Ankebût sûresi 46.ayette zalimleri hariç ehl-i Kitap olanlarla en güzel şekliyle mücadele edilmesi emredilir. 48. ayette ise elçinin bu *Kitap* öncesinde entellektüel anlamda diğer kitaplarla bir ilgisi ile tanınmadığı, okuyup-yazmadığı belirtilir. Mucize isteyen kişilere *karşılarında okunan, kesinlikle bizim sana indirdiğimiz Kitap onlara yetmedi mi!* şeklinde cevap verilir.

Ankebût sûresi 61.ayetle birlikte muhatapların Allah ile ilgili bilgileri ortaya konulur. Onlara ve hayvanlarına rızkı veren, rızkı genişleten, daraltan, yeri-göğü emrine âmâde kılan, yeryüzüne gökten indirdiği su ile hayat veren *kimdir* diye sorulduğunda, muhatapların buna cevabı *Allah* olmaktadır. 65. ayette gemiye bindiklerinde halis bir şekilde O'na dua ettikleri, dualarına icabet edip onları güvenle karaya çıkardığında şirk koştukları belirtilir.

Ankebût sûresi içerik olarak münafık, müşrik ve ehl-i kitap grupların hepsine temas etmektedir. Yukarıda geçen diğer Mekkî sûrelerdeki elçi üzerindeki baskı, alay vb. konular bu sûrede elçiye yönelik işlenmemiştir. Daha ziyade karşı tarafın düşünce yapısı ve psikolojisi üzerinden bir anlatım ve buna verilen cevaplar vardır. İbrahim

²³⁰ Ankebût Sûresi 31 ve 32. ayetler bağlamı dolayısıyla 2. Bölümde işlenmiştir. bkz.: aş. Ankebût Sûresi 31 ve 32. Ayetler

(a.s.) ise burada sadece *toplumuna* seslenirken anlatılmaktadır. Daha önce sürekli geçen *atası* ifadesi yoktur. Sûrenin anlatım tarzına uygun olarak, kıssada karşı tarafın *şirk koşma tavrı* üzerinden bir anlatım gerçekleşmiştir. Bir takım şeylere kutsallık atfedip kullukta bulunmaları, onların rızık konusunda yardımcı olacaklarına inanmaları kendileri tarafından yapılandırılmış bir şeydir. Bunun aynı zamanda bir cemaat olmalarına, kendi aralarında bir sevgi bağı kurmalarına da olanak tanıdığı İbrahim (a.s.)'ın dilinden beyân edilmektedir. Burada yine diğer kıssalarından farklı olarak, İbrahim (a.s.) muhataplarına eylemlerinin sonucunu açıkça bildirmektedir. Birbirlerini lanetleyecekler ve varacakları yer ateş olacaktır. Yine diğer kıssalarında İbrahim (a.s.)'ın toplumuna hitap ederken yoğun olarak gördüğümüz istifhâm ve ta'riz üslûbu burada yoktur. Ayrıca çok sık kullandığı *Sahibi'm* ifadesi veya *Allahû Teâlâ'nın sıfatlarından kinâye* yerine 17, 18 ve 25. ayetlerdeki konuşmalarında *Allah* ismini zâhir olarak kullanmıştır.

1.6.2. Ankebût Sûresi 16, 17. Ayetlerin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi

1.6.2.1. Ankebût Sûresi 16 ve 17. Ayetler

"وَإِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ (16) إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (18)"

"İbrahim'i de (gönderdik). Hani o kavmine demişti ki: «Hep Allah'a ibadet edin ve O'ndan korkun; bu sizin için daha hayırlıdır, eğer bilerseniz. Siz Allah'ı bırakıp da sadece bir takım putlara kulluk ediyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz. Haberiniz olsun ki, o sizin Allah'tan başka kulluk ettikleriniz size bir rızık verme gücüne sahip olamazlar; onun için rızık Allah katında arayın ve O'na kulluk edip O'na şükredin! Hep döndürülüp O'na götürüleceksiniz!»"

Ankebût Sûresi 16. ayetin başındaki وَ atıf vâv-ıdır. إِبْرَاهِيمَ lafzı Ankebût sûresi 14. ayette anlatılmaya başlanan Nuh kıssasındaki “وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ” cümlesindeki نُوحًا lafzına atfedilir. اِنْ كُنْتُمْ fiiline müteallıktır.²³¹ “تَعْلَمُونَ” şart cümlesinin cevabı hazfedilmiş olup, önceki cümlelerin delâleti ile anlamı “eğer biliyorsanız o halde Allah’a kulluk edin” şeklindedir.²³² Diğer kıssalardaki girişlerden farklı olarak atasına lafzı geçmemekte, sadece toplumuna seslenmektedir. Yine diğer kıssalardan farklı olarak Sahip رَبِّ lafzı yerine اللّٰه lafzı kullanılmıştır. İbrahim (a.s.)’ın diyaloglarında sürekli kullandığı ta‘riz bu kıssada yoktur. Cümlelerinde açık ifadeler kullanmıştır.²³³

Ankebût Sûresi 17. ayette اَوْثَانِ evsân, وَتَن kelimesinin tekili olup, puttan(صَمَمٌ) daha genel bir anlama sahiptir. Evsân, kutsallık atfedilen nesneler dışında, bütün asılsız inanç ve sahte değerleri de (put, fetiş, sembol vs. kutsallık atfedilen herşeyi) kapsamaktadır.²³⁴ Kuran-ı Kerim’de ikisi bu sûrede diğeri Hac sûresinde olmak üzere sadece 3 kere geçen bu kelime, burada rızık verme noktasındaki beklentileri dolayısıyla kullanılmış olabilir. Böylece İbrahim (a.s.), putlarının rızık verebileceğine dair inançlarına işaret ederken diğer kıssalarda geçen esnâm yerine onlardan evsân diye bahsetmiştir. اِنَّمَا hasr edatıdır. Kulluk ettikleri şeyler evsâna, tasarladıkları şeyler de uydurmaya, batıla, yalana hasredilmiştir.

“تَخْلُقُونَ اِفْكَآ” istiâredir. Kulluk ettikleri sadece onların tasarladıkları şeylerdir.

Halbuki kulluk edilecek olan halkedilen değil, halkedendir. Yani “tasarım ilahlarınız tümüyle yalan ve batıldır” demektir.²³⁵ تَخْلُقُونَ fiilinin aslı تقدير (tasarlamak) dır. Burada anlamı تخرص للكذب (yalan söylemek, iftira atmak) olup, خرصهم للكذب şeklindedir.²³⁶

231 وَ ve اِنْ ile ilgili diğer ihtimaller için, Bkz. Dervîş, İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû, VII, s. 413, 414.; Zemahşerî, el-Keşşâf, V, s. 142.; el-Ukberî, et-Tibyân fî i‘râbi’l-Kur’ân, II, s. 1030.

232 Dervîş, İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû, VII, s. 414.

233 Kutub, Fî zilâli’l-Kur’ân, V, s. 2728.

234 Ahmet Güç, “Put”, TDV İslâm Ansiklopedisi, I-XLIV, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, XXXIV, s. 364-365.; Elmalılı M.Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, Sadeleştirenler: İ.Karaçam, E.İşık, N.Bolelli, A.Yücel, I-X, Zehraveyn, y.y., t.y., VI, s. 216.

235 Şerîf er-Radî, Kur’an Mecazları (Telhîsu’l-beyân fî (an) mecâzâtî’l-Kur’ân), s. 231.

236 İbn Kuteybe, Te’vîlu muşkili’l-Kur’ân, s. 273.

Anlamının *تختلقون وتفترون* (*uydurmak, iftira atmak*) olması mecazdır.²³⁷ *إِنَّ* ile başlayan cümle talebî haber cümlesidir. Talebî haber cümlesi ile Allah'ın dışında kulluk ettikleri şeylerin *rızık vermeye güçlerinin yetmiyor oluşunu* pekiştirmiştir.

Ayet-i kerimde itnâb (sözün bir gaye amacıyla uzatılması) vardır. “*تَعْبُدُونَ مِنِّ*” *دُونَ اللَّهِ*” lafzı tekrarlanmıştır. Bu onları kınama amaçlıdır.²³⁸

“*فَاتَّبِعُوا عِنْدَ اللَّهِ الرَّزْقَ*” cümlesinde *فَ* fasiha olup, şart cümlesi hazfedilmiştir.²³⁹ *Allah'ın yanında aramak* mecazdır. *رَزْقٌ* kelimesinin önce nekra sonra marife gelişinde mana değişmektedir. *Evsân* için kullanıldığında nekra getirilmiş, yani “*onların yanında herhangi bir rızık yoktur*” kastedilmiş, Allahû Teâlâ için kullanımında ise marife gelmiş “*her türlü rızık O'nun yanında*” anlamı verilmiştir.²⁴⁰ Diğer bir yorumda ise, Hud 6.ayette “*Yeryüzündeki her canlı, sadece Allah'a aittir onun rızık*” ayetinin delâletiyle rızık ondan olduğu bilinmekte, o vadedilen rızık aranması anlamında marife gelmiş, *evsânın* rızık verdiğine dair emare olmadığından, bilinmediğinden nekra gelmiştir.²⁴¹

“*إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ*” fiil cümlesinde takdim-tehir vardır. Vurgu *O'na* dır. Yani hesap verilecek merciye dönülmektedir. Dolayısıyla *kulluk etme, şükretme* sonu düşünülerek yapılmalıdır.

1.6.3. Ankebût Sûresi 24-27. Ayetlerin Beyân ve

Meâni İlimleri Açısından Analizi

1.6.3.1. Ankebût Sûresi 24. Ayet

“*فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ فَأَنْجَاهُ اللَّهُ مِنْ النَّارِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ*”

237 Ebû Ubeyde, *Mecâzu'l-Kur'ân*, II, s. 114.

238 ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-munîr*, XX, s. 212.

239 Komisyon, *İ'râbu'l Kur'ân li'de'âs*, II, s. 450.

240 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, s. 144.

241 er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, XXV, s.38, 39.

“Onun için kavminin ona cevabı sadece şu oldu: «Öldürün onu veya yakın!» dediler. Allah da onu o ateşten kurtardı. Şüphesiz bunda inanacak bir topluluk için ibretler vardır.”

Ankebût sûresi 18-23. ayetler ara cümleler olup, kıssayı oluşturan 17. ayet ile 24. ayet arasındaki olaylar anlatılmamış, hafzedilmiştir. Enbiyâ sûresinde ayrıntıları verilen *putların kırılması, toplumunun onu suçlaması, İbrahim (a.s.)’ın ta’rizi vb.* olayların burada hafzedilmesi hafif icâzıdır.²⁴² “مَا كَانَ حَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا” cümlesinde ما ve إِلَّا edatları hasr için gelmiştir. Yani toplumuna açıkça söylediği sözlerden sonra, verebilecekleri tek cevap *onu katledin, onu yakın* olmuştur. Aslında sözlerinin içeriği bir cevap değildir. Ancak cevap olarak bundan başkası ellerinde yoktur.²⁴³ قَالُوا denilerek toplumunun tamamına işaret edilmesi, içlerinden birisinin söylediğine diğerlerinin de rıza göstermesi sonucu hepsinin bunu söylemiş kabul edilmesi nedeniyledir.²⁴⁴

“أَقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ” cümlesindeki أَوْ edatı biri diğerinden ayrı olan iki şeyi ayırmak için zikredilir. Burada öldürme ve yakma eylemleri sonuçları itibariyle farklı değildir. Bu yüzden şöyle yorumlar getirilmiştir: *Öldürün veya yakarak işkence edin* demişlerdir. Bir grup *onu öldürün* derken diğer bir grup *onu yakın diye* cevap vermişlerdir.²⁴⁵ Ancak أَوْ edatı بَلْ gibi idrâb anlamında da kullanılmaktadır.²⁴⁶ Bu takdirde anlam *onu öldürün, yok ya da onu yakın* şeklindedir. İlk tepkiyle öldürmeye karar verip, bir kerede bu işin bitmesini istememiş olmaları mümkündür. Çünkü ayetlerde görüldüğü üzere İbrahim (a.s.) üzerinde kurdukları bir plan vardır.²⁴⁷ İlahlarına yardım etmeleri gerekmektedir.²⁴⁸ İbrahim (a.s.)’ın basitçe öldürülmesi bunun için yeterli olmayacaktır. Bir bina yapacaklar ve onu *cehîmin* içine atacaklar böylece *ilahlarına yanlış yaparı yakma* eylemini bir gösteriye dönüştürecekler, yani

242 Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhît*, VIII, s.351.

243 er-Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, XXV, s. 44.

244 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, s. 152.

245 Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhît*, VIII, s. 351.; er-Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, XXV, s. 44.

246 أَوْ edatının en meşhur anlamları için, Bkz. es-Sâmerrâî, *Meâni’n-nahvi*, III, s.250-255.

247 Enbiyâ, 21/ 70; Saffât, 37/ 98.

248 Enbiyâ, 21/ 68.

yerle bir edilmiş inanç sistemlerini *korku* üzerinden ayağa kaldırmaya çalışarak ilahlarına yardım edeceklerdir.²⁴⁹

1.6.3.2. Ankebût Sûresi 25. Ayet

"وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّنْ نَّاصِرِينَ"

“Dedi ki; «Allah'ı bir yana bırakarak putları ilah edinmeniz sadece dünya hayatında aranızda bir sevgi olsun dıyedir. Ama ilerde kıyamet günü birbirinizi tanımazlıktan gelecek, birbirinize lânet okuyacaksınız. Varacağınız yer cehennemdir. Orada size yardım elini uzatan hiçbir kimse olmayacaktır.»”

Ankebût sûresi 25. ayette مَوَدَّة mefûlu lehtir.²⁵⁰ إِنَّمَا hasr edatıdır. İbrahim (a.s.)’ın dilinden Allah’a ortaklar koşarak oluşturdukları bu inanç sisteminin sebebi, sadece bu dünya hayatında onun etrafında cemaatleşerek birbirleriyle kaynaşmak istemelerine hasredilmektedir. En çok yardıma ihtiyaç duyulacak gün olan kıyamet günü ise bu sevgi küfre ve lanete dönüşecektir. “يَوْمَ الْقِيَامَةِ” takdim edilerek vurgulanmıştır.

“يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا” kıyamet günü birbirlerine nankörlük edip görmezden gelmeleri ve lanetlemeleri fiil cümleleri ile gelmiştir. Bunlar o gün gerçekleşecek şeylerdir. Ancak sığınaklarının ateş oluşu ve hiçbir yardımcılarının olmayışı “مَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّنْ نَّاصِرِينَ” isim cümleleri ile gelerek bu konulardaki azaplarının sübûtuna ve sürekli olacağına delâlet etmektedir.

1.6.3.3. Ankebût Sûresi 26 ve 27. Ayetler

"فَأَمَّنْ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (26) وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي

249 Saffat, 37/ 97.

250 Zemahşerî, el-Keşşâf, V, s. 152.

دُرَيْتِهِ النَّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَآتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَكَمِنَ الصَّالِحِينَ (27)

“Bunun üzerine ona Lut iman etti. İbrahim de: «Ben Rabbime hicret edeceğim, şüphesiz ki O, güçlüdür, hikmet sahibidir.» dedi. Biz ona İshak ile Yakub'u da ihsan ettik, nübüvveti ve kitabı onun zürriyetinde kıldık, kendisine dünyada mükafatını verdik. Şüphesiz o, ahirette de iyilerdendir.”

Ankebût sûresi 26. ayette “أَمَنَ لَهُ لُوطٌ” cümlesinde اَمَنَ fiili ل harf-i ceri ile gelmiştir. Bu fiil Allahû Teâlâ için kullanıldığında ب harf-i ceri ile gelmekte iken ,insanlar için ل harf-i ceri ile de gelmektedir. اَمَنَ بالله küfrün, nankörlüğün zıttı olarak Allah'a iman etmek anlamındayken, اَمَنَ لَهُ şeklinde ise o kişiyi tasdik etmek anlamında kullanıldığına dikkat çekilmiştir.²⁵¹ Lut (a.s.)'ın ismi, Enbiyâ sûresinde olduğu gibi, bu kıssanın peşinde de Lut (a.s.) kıssasına bağlanacağı için zâhiren geçmiş olabilir.

“إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي” cümlesi talebî haber cümlesidir. مُهَاجِرٌ bir şeyden fâriğ olan boşalan kişidir. Şer'en ise Allah'ın rızasını aramak için vatanını terkeden kişidir. Burada إِلَىٰ رَبِّي Sahibime lafzı ile kastedilen, yani Sahibimin hicret etmemi emrettiği yere demektir.²⁵² Hicret etmemi emrettiği yer lafzı hafzedilmiştir. Bu şekilde İbrahim (a.s.)'ın samimiyeti beyân edilmiştir. Hicret etmemi emrettiği yer deseydi, konu kendisine yönelik olacaktı. Ancak Sahibime hicret ederim diyerek O'na doğru, O'nun talebine yöneldiğini, Allah rızası için bu işi yaptığını beyân etmektedir.²⁵³

“إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ” cümlesi inkârî haber cümlesidir. إِنَّ tekid edatı ve هُوَ fasl zamiri, ayrıca mübalağa sigaları gelmiştir. Kendisine kulluk edeni zelil etmeyecek, düşmanlarından koruyacak şekilde azîz oluşu, kişiye yararına olacak şeyleri emrecek şekilde hakîm oluşu güçlü bir şekilde vurgulanmıştır.²⁵⁴

251 Bu kullanım farkı, özellikle Tevbe sûresi 61. ayete verilen elçinin müminlerin sözlerini dinleyip, kabul etmesi anlamında açıkça görülmektedir. Bkz. er-Râzî, **Mefâtîhu'l-ğayb**, XVI, s. 90.; Yusuf, 12/17; Şuarâ, 26/49.

252 Ebû Hayyân, **el-Bahru'l-muhît**, VIII, s. 352, 353.

253 er-Râzî, **Mefâtîhu'l-ğayb**, XXV, s. 47.

254 Zemahşerî, **el-Keşşâf**, V, s. 154.; Ebû Hayyân, **el-Bahru'l-muhît**, VIII, s.352, 353.

Ankebût Sûresi 27. ayette İbrahim (a.s.)'a İshak ve Yakub'un hibe edilişi, nübüvvetin ve Kitap'ın soyunda devam edişi, dünyada verilen nimetler ibtidâî haber cümleleri ile ortaya koyulmaktadır. Nitekim dünyadaki durumu ilgili olanlarca da bilinmektedir. Ancak ahiretteki durumu inkârî haber cümlesi ile beyân edilmektedir. Bu da Ankebût Sûresi 25. ayetteki müşriklerin başına gelecek olanın tam zıttıdır. Yani İbrahim (a.s.) bu dünyada onların sevgi, cemaat vb. nedenlerle oluşturdukları müşrik yapıdan hicret etmesi sonucunda ahirette de kesinlikle *salihlerden* olmuştur. Ne bu dünyada ne de ahirette kayıp yaşamamıştır. Her iki dünyada da kazanmıştır.

1.7. SÂFFÂT SÛRESİ 83-113. AYETLER

1.7.1. Kıssanın Sâffât Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu

Güçlü yeminlerle başlayan Sâffât sûresi, kısa ayetlerden oluşan Mekkî bir sûredir. *Şüphesiz ilahınız kesinlikte tektir* cümlesi inkârî haber cümlesi şeklinde gelir. O göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin sahibi ve doğuların sahibidir. Şeytanlardan korunmuş ve zinetlendirilmiş gök O'na aittir, şeytanlar oradan *bilgi* alamazlar. Kendilerine hatırlatıldığında zikretmeyen, ayet görünce dalga geçen, diriltileceğine inanmayan, *Allah'tan başka ilah yoktur* denildiğinde kibirlenmek isteyip reddeden, elçiye *mecnun şair* diyen kişilerin *din günü* başlarına neler geleceği anlatılır. Birbirlerine yönelik suç atma girişimleri de sonuçsuz kalacak, azapta ortak olacaklardır. *Hakkı getirip, elçileri tasdik eden* kişiye *mecnun bir şair* diyenleri elim bir azap beklemektedir. Ancak bundan *Allah'ın ihlase erdirilmiş kulları* istisna edilir. Onlara verilecek nimetler anlatılır. Oradaki konuşmalarından bahsedilir Yeryüzünde dirilişe inanmayan bir arkadaşı olan kişi, az kalsın onun tarafından yoldan çıkarılacağından bahseder. Şimdi arkadaşı *cehimin ortasında* iken kendisi nimet içindedir. Onu, o arkadaşından koruyan şey *Sahibinin nimetidir*. İyi iş işleyenler *Allah'ın ihlase erdirilmiş kullarına* katılacaklardır. Cehennemdeki hayat anlatıldıktan sonra 73 ve 74. ayetle *Bak o uyarılanların akıbeti nasıl oldu!, ancak Allah'ın muhles kulları hariç* denilerek, Nuh (a.s.) kıssası başlar. Ona bağlanarak gelen İbrahim (a.s.), peşinden Musa (a.s.), Harun (a.s.), İlyas (a.s.) kıssalarında toplumlara verilen azaptan

değil, bu *muhsin, mümin kullara* yapılan yardımlardan bahsedilir. Daha sonra gelen Lut (a.s.) ve Yunus (a.s.) kıssaları yapı olarak farklı başlayıp, Lut (a.s.)'ın toplumunun başına gelenler arkeolojik ve tarihi bilgi olarak ibret şeklinde hatırlatılır. Yunus (a.s.)'ın ise kendi hatası üzerinden bir örnek verilir. Sonuçta toplumu dönüş yapmış ve azaptan kurtulmuştur. Bu da dönüş kapısının hala açık olduğunu ortaya koyar.

Sûrenin arka planında bulunan *gelen elçiyle alay*, aynı arka planlı diğer sûrelerde olduğu gibi İbrahim (a.s.)'ın kıssasının edebî yönünü de şekillendirmiştir. Alay edenle alay edilmektedir. Ta'riz ve istihza yine ortaya çıkmıştır. İbrahim (a.s.) puta tapan, *uydurma ilahlar* atayan toplumuna bu inanç sistemi üzerinden ta'rizde bulunmaktadır. Yıldızlara bakıp tahmin yürütmekte, putları oluşturan heykellere sorular sormakta sonra da onları parçalamaktadır. Toplumuyla diyaloglarında görülen zâhirin muktezâsından çıkmış istifhâm üslûbu burada da yoğundur.

Kıssa, Kuran-ı Kerim'de başka hiç bir yerde geçmeyen *İbrahim (a.s.)'ın rüyasına dayalı olarak oğlunu boğazlama* imtihanını konu olarak sonlanmaktadır. Bunu yapmasına izin verilmemiş, ancak teslimiyeti kabul edilerek övülmüştür.

1.7.2. Sâffât Sûresi 83-113. Ayetin Beyân ve Meâni İlimleri

Açısından Analizi

1.7.2.1. Sâffât Sûresi 83, 84, 85, 86 ve 87. Ayetler

"وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَإِبْرَاهِيمَ (83) إِذِ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (84) إِذِ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ (85) أَإِفْكًا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ (86) فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (87)"

"İbrahim de onun milletindendi. Çünkü Rabbine tertemiz bir kalb ile geldi; Babasına ve kavmine şöyle dedi: «Siz nelere tapıyorsunuz? Allah'dan başka uydurma ilahlar mı istiyorsunuz? Siz alemlerin Rabbini ne zannediyorsunuz?»

Sâffât sûresi 83.ayet, *Nuh (a.s.)'ın Allah'ın mümin kullarından olduğu* tekid

edilen 81.ayette و atıf harfiyle vasledilmiştir.²⁵⁵ “إِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَإِبْرَاهِيمَ” inkârî haber cümlesinde إِنَّ tekid edatı, lâmu-l muzeheleka ve إِنَّ 'nin mukaddem ismi ile İbrahim (a.s.)'ın Nuh (a.s.)'a bağlı olduğu yön güçlü bir şekilde vurgulanır. Peşinden İbrahim (a.s.) kıssası başlar.

Sâffât sûresi 84.ayette “جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ” İbrahim (a.s.)'ın *Sahibi'ne getirdiği selim bir kalp* ile kastedilen, şirkten arınmış, sadece O'na teslim olmuş bir kalptir. İbrahim (a.s.) böylece kalbini tamamen Allah'a tahsis etmiştir²⁵⁶ Allahû Teâlâ ona *teslim ol* demiş, o da *alemlerin Sahibine teslim oldum* demiştir.²⁵⁷

Sâffât sûresi 84, 85 ve 86. ayetlerde İbrahim (a.s.)'ın atasına ve toplumuna yönelttiği talebî inşâ cümlelerindeki üç istifhâm da, zâhirin muktezâsından çıkarak kullanılmıştır. Bu sorular inkar ve tevhid için gelmiştir. 86. ayette fiilin mamulleri olan öğelerin hepsi önemlerine binaen takdim edilmişlerdir. Bu *ilahların, tamamıyla onların bir uydurması*, kendilerinin şekillendirmek istedikleri bir inanç sistemi olduğuna dair vurgu yapılmıştır.²⁵⁸ 87. ayetteki inkârî ,tevhidî istifhâmda 86.ayetteki *Allah* lafzı , *alemlerin Sahibi* şeklinde ‘udûl olmuştur.

1.7.2.2. Sâffât Sûresi 88, 89 ve 90. Ayetler

“فَنظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ (88) فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ (89) فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ (90)”

“Derken yıldızlara bir göz attı: «Ben hastayım.» dedi. O zaman arkalarını dönerek başından kaçışıverdiler.”

Sâffât sûresi 88. ayetteki نَظَرَ (baktı) fiili, Kuran-ı Kerim'de إلى harf-i ceriyle geldiği gibi harf-i cersiz de kullanılmıştır. فِي harf-i ceri ile ise sadece iki yerde kullanılmış olup biri bu ayette diğeri Araf suresi 185. ayettedir. نَظَرَ fiilinin فِي ile müteaddi olması durumunda anlamı değişmektedir. Fiil bu durumda *o konuda fikir*

255 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, VIII, s. 290.

256 Zemahşerî, el-Keşşâf, V, s.724.

257 Bkz. Bakara, 2/ 131.

258 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, VIII, s. 291.

فُلَانٌ يَنْظُرُ فِي الْفَقْهِ وَالْحِسَابِ وَاللَّحْوِ, نَظَرَ فِي الْمِرْآةِ anlamına gelmektedir. yürütme cümlelerine olduğu gibi, İbrahim (a.s.) yıldızların kendisine bakmamış, onlarda bir şey aramıştır. 89. ayette, bir nevi cevap bekleyen muhataplarına “إِنِّي سَقِيمٌ” talebî haber cümlesi ile araştırma sonucunu bildirmiştir. Bundaki amacı da, yıldızlara tazim eden, ona göre işlerini düzenleyen bir toplum olan muhataplarına karşı, aynı kıstası kullanıp *sizin baktığınız yerden bakıyorum, görünen bu şekilde* diyerek onlara *hasta olacağını* vehmettirmiştir.²⁵⁹ Bunun üzerine muhatapları hemen arkalarını dönerek ondan uzaklaşmış, İbrahim (a.s.) da planının ilk aşaması olan *mabeddeki putlara gizlice gidebilme imkanını* ayarlamıştır.

Sâffât sûresi 88. ayetle ilgili olarak نَظَرَ فِي النُّجُوم ifadesinin, bir konu hakkında uzun uzun tefekkür eden kişiler için kullanıldığı, İbrahim (a.s.)’ın yaratılış ve gökyüzü üzerinde düşündüğü belirtilmiştir.²⁶⁰ Yine bu anlama dayanarak, İbrahim (a.s.)’ın toplumunun durumu hakkında uzun uzun düşündüğü, çareler aradığı planlar yaptığı söylenmiştir. Peşinden gelen 89. ayetteki hastalığın ise psikolojik olduğu, *onların yapıp ettiklerinden kederlenme durumu olduğu, küfrünüz yüzünden nefsim hasta* dediği söylenmiştir.²⁶¹ Ancak bütün bunlar ayetlere uymamaktadır. Öncelikle نَظَرَ فِي النُّجُوم ifadesi bu şekilde gelmemiş, نَظَرَةٌ (bir bakış bakmak) mastarı cümleye mefûl-u mutlak olarak katılmıştır. Mastar kullanımı cümlenin mecaz olma ihtimalini düşürmekte, düşünme eyleminin *yıldızlarla ilgili* olduğunu ortaya koymaktadır. سَقِيمٌ kelimesi ise Kuran’da iki yerde geçmiş olup, ilki burada diğeri yine bu surede 145. ayette geçmektedir. Orada da büyük bir balığın içinde bırakılarak cezalandırılan Yunus (a.s.)’ın, sahile atılıp kurtulduğu andaki durumunu vermektedir. مَرَضٌ hem psikolojik hem bedensel hastalıklar için kullanılmakta iken, سَقِيمٌ sadece bedenle ilgili fiziksel hastalıklar için kullanılmaktadır.²⁶² Kalp, kelam, anlayış gibi soyut ifadeleri niteleyen kullanımları (قلب سقيم، كلام و فهم سقيم) mecazdan kabul edilmiştir.²⁶³ Sâffât

259 İbn Kuteybe, *Te’vîlu muşkili’l-Kur’ân*, I, s. 201, 202.; Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, VIII, s. 291, 292.; Zemahşerî, *Esâsu’l-belâğa*, II, s. 282.

260 ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-munîr*, XXIII, s. 111.

261 Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, VIII, s. 297.

262 el-İsfehânî, *Müfredât elfâzi’l-Kur’ân*, s. 415.

263 Zemahşerî, *Esâsu’l-belâğa*, I, s. 464.

sûresi 88. ve 89. ayetteki ifadeleri mecaz alabileceğimiz lafzî karînelerimiz olmadığı için, bağlamdan da herhangi bir hal karînesi çıkmadığı için hakikat anlamları ortadadır.

Böylece bu ayetlerde yine ta‘riz üslûbu ortaya çıkmıştır.²⁶⁴ Sûrenin bağlamına uygun olarak ta‘riz içeriğinde istihzâ da görülmektedir. Buna şöyle bir örnek verilebilir: astrolojiye düşkün, her işini günlük burç yorumlarına göre yapan bir adamın davetine karşılık, bu tarz şeylere inanmadığını önceden belirten bir kişi, *bugünkü yoruma göre evden çıkarsam hasta olacağım* diyerek, onun aklî olmayan inanç sistemine dayalı delil getirerek davetini reddedebilir. Nitekim İbrahim (a.s.) 85, 86 ve 87 .ayetlerde kendi inancını net olarak ortaya koymuştur. Sonrasında fiilen yaptığı *bir bakış eylemi* ve *bakışın sonucunu bildirme* vardır. Yaptığı ta‘rizle, her zamanki gibi, *madem böyle inanıyorsunuz, bunun sonucu böyle* demektedir. Bu istihzâ 91 ve 92. ayetlerde de devam edecektir.

1.7.2.3. Sâffât Sûresi 91, 92, 93 ve 94. Ayetler

“فَرَاغَ إِلَى آلِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ (91) مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ (92) فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ (93) فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزْفُونَ (94)”

“Derken bir kurnazlıkta onların ilahlarına vardı da «Buyursanıza, yemez misiniz? Neyiniz var konuşmuyorsunuz?» diyerek yaklaşp onlara kuvvetli bir darbe indirdi. Bunun üzerine birbirlerine girerek ona yöneldiler.”

Sâffât sûresi 91. ayette planını uygulamaya koyan İbrahim (a.s.) için kullanılan رَاغ fiili, *tilkinin gizli ve dolambaçlı hareketinden* alınmıştır. Bu fiil Kuran-ı Kerim’de üç yerde geçmekte olup hepsi İbrahim (a.s.) ile ilgili kullanılmıştır. İbrahim (a.s.)’ın putlarla konuşması istihzâ içindir.²⁶⁵ Sorduğu soruların peşinden gelen cümleler hazfedilmiştir. “فَرَاغَ إِلَى آلِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ” sorusuna cevap olarak فَلَمْ يَنْطِقُوا فَقَالَ , Sâffât

²⁶⁴ İbn Kuteybe, *Te’vîlu muşkili’l-Kur’ân*, I, s. 166.

²⁶⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, s.728.; Sâffât, 37/ 91, 93; Zâriyât, 51/ 26.

sûresi 92. ayetteki “مَا لَكُمْ لَا تَنْطُقُونَ” sorusuna cevap olarak فلم يجبوا takdir edilmiştir.²⁶⁶

Mabedde kimse yoktur. Karşısındaki heykellerin önüne , ayetten anlaşıldığına göre, yiyecekler bırakılmıştır. İbrahim (a.s.) heykellere, sanki ilahlarına sesleniyormuş gibi, vâvu'l-cemâ‘ kalıbıyla sorular sorar. Buradaki ta‘ciz için kullanılan istifhâmlar şayet toplumu yanında olsaydı ta‘rizi gösterecektir. Ancak yanında kimse yoktur. İbrahim (a.s.)’ın bu davranışı içindeki öfkeyi ve küçümsemeyi ortaya koymaktadır. Bu eylem olarak ortaya çıkar ve sağ elle, güçlü bir şekilde darbederek putların üzerlerine seyirtir. Böylece planına devam eder.

Sâffât sûresi 91. ayette geçen “يَرْفُونَ” ifadesi *koşma pozisyonuna geçen devekuşları* için kullanılmaktadır.²⁶⁷ Buradaki kullanımı mecazdandır.²⁶⁸ Kuran-ı Kerim’de bir kere ve sadece burada geçmektedir. 90.ayette hastalık korkusuyla arkalarını dönüp uzaklaşan bu kişiler şimdi, deve kuşlarının yürürken koşmaya başlaması gibi, koştura koştura ona yönelmişlerdir.

1.7.2.4. Sâffât Sûresi 95 ve 96. Ayetler

“قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ (95) وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (96)”

“Dedi ki :«Elinizle yonttuğunuz şeylere mi kulluk ediyorsunuz? Oysa sizi de, yaptığınız bu şeyleri de Allah yaratmıştır» dedi.”

Sâffât sûresi 95. ayetteki “أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ” talebî inşâ cümlesi inkârî, tevbihî istifhâmdır.²⁶⁹ Enbiyâ sûresinde geçen, toplumunun geri dönmesinden sonraki olaylar ve ta‘riz sahnesi hazfedilmiş, İbrahim (a.s.)’ın sonuç cümlesine geçilmiştir. Enbiyâ sûresinde İbrahim (a.s.), *putların fayda ve zarar veremeyecek şeyler olduğuna* vurgu yaparken, burada *kendi elleriyle oymuş oldukları nesnelere kulluk*

266 Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, VIII, s. 292.

267 Ebû Ubeyde, *Mecâzu’l-Kur’ân*, II, s. 171.; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, s. 730.

268 Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, VIII, s. 289.

269 Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, VIII, s. 292.

etmelerine vurgu yapar.

Sâffât sûresi 96. ayet, “وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ” isim cümlesindeki ما ism-i mevsûl olarak alındığında önceki cümlelerin hücceti olarak gelir. Yani *sizi de, yaptığınız şeyler olan putları da o halk etti. Tapın da tapılan da Allah'ın mahluku. O halde mahluk mahluka nasıl tapacak*, denilmektedir.

1.7.2.5. Sâffât Sûresi 97 ve 98. Ayetler

قَالُوا ائْتُوا لَهُ بُيُوتًا فَأَلْفُوهُ فِي الْجَحِيمِ (97) فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ (98)

“«Onun için bir bina yapın da onu ateşe atın» dediler. İbrahim'e bir tuzak kurmak istediler, biz de onların tuzaklarını boşa çıkardık, onları alçalttık.”

Sâffât sûresi 97. ayetteki الْجَحِيم ateşin isimlerinden olup, bütün büyük ateşler için isimdir. النار 'a *tutuşturan* anlamında جاحم denmektedir.²⁷⁰ Kuran-ı Kerim'de bu kelime 26 yerde geçmekte olup, ahiretteki cehennem ateşi için kullanılmıştır. Ancak sadece bir yerde dünyada *yakılacak büyük bir ateş* için kullanılmıştır. O da bu ayette olup müşriklerin dilinde yer bulmuştur. Büyük bir yapının büyük bir ateş için hazırlanması ve buna İbrahim (a.s.)'ın atılması şeklinde düzenlenen bu ceza (cehîme atmak), *kendi ilahlarına cürette bulunan İbrahim'i, ilahlarının cehenneminde yakmak* şeklinde bir plandır. Böylece İbrahim (a.s.) sadece ortadan kaldırılmayacak, getirdiği öğretisi de boşa çıkarılacaktır. Sâffât sûresi 98. ayetteki onunla bir plan yapmalarının bu anlama gelmesi muhtemeldir.

Sâffât sûresi 97 ve 98. ayetler arasında ateşten kurtarılma bölümü hazfedilmiş, doğrudan müşriklerin akıbeti ortaya konmuştur.

1.7.2.6. Sâffât Sûresi 99, 100 ve 101. Ayetler

وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ (99) رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ (100) فَبَشِّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ (101)

²⁷⁰ İbn Manzûr, Lisânu'l-'arab, XII, s..84.

“Dedi ki: «Ben Rabb'ime gidiyorum, O beni doğru yola iletecek.» Rabb'im bana iyilerden olacak bir çocuk ver. Biz de ona uslu bir oğul müjdeledik.”

Sâffât sûresi 99. ayet وَ atıf harfiyle, takdiri فَخَرَجَ مِنَ النَّارِ سَالِمًا و قَالَ şeklinde olabilecek, hazfedilmiş cümleye vasl edilir.²⁷¹ “إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي” talebî haber cümlesinde *Sahibime gideceğim* ifadesi, *O'nun emrettiği yere, O'na kulluk edebileceğim yere hicret edeceğim* anlamındadır. سَ istikbal harfi beklenti veya ümit değil, kesinlik ifade etmektedir. Kendi hidayetine yönelik Allahû Teâlâ'nın âdetine yönelmiş, O'na tevekkül etmiş bir şekilde Sahibinin vaadine tutunmuştur. O, her zaman olduğu gibi *kesinlikle ona yol gösterecektir*.²⁷²

Sâffât sûresi 100. ayette “رَبِّ” nidâ formunda, “هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ” emir formunda talebî inşâ cümleleri olup, هَبْ dua anlamında kullanılmıştır. مِنَ الصَّالِحِينَ mahzûf mefûlû bihin sıfatı olup, İbrahim (a.s.) duasında çocuğun cinsiyetine değil salihlerden olmasına vurgu yapmıştır.²⁷³

Sâffât sûresi 101. ayette “غُلَامٍ حَلِيمٍ” ifadesinde kasr icazı vardır. Çocuğun erkek olacağı, ergenliğe varacağı ve halim bir evlat olacağı beyân edilmiş olmaktadır. Babasının onu boğazlaması sırasında sıkıntı çıkarmayacak, itiraz etmeyecektir.²⁷⁴

1.7.2.7. Sâffât Sûresi 102. Ayet

“فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمُرُ

سَجَدْنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ”

“Çocuk onun yanında koşma yaşına gelince ona; «Yavrum! Ben uykuda iken seni kestiğimi görüyorum, bir düşün ne dersin?» dedi. Çocuk; «Babacığım sana emredileni yap, inşaallah beni sabredenlerden bulacaksın» dedi.”

271 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, VIII, s. 293.

272 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, VIII, s. 301; Zemahşerî, el-Keşşâf, V, s. 734.

273 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, VIII, s. 293.

274 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, VIII, s. 298.

Sâffât sûresi 102. ayette مَعَهُ, mahzuf bir hâlin müteallakıdır. Oğlan, babasıyla koşturabileceği çağa ulaşmıştır. Yani henüz körpedir, kemale ermemiştir, ancak babasının merhamet kanatları eşliğinde, onunla koşabilmektedir.²⁷⁵ Karşılıklı diyaloglarına “يا بُنَيَّ” ve “يا أَبَتَ” şeklinde nidâ formundaki talebî inşâ cümleleri ile başlamaktadırlar. “إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبُحُكَ” talebî haber cümlesidir. أَرَى muzâri fiili uykuda görülen şeyin sürekliliğini göstermektedir.

“فَانْظُرْ مَاذَا تَرَى” emir formundaki talebî inşâ cümlesinde, مَاذَا تَرَى görüşün ne anlamında müşavere için gelmiştir. “افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ” emir formundaki talebî inşâ cümlesinde بِه hazfedilmiştir.²⁷⁶

1.7.2.8. Sâffât Sûresi 103, 104, 105 ve 106. Ayetler

“فَلَمَّا أَسْلَمَا وَلَّاهُ لِلْحَبِيبِ (103) وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ (104) قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (105) إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ (106)”

“Ne zaman ki ikisi de teslim oldular, onu tuttu şakağı (üzerine) yıktı. Ve ona şöyle seslendik: Ey İbrahim! Rüyaya gerçekten sadakat gösterdin, işte Biz güzel davrananları böyle mükafatlandırırız. Şüphesiz ki bu apaçık ve kesin bir imtihandı.”

Sâffât sûresi 103. ayette لِلْحَبِيبِ mahzuf bir hâle müteallıktır. لَمَّا' nın cevabı hazfedilmiştir. Bu noktada Kûfe ekolü ve Ahfeş وَ harfine zâid diyerek “وَلَّاهُ لِلْحَبِيبِ” ifadesinin cevap olduğunu söylerken, bazıları da “وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ” ifadesinin, yine وَ harfini zâid kabul ederek cevap olduğunu öne sürmüşlerdir.²⁷⁷ Her durumda da İbrahim (a.s.)’ın henüz boğazlama eylemine geçmeden kendisine nidâ edildiği anlaşılmaktadır. Teslim olmuşlardır, yanı üzerine onu düşürmüştür ve peşinden nidâ

²⁷⁵ Zemahşerî, el-Keşşâf, V, s. 738.

²⁷⁶ Zemahşerî, el-Keşşâf, V, s. 740.

²⁷⁷ Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânühû, VIII, s. 295.

edilir. Nidâ cümlelerinde genellikle hazfedilerek gelen نادَّيْنَاهُ lafzı burada zikredilmiştir. Bu *nidâ* İbrahim (a.s.)'ı durduran şeydir.

Sâffât sûresi 104. ayette “قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا” talebî haber cümlesi قَدْ tahkik harfiyle pekiştirilmiştir.

“إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ” talebî haber cümlesi ta'lîl için gelmiştir. İkisinin üzerindeki baskı ve ümitsizlik, ferahlık ve ümide işte bunun gibi dönüşürken, bu muhsin olmaları sebebiyledir. Cümlede كَذَلِكَ takdim edilmiştir.²⁷⁸ Burada teşbih vardır. Muhsinlere her zaman İbrahim (a.s.)'a verilen güzellikler ve ferahlıklar gibi karşılık verilecektir.

Sâffât sûresi 106. ayet إِنَّ tahkik harfi, لَ lâmu'l-muzehleka ve هُوَ fasl zamiri ile inkârî haber cümlesi şeklinde gelmiştir.²⁷⁹

1.7.2.9. Sâffât Sûresi 107, 108 ve 109. Ayetler

وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ (107) وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ (108) سَلَامٌ عَلَى إِبْرَاهِيمَ (109)

“Ve ona büyük bir kurbanlık fıdye verdik. Sonradan gelenler içinde kendisine iyi bir nam bıraktık. İbrahim'e selâm olsun.”

Sâffât sûresi 108. ayette تَرَكْنَا fiilinin mefûlü hazfedilmiştir. فِي الْآخِرِينَ bu mefûlün sıfatıdır. Mefûl ثَنَاءً حَسَنًا şeklinde takdir edilebilir. Sâffât sûresi 109. ayette سَلَامٌ lafzının nekra oluşu, dua anlamı içermesi dolayısıyladır. “سَلَامٌ عَلَى إِبْرَاهِيمَ” mekûlü kavlı cümlesidir. Duayı yapanlar hazfedilmiştir. Yani يَقَالُ لَهُ هَذَا فِي الْآخِرِينَ şeklindedir.²⁸⁰

278 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, VIII, s. 295, 296.

279 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, VIII, s. 296.

280 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, VIII, s. 296.

1.7.2.10. Sâffât Sûresi 110, 111, 112 ve 113. Ayetler

"كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (110) إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ (111) وَبَشِّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ (112) وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَى إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ (113)"

"İşte iyi hareket edenleri böyle mükafatlandırırız. Çünkü o Bizim mü'min kullarımızdandı. Bir de onu salihlerden bir peygamber olmak üzere İshak ile müjdeledik. Hem ona hem İshak'a bereketler verdik, ikisinin neslinden de hem güzel davrananlar var, hem de açıkça kendi nefesine zulmedenler var."

Sâffât sûresi 110. ayette "كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ" cümlesi, 105. ayetteki aynı ifadeden farklı olarak, pekiştirilmeden ibtidâî haber cümlesi şeklinde gelmiştir.

Sâffât sûresi 111. ayette "إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ" talebî haber cümlesi ta'lîl cümlesidir.²⁸¹ Muhsinlere verilen karşılığa mazhar olmasının sebebi, İbrahim (a.s.)'ın Allah'ın mü'min kullarından olmasına da bağlanmıştır.

Sâffât sûresi 113. ayette "مِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا" mukaddem haberdur.²⁸²

1.8. ZUHRUF SÛRESİ 26-28. AYETLER

1.8.1. Kıssanın Zuhurf Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu

Zuhurf sûresi Mekkî bir sûredir. Mukatta harfleri ile başlayan sûre, akledibilmeleri için *Kitap*'ın Arapça bir kuran şekline getirildiğine dikkati çeker. *Gökleri ve yeri kim yarattı* diye kendilerine sorulduğunda, *aziz ve alim olan yarattı* cevabını kesinlikle söyleyecek kişilerin, O'na şirk koşmak için kullarından bir gruba kutsallık atfettikleri bildirilir. Bu kişilerin tek savunması atalarının izinden gittikleri, onların yolundan giderek doğruya ulaşacaklarını iddia etmeleridir. Elçilerin belki daha doğruyu getirmiş olma ihtimali üzerinde veya kendi ellerinde bir delil olmayışı

²⁸¹ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, VIII, s. 296.

²⁸² Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, VIII, s. 296.

üzerinde düşünmeyen bu kişilerin süregelen tepkileri, hakikati örtmek için çırpınma ve alay etme olmaktadır. Allahû Teâlâ *bu yalancıların akıbetinin nasıl olduğuna* dikkati çektikten sonra sadece 3 ayet süren, ancak öz bir şekilde istenilen manayı sunan İbrahim (a.s.) kıssasını verir. Nesilden nesile akan gerçek bilgiyi Cahiliye Arapları'nın büyük atasının dilinden ortaya koyar. Zımnen *madem atanızın yolundan gideceksiniz, işte size yolu takip edilecek olan ata* denmektedir.

Peşinden bu hakikati reddeden kişilerin diğer özelliği ortaya konulur. Statü, mal, evlat, soy gibi şeylerle üstün olunabileceğini zanneden bir grup, elçiliğin *iki şehirden azim olan bir adama* verilmesi gerektiği şeklinde bir iddiada bulunmaktadırlar. Bu noktada, dünya hayatında insanların birbirlerindeki bu özelliklere muhtaç şekilde toplum olarak yaşaması için, bu derecelerin Allahû Teâlâ tarafından farklı verildiği ifade edilir. Bunun üstünlükle bir ilgisinin olmadığı ise insanların özenip yoldan çıkma tehlikesi olmasaydı, Rahman'ın kafirleri altına ve gümüşe bulayacağı söylenerek beyân edilir. Bu konuyla ilgili olarak da Musa (a.s.)'ın kıssası anlatılır. Musa (a.s.)'ın uğraşmak zorunda kaldığı kişi, toplumda en üst derecede olan, alay eden, tehdit eden, toplumuna çeşitli işkencelerde bulunan bir zalimdir.

Bu şekilde, sûrede İbrahim (a.s.) ve Musa (a.s.) kıssaları anlatılmıştır. Toplumların, elçiyle gelen gerçekleri reddetmesinde ataların izi ve mele tabakası olmak üzere iki etken çok güçlü rol oynamaktadır. İlki ataların, büyüklerin izinden gitmek yani üst nesiller ve onlara koşulsuz tabi olmak, ikincisi mele tabakasına yani sosyal statüsü ile toplumda üstün olduğu düşünülen insanlara koşulsuz tabi olmak şeklinde yapılmaktadır. İlkiyle mücadelede İbrahim (a.s.) ikincisiyle mücadelede ise Musa (a.s.) üzerinden örnek verilmiştir.

1.8.2. Zuhurf Sûresi 26-28. Ayetlerin Beyân ve Meânî İlimleri

Açısından Analizi

"وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ (26) إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ (27) وَجَعَلَهَا كَلِمَةً

بَاقِيَةً فِي عَقْبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (28)

“İbrahim’in babası ve toplumuna “Kesinlikle ben kulluk ettiklerinizden uzağım, beni yoktan yaratan hariç. Çünkü şüphesiz O bana yol gösterecek.” dediği zamanı (zikret). Onu, onun peşinden kalıcı bir kelime yaptı, olur ki dönerler.”

Zuhruf sûresi 26. ayet vâvu’l-isti’nâf ile başlar. 24 ve 25. ayetlerde peşlerine körükörüne takıldıkları atalar reddedilerek, Arap’ların kendilerine ata kabul edip değer verdikleri İbrahim (a.s.) hatırlatılır. اذْكَرَ fiiline mahzûf zaman zarfı fiiline müteallıktır.²⁸³

”اِنِّني بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ“ talebî haber cümlesinde اِنِّني ism-i fâil anlamında mastardır. Yani اِنِّني anlamındadır.²⁸⁴ Arapların اِنِّني بَرَاءٌ مِنْكَ şeklinde kullanımları mevcuttur.²⁸⁵ İsm-i fâil yerine kelimenin mastarının gelmesi mürsel mecazdır. İlgi kelime kökünün aynı olması olup, bu şekilde anlam daha güçlü hale getirilmiştir.²⁸⁶ Benzeri bir ifade En‘am Sûresinde ”اِنِّني بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ“ şeklinde sıfat-ı müşebbehe ile gelmiştir. Böylece makamın gerektirdiği yere göre siga değişmekte, ‘udûl olmaktadır.²⁸⁷

Zuhruf sûresi 27. ayette ”الَّذِي فَطَرَنِي“ Beni yoktan ortaya çıkaran ifadesi sıfattan kinâye ile Allahû Teâlâ’dır. Kulluk etmekte oldukları şeylerden uzak olduğunu söylerken, O’nu istisna etmiştir.

Devamındaki ”اِنَّهُ سَيِّهْدِينِ“ talebî haber cümlesi ta‘lîl için gelmiştir. Burada سَ harfi istikbal için değil, tekid için kullanılmıştır. Yani kaçınılmaz olarak

283 Dervîş, **İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû**, IX, s. 79.

284 el-Ukberî, **et-Tibyân fî i‘râbi’l-Kur’ân**, II, s. 1138.

285 Ebu’l-Hasen Saîd b. Mes‘ade el-Ahfeş el-Evsat, **Meâni’l-Kur’ân**, thk.Huda Mahmud Karâ’, Mektebetu’l-hancî, Kahire, 1990, I, s. 576.

286 Bkz. Ahmet Bostancı, “Arap Dilinde Bir Mecaz-ı Mürsel Türü Olarak Aynı Kökten Türeyen Farklı Kelimelerin Birbirlerinin Yerine Kullanılması-Kur’an-ı Kerim Bağlamında Bir İnceleme”, **Usul İslam Araştırmaları**, 2010, 13:13, s. 41-64.

287 Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, **Esrâru’l-Beyân fî’t-ta‘bîri’l-Kur’ânî**, y.y., t.y., s. 91, 92.

gerçekleşecek, kendisini yoktan Yaratan ona yol gösterecektir.²⁸⁸

Zuhruf sûresi 28. ayette كَلِمَةً mürsel mecazdır. Kelime ile kastedilen İbrahim (a.s.)'ın “إِنِّي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ” cümlesidir. Parça söylenmiş, bütün kastedilmiştir.²⁸⁹ “كَلِمَةً” istiâredir. Çünkü dizili harflerin bâkilik ile nitelenmesi mümkün değildir. Bu yüzden bâki kalan, İbrahim (a.s.)'ın tevhid sözleri olup, onu oğullarına vasiyet etmesi ve nesilden nesile akmasıdır.²⁹⁰ عَقَب kelimesi istiâre yoluyla çocuğa ve çocuğun çocuğuna denilir.²⁹¹ Ayette İbrahim'in akibi ile kastedilen onun neslinde Allah'ı birleyen kişiler devam etti demektir.²⁹² Böylece Muhammed (a.s.) dönemine kadar İslam ve tevhid inancı kesintisiz gelmiştir. “لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ” cümlesi talebî inşâ cümlesi olup, لَعَلَّ tereccî ifade eder. Tereccîde beklenen şey imkan dahilindedir.²⁹³ Burada nesilden nesile tevhid inancının korunmasına, doğru yola dönmeleri ümidi, sebep olarak gösterilmektedir.

1.9. MÜMTEHİNE SÛRESİ 4-6. AYETLER

1.9.1. Kıssanın Mümtetine Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu

Mümtetine sûresi, iman etmiş olanlara seslenerek başlayan Medenî bir sûredir. İman edenlerin, kendilerine ve Allah'a düşman olan kişilere *sevgi duygusuyla* yaklaşp, buna dayalı yaptıkları eylemler lâzım-ı fâide-i haber cümlesi ile kınanır. Düşmanları, Sahip'leri olan Allah'a kulluk ediyorlar diye, hem onları hem elçiyi vatanlarından etmiş, gelen hakikati örtmüş kafirlerdir. Sevgi duygusu hissedilen bu kişiler, müminlerin hissettiği gibi güzel duygular hissetmek şöyle dursun, elleri ve dilleriyle müminlere kötülükle uzanan, kendileri gibi kafir olmaları için çırpınan

288 Dervîş, **İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû**, IX, s. 80.; İstikbal harflerinin tekid için kullanımı hakkında, Bkz. es-Sâmerrâî, **Meani'n-Nahvi**, IV, s. 27.

289 ez-Zuhaylî, **et-Tefsîru'l-munîr**, XXV, s. 140.

290 Şerîf er-Radî, **Kur'an Mecazları (Telhîsu'l-beyân fî (an) mecâzâtî'l-Kur'ân)**, s. 283.; İbrahim (a.s.)'ın oğullarına vasiyeti için Bkz. Bakara, 2/ 132.

291 el-İsfehânî, **Müfredât elfâzî'l-Kur'ân**, s. 712.

292 İbn Manzûr, **Lisânu'l-'arab**, I, s. 613.

293 Bkz. Mustafa Kayapınar, “Belâğatta Temennî Üslûbu”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 15:2, s. 167-171.

gerçek düşmanlardır. Bunlar ister akraba ister evlat olsun, kıyamet günü müminler bunlardan net bir şekilde ayrılacaklardır.

Tam bu noktada, İbrahim (a.s.) ve onunla birlikte olanlardaki örneğe dikkat çeken kıssa başlar. Düşmanlık ve kin, karşı tarafın Allah'a *tek ilah olarak* kulluk etmesine kadar sürecektir. Bu süreçte Allah'ı vekil kılıp, zalim kafirlere karşı O'na yönelip, sığınacaklardır. Yüz çeviren olursa da, *düşmana sevgiye dayalı eylemle yaklaşmak* kendisine zarar verecektir. Allah'a ulaşan bir zarar veya fayda yoktur. Gerçek zengin olan, hamde layık olan O'dur.

Ancak bu örneklik içerisinden İbrahim (a.s.)'ın müşrik atası için bağışlanma talebinde bulunması istisna edilmiş, bunun örnek alınmaması emredilmiştir. Çünkü kendisinin bağışlanmaya yönelik doğru inanç ve eylemleri olmayan bir müşriği Allah'ın bağışlamasını talep etmek, O'nun sistemine aykırıdır. Nitekim İbrahim (a.s.) da bundan vazgeçmiştir.

Sûrenin devamında bir açıklama yapılarak, düşmanlığın tam olarak kimlere yapılacağı netleştirilmiştir. Karşıdaki kişinin kafir olması düşmanlık yapılmasını gerektirmemektedir. Düşman olunacak kişiler *din konusunda müslümanlarla savaşıp, onları yurtlarından çıkaran ve bunu yapanlara yardım eden* kişilerdir. Bunlarla dostluk edenler ise, zalimlerin ta kendileri olacaklardır.

İbrahim (a.s.) ve yanındakilerin çoğul olarak konuşmaları başka hiç bir kıssada verilmemektedir. İbrahim (a.s.) ile birlikte olup en az üç kişiyi oluşturacak kişiler muhtemelen Sara (a.s.) ve Lut (a.s.) dir. Kıssa ta'riz veya istifhâm üslûbu içermemektedir. İçinde bulunduğu sûrenin konusuna bağlı olarak kelimelerde takdim-tehirler, tekrar ve tekidler ön plana çıkmaktadır.

1.9.2. Mümtetine Sûresi 4 -6. Ayetlerin Beyân ve Meânî

İlimleri Açısından Analizi

"قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَآءُ مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحَدُّهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ
وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنْتَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ (4) رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا
وَاعْفُ رَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (5) لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ
وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَمِيدُ (6)

“Sizin için güzel bir örnek İbrahim ile beraberindekiler de oldu. Onlar vaktiyle kavimlerine: «Biz, sizlerden ve Allah'tan başka taptıklarınızdan uzağız ve siz Allah'ın birliğine iman edinceye kadar sizi tanımıyoruz. Sizinle aramızda ebedi bir düşmanlık başladı.» demişlerdi. Yalnız İbrahim'in babasına: «Kesinlikle senin için bağışlanma dileyeceğim fakat senin için Allah'tan (gelecek) hiçbir şeyi önlemeye gücüm yetmez.» demesi başka. «Ey Rabbimiz, biz ancak Sana güvendik, Sana gönül verdik ve bütün gidiş Sanadır!» dediler. Ey Rabbimiz, bizi o küfredenlerin fitnesi kılma ve bizleri bağışla ey Rabbimiz! Çünkü Sensin ancak öyle üstün olan, öyle hikmet sahibi olan! Gerçekten onlarda sizin için, Allah'a ve ahiret gününe ümit besleyenler için güzel bir örnek olmuştur. Her kim de aksine giderse bilsin ki, Allah çok zengindir, her hamd yalnız O'nadır.”

Mümteherine sûresi 4.ayet isti'nâf cümlesi ile başlayarak kafirlerin veli edinilmemesi ile ilgili kıssaya geçilir. “قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ” cümlesinde قَدْ tahkik harfi olup لَكُمْ mukaddem haberdur.²⁹⁴ Talebî haber cümlesi ve sizin için lafzının takdimi ile müminler için verilen örneğe vurgu arttırılır.

“إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ” ifadesiyle İbrahim (a.s.)'ın atası için yapmış olduğu mağfiret talebi bu örnek cümlelerinden istisnâ edilmiştir.²⁹⁵ “لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ” inkârî haber cümlesiyle bu eylemi kesinlikle yerine getireceğine yemin etmektedir. Ancak peşinen “وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ” cümlesi ile de herhangi bir şeye mâlik

294 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, X, s. 62.

295 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, X, s. 64.

olmadığını ifade ederek kinâye yoluyla istiğfar dışında elinden hiç bir şey gelmeyeceğini beyân etmektedir. Meryem sûresinde söz verdiği, Şuarâ sûresinde yerine getirdiği bildirilen bu istiğfara, Mekkî sûrelerdeki yerlerinde olumsuz bir atıfta bulunulmamıştır. Medenî bir sûre olan Tevbe sûresinde ise bir müminin bir müşrik için istiğfar edemeyeceği, İbrahim (a.s.)'ın sadece söz vermesi sebebiyle bunu yaptığı, adamın cehennemlik olduğu netleştiğinde bundan vazgeçtiği beyân edilmiştir.²⁹⁶ Yine Medenî bir sûre olan bu sûrede de İbrahim (a.s.)'ın bu davranışının yanlışlığı ince bir üslûpla, kınanmadan, istisnâ ile beyân edilmektedir.

Mümteherine sûresi 4.ayetin sonunda İbrahim (a.s.) ve beraberinde olanların örnek alınacak eylemlerinden olan duaları başlar. “رَبَّنَا” mahzûf nidâ edatı ile talebî inşâ cümlesi olup hem 4. ayette hem de 5. ayette 3 defa tekrarlanmıştır. Bu şekilde inşâ lafzının tekrarlanarak zikredilmesi yalvarma ve niyazda mübalağa içindir.²⁹⁷

“عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنْتَبْنَا” fiil cümlelerinde hasr için câr-mecrûr takdimi yapılmıştır. Böylece tevekkül etmeyi ve yönelmeyi sadece Allahû Teâlâ'ya yaptıklarını ifade etmektedirler. Aynı şekilde “وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ” isim cümlesinde de takdim-tehir ile dönüşün sadece ve sadece O'na olacağını beyân etmişlerdir.²⁹⁸ Peşinden 5. ayette, dua için kullanılan nehiy ve emir formundaki talebî inşâ cümleleri ile O'ndan diledikleri şeyleri ifade ederler.

Mümteherine sûresi 5.ayette “رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا” ifadesinde فِتْنَةٌ mastar olup hem ism-i fâil hem de ism-i mefûl anlamında alınabilmektedir.²⁹⁹ Burada, *bizi hakikati örtmüş olanlar için fitne yapma, yani bize ne onların eliyle ne de senden bir azapla azap etme ki kendilerini haklı görmesinler* anlamı verilmiştir.³⁰⁰ “إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ”

296 Tevbe, 9/ 113, 114.

297 Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, I-III, Dâru's-Sâbûnî, Kahire, 1997, III, s. 343.

298 Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, *Lemesât Beyâniyye fi nusûsi mine't-tenzîl*, Dâru 'ammâr, Umman, 2003, s. 41.; es-Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, III, s. 347.

299 Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, X, s. 64.

300 İbn Kuteybe, *Te'vîlu muşkili'l-Kur'ân*, I, s. 261.; es-Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, III, s. 343.

”ٱلْحَكِيمُ” Allahû Teâlâ’ya yakarışta söylenmiş ٱ tahkik harfi, اُنْتُ fasl zamiri ile pekiştirilmiş bu inkârî haber cümlesindeki mübalağa sigaları, merhamet ve rahmet sıfatları ile ilgili olmayıp, azîz ve hakîm şeklinde gelmiştir. Bu siyakla ilgilidir. Altı çizilen şey *fitne kılınmama* isteğidir.³⁰¹ Azîzsin yani öyle güçlüsün ki sana sığınan kesinlikle zelil olmaz, hakîmsin yani içinde hayır ve iyilik bulunandan başkasını yapmazsın, diyerek dualarını tamamlarlar.³⁰²

Mümteherine sûresi 6.ayette “لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ” şeklinde Mümteherine sûresi 4.ayete benzer şekilde yapılmış olan tekrar, hükmü teşvik etmede mübalağa içindir.³⁰³ Kıssadan sonra hükmü tekrar eden cümleler lafız ve anlam olarak güçlü bir şekilde pekiştirilerek gelmiştir. Tahkik harfinden önce kasem için gelen ٱ ile cümle, inkârî haber cümlesine çevrilmiştir. فِيهِمْ fâilin önüne geçirilerek takdim edilmiştir. “

وَمَنْ” ifadesinde لَكُمْ ile tanımlanan kişiler لَكُمْ den bedeldir. “لَمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ

فَ” cümlesinde فَ cevap için râbta olup, cevap cümlesi hazfedilmiştir. Takdiri: فَإِنَّ وَبَالَ تَوَلَّيْهِ عَلَى نَفْسِهِ” şeklindedir.³⁰⁴ Örnek alınacak kişiler İbrahim (a.s.) ve yanında olanlar olup, örnek alacak kişiler de Allah’ı ve kıyamet gününü umanlar olacak, yüz çeviren de kendine zarar vermiş olacaktır. Bütün bunların Allahû Teâlâ ile ilgisi hiç bir şekilde yoktur. O’nun herşeyden müstağni, hiç bir şeye muhtaç olmayan gerçek zengin oluşu, övölmeye layık olanın O oluşu “إِنَّ اللَّهَ

”inkârî haber cümlesi şeklinde getirilmiştir. اُنْ tahkik harfi, هُوَ fasl zamiri ile isim cümlesi pekiştirilmiştir. Bütün bunlar iman etmiş olanların, kendi yakınları olmaları hasebiyle, dűřmanlarına hala sevgiyle muamele etme tehlikelerine dikkat çekmektedir.

Bu bölümde İbrahim (a.s.)’ın atası ve toplumu ile mücadelesi kapsamındaki

301 es-Sâmerrâî, *Lemesât Beyâniyye fi nusûsi mine’t-tenzîl*, s. 74.

302 es-Sâbûnî, *Safvetu’t-tefâsîr*, III, s. 343.

303 Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, X, s. 64.

304 Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, X, s. 65.

ayetler incelenmiştir. Sonuç olarak, beyân ilmi unsurlarından teşbih, ta‘riz, kinaye, mecaz sanatlarının ayetlerde yer aldığı, ancak ta‘riz sanatının öne çıktığı görülmektedir. Meânî ilmi kapsamında ise zâhirin muktezâsından çıkmış istifham üslûbunun yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür. Yine meânî ilmi kapsamında kullanılan tekid araçlarıyla mütekellim ve muhatabın psikolojik ortamı gözler önüne serilmiştir. İkinci bölümde İbrahim (a.s.)’a gelen *misafir elçiler* bağlamındaki ayetler incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

ELÇİLERİN GELİŞİ BAĞLAMINDA İBRAHİM (A.S.) KISSASI

Bu bölümü oluşturan İbrahim (a.s.) kıssaları, daha geniş bir açıyla *elçilerin kıssası* olarak da düşünülebilir. Anlatıldıkları dört yerde de İbrahim (a.s.) ve Sara (a.s.)'ın müjdenmesi ve Lut (a.s.)'ın toplumunun helak edilmesinde yerine getirdikleri görevlerden bahsedilmiştir. Dolayısıyla İbrahim (a.s.) kıssalarının hemen peşinden Lut (a.s.) kıssası ile bağlam devam etmektedir. Bu *gönderilenlerin* kesinlikle yemek yemedikleri tekrarlandığı gibi³⁰⁵, buna dayalı olarak İbrahim a.s.'ın onlara karşı hissettiği olumsuz duygusu, *ürperme, korku, endişe şeklinde* 'udûl yapılarak farklı kelimelerle defalarca ifade edilmiştir.

2.1. HÛD SÛRESİ 69-76. AYETLER

2.1.1. Kıssanın Hûd Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu

Mukatta harfleri ile başlayan Hûd sûresi Mekkî bir sûredir. *Kitap*'ın ayetlerinin muhkem oluşu, sadece O'na kulluk edilsin diye Hakîm ve Habîr olanın katından açıklanmış oluşu, elçinin insanlar için kesinlikle O'ndan gelen bir uyarıcı ve müjdeci oluşu beyân edilerek başlamaktadır. Buna dayalı olarak insanlar Sahip'lerinden bağışlanma dilemeye ve O'na dönmeye çağrılmakta, bunun sonucunda yapılacak ikramlarla müjdenip, aksi takdirde başlarına gelecek olanlarla uyarılmaktadırlar. Gerçeklerden kaçmak için elbiselerine bürünen, yeniden dirilişi inkar eden insanın göğsünde neleri gizlediğini Allahû Teâlâ'nın çok iyi bildiği beyân edilir. Kendisine Allah'ın katından bir rahmet tattırılması, sonra bunun çekilmesi sonucu yeise, ümitsizliğe düşüp nankörlerden oluşu, kendisinden kötülüğün giderilip nimet tattırılması halinde ise şımarıp övünmeye başlamasına dikkat çekilir. Bu davranış şekli sabretmiş, salih amel işlemiş kişilerden istisna edilir. Onlar mağfiret ve büyük bir karşılıkla müjdenirler.

305 Tekvin'de geçen ilgili bölümde, gelen elçiler İbrahim (a.s.)'ın yemeğini yemektedirler. Kuran-ı Kerim'de İbrahim (a.s.)'ın korkusuna neden olan bu *yemek yememe* olayının vurgulanması, bu yönüyle de ayrı bir inceleme konusu olabilir. Bkz. Tekvin: 18-8.

Hûd sûresi 12. ayetle birlikte, kendisinden tuhaf taleplerde bulunan, vahyi uydurup iftira attığını iddia edenlere karşı Allah'ın elçisinin göğsünün, neredeyse vahyin bir kısmını terk etme noktasında daraldığı bildirilir. Bunlara karşın, kendisinin sadece bir uyarıcı olduğu, her şeye vekil olanın ise Allah olduğu vurgulanır. Ayrıca uydurduğunu iddia edenlere de *bunun gibi uydurma bir sûre* getirmelerini söylemesi emredilir. Buna icabet etmeleri mümkün değildir, bu Allah'ın ilmiyle inmiştir. Musa'ya verilen kitap da deliller arasında zikredilir. Dolayısıyla elçi, şüphe (mirye) içinde bir sıkıntıya düşmemesi noktasında ferahlatılır. Allah'a karşı yalan söyleyip, onun yolundan hem kendilerini hem başkalarını yolda eğrilme yapmaya çalışarak alıkoyanlar ise, ahireti görmezlikten gelen zalimler (eşyayı kendi yerine koymayanlar) olup lanetlenmişlerdir. İman etmiş, salih ameller işlemiş, Sahip'lerine karşı huşu ve tevazu etmiş olanlar ise, cennet ashabının ta kendileridir. Bu iki grup kör ve sağır ile gören ve işiten gibidir. Bu teşbihle, *hala daha tezekkür etmeyecek misiniz!* denilerek sûredeki ilk kıssa olan Nuh (a.s.) kıssası başlar.

Uzun ve ayrıntılı anlatılan Nuh (a.s.) kıssasının sonunda, verilen bilgilerin ne elçi ne de toplumu tarafından önceden bilinmediği, bunların vahiyle gelen gayb haberleri olduğu bildirilir. Peşinden Hud (a.s.), Salih (a.s.), İbrahim (a.s.) ile eşi (a.s.) ve Lut (a.s.), Şuayb (a.s.) kıssaları gelir. Musa (a.s.)'a değinilir, ancak kıssası anlatılmaz. Aralarda akıbetin müminlere ait olacağı ifade edilip, elçiye sabretmesi emredilir. 120. ayette elçilerin haberlerinden kıssa edilen her şeyin, elçinin gönlünü sabit tutan şeyler olduğu beyân edilir.

Sûredeki 4. kıssa olan İbrahim (a.s.) kıssası, kendisine bağlı bulunan Lut (a.s.) kıssasına hazırlık için gelmiş olup أرسلنا ile başlamamıştır.³⁰⁶ İbrahim (a.s.) ve Lut (a.s.) kıssaları dışındaki kıssalar konu ve üslûp bakımından aynı şekilde başlayıp, benzer cümlelerle gelirler. Toplumlarına gönderilmeleri, onlara getirdikleri deliller, verilen cevaplar ve zalimlerin helak edilişi üzerinde durulur. Ancak İbrahim (a.s.)'ın kıssası *elçilerin kesinlikle ona müjdeyi getirdiğine* dair inkârî haber cümlesi ile bambaşka bir açılış yapar. İçeriği İbrahim (a.s.)'ın toplumuyla ilgili değil, kendisi ve

306 Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, IV, s. 397.

eşinin gelen elçilerle diyalogları üzerinedir. İbrahim (a.s.)’da korku, yadırgama, merak, endişe duyguları, eşi Sara (a.s.)’da şaşkınlık, sevinç duyguları ön planda tutularak kıssa anlatılır. Analitik olarak mümkün görülme^{yen} *yaşlı insanların çocuğunun olması* konusu üzerinden, elçinin içinde bulunduğu kısır ortamdan bunalmış ruhuna güç bahşedilir. Çocuk müjdesi bu kıssada Sara (a.s.)’a verilmektedir. Toplumda zayıf ve verimsiz kabul edilen kısır ve yaşlı bir kadın, nebilerden oluşan güçlü bir zürriyete soy verecektir. İsrailoğulları nebileri Sara (a.s.)’ın soyundan gelecektir. Bu Allah’ın işidir, şaşılacak bir şey yoktur. Vahye sarılan, Allah’ın rahmeti ve bereketi üstlerinde bulunan insanlara, o anda çıkış yolu yokmuş gibi görünse bile, Allah hamid ve mecid oluşuyla kesinlikle ikram edecektir. Kendisiyle, elçiliğiyle, soyuyla, statüsüyle dalga geçilen elçi de Allah’ın vahyine sarılıp sabredecek, öncekilerin kazandığı gibi kazanacaktır.

İbrahim (a.s.) ise bu süreçte elçiler üzerinden endişe, korku duymakta, müjde verilince kendi endişesi gitmekte, ancak bu seferde Lut (a.s.) için endişelenmeye başlamaktadır. İbrahim (a.s.)’ın endişesinin kıssa boyunca anlatılması sırasında, konu Sara (a.s.)’ın hayret ve neşesine geçip, tekrar İbrahim (a.s.)’ın endişesine dönmektedir. Bir nevi olumsuzlukla sarılı gibi görünen kabuğun içinde olumlu bir öz gösterilmiş gibidir. Bu anlatım kıssada yapılan yoğun cümle hazifleriyle şekillendirilmiştir. Kıssanın anlatımında beyân sanatları kullanımı yoğun değildir. Hayret ve şaşkınlık duygularına uygun olarak zâhirin muktezâsından çıkmış taaccüb hedefli istifhâm ve nidâ üslûplarına, tekidlere, verilen ikramı vurgulayacak şekilde zâhir isim tekrarlarına yer verilmiştir.

2.1.2. Hûd Sûresi 69- 76. Ayetin Beyân ve Meâni İlimleri

Açısından Analizi

2.1.2.1. Hûd Sûresi 69. Ayet

"وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبَشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيدٍ"

“Andolsun ki, İbrahim’e de elçilerimiz müjde ile geldi ve «Selam!» dediler. O

da: «Selam!» dedi ve durmadan gidip kızartılmış bir buzağı getirdi.”

Hûd sûresi 69. ayette “وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ” cümlesi inkârî haber cümlesidir. Hazfedilmiş yeminin cevabı olan ل haberi tekid için, tahkik harfi olan قَدْ ise burada tevakku’ (توقع) için getirilmiştir. لَقَدْ’ın geliş sebebi, dinleyicinin bir kıssadan sonra başka bir kıssayı beklemesi olarak belirtilmiştir.³⁰⁷

Devamında gelen “قَالُوا سَلَامًا” cümlelerinde elçilerin selamı سَلَامًا, takdir edilmiş سلمنا سلاما fiil cümlesindeki mahzup bir fiilin mamulüdür ve mansubtur. “قَالَ” cümlesinde İbrahim (a.s.)’ın selamı ise, takdiri olarak سلام عليكم isim cümlesindeki mahzup bir haberin mübtedasıdır. Bu iki cümle fazilet bakımından birbirinden farklıdır. Elçilerin selamı fiil cümlesi, İbrahim (a.s.)’ın selamı isim cümlesidir. İsim cümlesi fiil cümlesine göre sübût ifade eder ve daha kuvvetlidir. Dolayısıyla İbrahim (a.s.) onların selamından daha hayırlı bir selamla karşılık vermiş olur.³⁰⁸ Bu akla “Size bir selâm verildiğinde ya daha güzeli ile veya dengi ile cevap verin. Allah her şeyin hesabını eksiksiz bilmektedir.”³⁰⁹ ayetini getirmektedir. İki selam arasının fasl edilmesi tam bağlantıya benzemesi sebebiyledir. *Elçiler selam verdiğinde, peki İbrahim ne dedi?* sorusunun cevabı gibi geldiği için fasl edilmiştir.³¹⁰ Böylece güzel bir şekilde selamladığı misafirlerine ayetin devamında ikramı da geciktirmez.

2.1.2.2. Hûd Sûresi 70. Ayet

“فَلَمَّا رَأَىٰ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْحَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ لُّوطٍ”

“Ona ellerini uzatmadıklarını görünce kendilerini yadırgadı ve içinde onlara karşı bir korku duydu. Onlar: «Korkma, zira biz Lut kavmine gönderildik!» dediler.”

Hûd sûresi 70. ayetin başındaki ف atıf harfi olup, cümle önceki takdiri

307 ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-munîr*, XII, s. 104.

308 Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânühû*, IV, s.397; es-Sâmirrâî, *Meâni'n-Nahvi*, I, s. 186-188; es-Sâmerrâî, *Meâni'n-nahvi*, III, s.199.

309 Nisa, 4/ 86.

310 el-Merâğî, *'Ulûmu'l-belâğati'l-beyân, el-me'ânî, el-bedî'*, I, s. 170.

“Hanımı ayaktadır. Güldü. Peşinden onu İshak’la ve İshak’ın ardından Yakup’la müjdeledik.”

Hûd sûresi 71. ayet, İbrahim (a.s.)’a elçilerin müjde verişisi sırasında ayakta olan ve gülmeye başlayan Sara (a.s.)’ı anlatmaya başlar. Elçiler onu da aynı şekilde İshak (a.s.) ile müjdelerler. Ancak Sara (a.s.)’a farklı olarak İshak (a.s.)’ın ardından torunu Yakup (a.s.)’ın da müjdesi verilir. *İshak* ismi zamir olarak gelebilecekken gelmeyip, zâhir olarak iki kere tekrar edilmiştir. İbrahim (a.s.)’a müjde verilen yerlerde çocuğun ismi zâhiren geçmemiştir. İsrailoğulları nebilerinden oluşacak büyük bir soy, kısır ve yaşlı bir kadın olan Sara (a.s.)’ın soyundan gelecektir.³¹⁵

2.1.2.4. Hûd Sûresi 72. Ayet

“قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ”

“Dedi ki: «Vay! Ben bir yaşlı, bu kocam da bir ihtiyar iken doğurabilir miyim? Gerçekten bu çok şaşılacak bir şey!»”

Hûd sûresi 72. ayette “يَا وَيْلَتَى” talebî inşâ cümlesi olup, nidâ harfî ve ١’e dönmüş mütekellim ي ’ sına muzaf olan münâdadan oluşan yapı (الف الندبة) ağıt için değil, aslî manası dışına çıkarak, taaccüb için gelmiştir. Hayret etmek, çok hoşlanmak manasında, taacüb hedefiyle nidâ yüksek sesle yapılır. “أَلِدُ” talebî inşâ cümlesi de aynı şekilde aslî anlamından çıkıp, istifhâm için değil taaccüb için gelmiştir. Cümlede شَيْخًا kelimesinin hal olarak gelmesi tenbih içindir, kocanın o andaki durumuna, yaşlı oluşuna dikkat çekilmektedir. Olayın şaşılacak bir şey olduğunu anlatan “إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ” cümlesi ل ve إِنَّ ile pekiştirilmiş inkârî haber cümlesidir. Sara (a.s.)’ın bu üç cümlesi yaşadığı yoğun şaşkınlığı, psikolojisini çok

³¹⁵ Bu konunun benzer şekilde anlatıldığı Tekvin’deki ilgili bölümlerde Sara (a.s.)’ın oğlu İshak (a.s.) ile ilgili *gülme* eylemi sık sık geçmektedir. İbrahim (a.s.)’ın müjdelendiğini duyduğunda içinden gülmüş, doğum yaptığında ise Allah’ın kendisini güldürdüğünü, işitenlerin de onunla birlikte güleceğini söylemiştir. *İshak* isminin bu fiille ilgili olduğunu ileri sürenler de olmuştur. Bkz: Tekvin: 18-12, 13; Tekvin: 21-6.

güzel bir şekilde vurgulamaktadır. Kendisinin ve kocasının yaşını göz önüne aldığı anda realitede mümkün görünmeyen şeyi, eşi gibi o da şaşkınlıkla karşılamakta ve anlamaya çalışmaktadır. Elçilere yönelttiği son cümlesinin inkârî haber cümlesi oluşu , onlarda göremediği bu şaşkınlıktan dolayıdır.³¹⁶

2.1.2.5. Hûd Sûresi 73. Ayet

قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

“Dediler ki: «Allah’ın işine mi şaşırıyorsun! Allah’ın rahmeti ve bereketi sizin üzerinizdir ev halkı!, şüphe yok ki, O, övülmeye layık ve lütfu çok olandır.»”

Hûd sûresi 73. ayette elçilerin “أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ” cümlesindeki istifhâm hemzesi *nehy* içindir. Yani, Allah’ın işine şaşırma! anlamındadır. Burada istifhâm inkârî değildir. Çünkü Sara (a.s.) inkar etmemekte, sadece şaşırmaktadır.³¹⁷

“رَحْمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ” ifadesinde *münâdâ* olup, elçiler ve seslendikleri kişilerle aralarındaki yakınlıktan dolayı *nidâ* harfî hazfedilmiştir.³¹⁸ Medih için ihtisas yapılarak nasb kılındığı da söylenmiştir.³¹⁹ “رَحْمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ” isim cümlesi olup, *sübût* ifade eder. Allah lafzı son iki cümlede *zâhir* olarak tekrarlanmıştır. Peşinden gelen *talebî inşâ* cümlesi “إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ” ile övülmeye layık olanın, iyiliği ikramı cömertliği bol olanın Allah olduğu vurgulanır.

2.1.2.6. Hûd Sûresi 74, 75 ve 76. Ayetler

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَى يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ (74) إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ (75)

316 Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, IV, s. 398; Cafer Zeyrekli, “Arap Dilinde Nidâ Üslûbu ve Kur’an-ı Kerim’deki Kullanımları”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE*, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2014, s. 80,82.; es-Sâmerrâî, *Meâni’n-nahvi*, IV ,s. 235, 295; es-Sâmerrâî, *Esrâru’l-Beyân fi’t-ta’bîrî’l-Kur’ânî*, s. 88.

317 Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, IV, s. 399.

318 Özdoğan, “Arap Dilinde Münâdâ Ve İşlevleri”, s. 10.

319 Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, IV, s. 399.

يا اِبْرَاهِيْمُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا اِنَّهُ قَدْ جَاءَ اَمْرُ رَبِّكَ وَاِنَّهُمْ اَتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُوْدٍ (76)

“İbrahim'in korkusu gidip kendisine müjde gelince, Lut kavmi hakkında bizimle mücadeleye girdi. Çünkü İbrahim, gerçekten çok yumuşak huylu, yanık kalpli ve sığınandı. «Ey İbrahim, vazgeç bundan, çünkü Rabbinin buyruğu geldi ve kesinlikle onlara geri döndürülemeyecek bir azap gelecektir.»”

Hûd sûresi 74. ayette لَمَّا 'nın cevabı mahzûf olup takdiri أَقْبَلَ veya لَمَجَادَلْتَهُمْ şeklinde³²⁰ ile 70. ayete yani, İbrahim (a.s.) ile ilgili kalınan yere dönülmektedir. Korkunun gidip, müjdenin geldiği, elçilerin neden geldiğini bildiği noktaya dönüldüğünde İbrahim (a.s.), Lut (a.s.)'ın toplumu hakkında mücadele etmeye başlar. Hûd sûresi 75. ayette İbrahim (a.s.)'ın özelliklerinin verildiği “إِنَّ” cümlesi inkârî haber cümlesidir.

Hûd sûresi 76. ayetteki cümleler elçilere ait olduğu halde قَالُوا cümlesi hazfedilmiştir.³²¹ “يا اِبْرَاهِيْمُ” nidâ formunda talebî inşâ cümlesidir. “اِنَّهُ قَدْ جَاءَ اَمْرُ رَبِّكَ” cümleleri muhatabın durumuna uygun olarak inkârî haber cümleleri şeklinde gelmiştir. Hüküm Allah'tan gelmiştir ve kesindir. Geri çevrilmesi mümkün değildir, tartışılacak bir şey yoktur.

Sahibinin emri “اَمْرُ رَبِّكَ”, azaptan kinâyedir. Allah'ın onlar için hükmü azap olmuştur.³²² Allah'ın emri İbrahim (a.s.) ve Sara (a.s.) için başka, Lut (a.s.)'ın toplumu için başka olmuştur. Bu ayetle İbrahim (a.s.)'ın kıssası biterek, içeriğine bağlandığı Lut (a.s.)'ın kıssası başlar.

320 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, IV, s.399.

321 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, IV, s.399.

322 ez-Zuhaylî, et-Tefsîru'l-munîr, XII, s. 105.

2.2. HİCR SÛRESİ 51-60. AYETLER

2.2.1. Kıssanın Hicr Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu

Mekkî bir sûre olan Hicr sûresi mukatta harfleri ile başlar. *Kitap*'ın ve *mübin bir kuranın* ayetlerine işaret eder. Gerçeği örten kişiler (kafirler) hakkında elçiye, *bırak! yiyip, içip ,oyalansınlar!* denilerek, helakın ancak belli bir programa göre başlarına geleceği, vakti gelince ertelenemeyeceği veya öne çekilmeyeceği vurgulanır. 6. ayette elçiye yapılan çirkin istihza dillendirilir. *Zikrin indirildiği kişiye mecnun* diyerek, *doğru söylüyorsan melekleri getir* diyerek dalga geçmektedirler. Bu noktada *zikri indiren ve koruyan* hatırlatılıp, meleklerin iş olsun diye indirilmeyeceği, önceki elçilerle de sürekli alay edildiği, bu karakterde olanların gökteki bir kapıya yükseltiseler, büyülenmiş (aldatılmış) olduklarını iddia ederek yine de iman etmeyecekleri beyân edilir.

Hicr sûresi 3 kıssa içermektedir. İlki, insanın ve cânnın yaratılışını ve aralarındaki ilk ilişkiyi ele alan İblis kıssasıdır. İkinci sırada İbrahim (a.s.) kıssası ve üçüncü olarak, misafir elçiler bağlamında Lut (a.s.) kıssası ona bağlanarak gelmektedir. 78. ayetle arkeolojik kalıntıların ve tarihini Arapların çok iyi bildiği Eyke ashabı (Medyen) ve 80. ayetle Hicr ashabı (Semud), yalanı seçmeleri sonucunda başlarına gelenler noktasında hatırlatılmaktadır. Sonrasında elçiye, kıyamet saatinin kesinlikle geleceği, onunla alay edenlere Allah'ın kafi olduğu, onların sözlerinden dolayı göğsünün nasıl daraldığını Allah'ın çok iyi bildiği hatırlatılmaktadır. Çözüm olarak müşriklerden yüz çevirmesi, onların yaptıklarına veya onlara verilen nimetlere takılmaması, müminlere şefkat kanadını indirmesi ve yakîn gelinceye kadar hamde, secdeye ve Sahibi'ne kulluk etmeye devam etmesi emredilmektedir.

İlk kıssada İblis haseti dolayısıyla, yaratılış orjinini baz alarak bir nevi ayırmıcılıkla *insanı* küçük görmüş, bunu bahane etmeye çalışarak *Allah'ın emrini* yerine getirmemiştir. Bu kendi seçimi olmasına rağmen yaptığıının cezasıyla karşılaşınca, kendi yaptığı eylemin sorumluluğunu Allah'a yüklemeye kalkmış,

öfkесinin odağındaki *insana* karşı nasıl düşmanlık edeceğini, kendi safına nasıl katacağını gözler önüne sermiştir. Ancak bu düşmanlık *Allah'ın saflaştırılmış kullarında (muhlas)* işe yaramayacaktır. İblis'in kendisine tabi olanlar hariç, *Allah'ın kulları* üzerinde bir otoritesi veya yaptırım gücü yoktur ve olmayacaktır. Bu noktada 49. ayette, Allahû Teâlâ *kullarına* bir şeyin haber verilmesini (نَبِّئُ عِبَادِي) emreder. Bu, inkârî haber cümlesi ile gelmiş olup, *O'nun çok mağfiret eden ve çok merhamet eden olduğu*, azabının ise *acıklı bir azap olduğu* bilgisidir. Peşinden, *merhametin ve azabın yeryüzündeki yansımalarını* gösterecek olan *İbrahim'in misafirlerinin* kıssası, *onlara haber ver* (نَبِّئُهُمْ) denilerek başlar. Bu misafirler gittikleri yerlerde, ev sahiplerinin eylemlerine göre farklı şeyler yapmaktadırlar. İbrahim (a.s.) gökten inenle müjdelenirken, Lut (a.s.)'ın toplumu gökten inenle helak olacaklardır.

Sara (a.s.)'ın müjdelenme sahnesi, İbrahim (a.s.)'ın yemek sunumu ve elçilerle mücadele edişi bu kıssada yoktur. Diyalog İbrahim (a.s.) ve misafirleri arasında korku , müjde ve ümitsizlik bağlamında geçmektedir. Kıssa Hûd sûresindeki benzer şekilde hazfedilmiş cümleler, istifhâm üslûbu, tekid, nidâ ve sarmalanmış istisnâ edatları ile şekillendirilmiştir.

2.2.2. Hicr Sûresi 51-61. Ayetlerin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi

2.2.2.1. Hicr Sûresi 51 ve 52. Ayetler

“وَنَبِّئُهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ (51) إِذِ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجُلُونَ (52)”

“Bir de onlara, İbrahim'in misafirlerinden haber ver. Onlar, onun yanına girdiklerinde «Selam!» dediler. İbrahim: «Biz gerçekten sizden korkuyoruz!» dedi.”

Hicr sûresi 51. ayetin başındaki وَ ile cümle, 49. ayete atfedilerek konu vasl edilir. Atıfta, elçilerin çocuk müjdesi ve Lut (a.s.)'ın toplumunun helakına dair Allahû Teâlâ'nın rahmeti ve azabı için tahkîk vardır.³²³

³²³ ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-munîr*, XIV, s. 47.

Hicr sûresi 52. ayette, misafirlerinin giriş selamındaki “سَلَامًا” lafzı, hazfedilmiş fiilin mefûlû mutlağî olup, takdiri نَسَلِمَ سَلَامًا şeklindedir.³²⁴ Burada Hûd sûresindekinden farklı olarak İbrahim (a.s.)’ın selama cevabı, pişmiş et getirip sunması, ellerini uzatmadıklarında onları yadırgaması hazfedilmiş, doğrudan onlardan ürperdiğini cemi’ sigayla dile getirmiştir. “إِنَّا مِنْكُمْ وَجُلُونَ” cümlesi talebî haber cümlesi olup, kendisini ürperten şey مِنْكُمْ cümlede takdim olmuştur.

2.2.2.2. Hicr Sûresi 53. Ayet

“قَالُوا لَا تَوْحَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ”

“«Korkma, sana ilim sahibi bir oğul müjdeliyoruz.» dediler.”

Hicr sûresi 53. ayette “لَا تَوْحَلْ” nehy formunda talebî inşâ cümlesidir. Misafirler bunu İbrahim (a.s.)’ı yatıştırmak için söylemişlerdir. 52. ayette İbrahim (a.s.)’ın kendisi için kullandığı cemi’ zamiri burada misafirlerinin dilinde müfred olmuştur.

“إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ” talebî haber cümlesi ta‘lil cümlesi olup, *neden korkmaması gerektiğini* merak etmiş olan İbrahim (a.s.)’a açıklama getirmektedir.³²⁵ بِغُلَامٍ mürsel mecazdır. Çünkü bebekler veya çocuklar alim sıfatı ile nitelenemezler. Bir şeyi ileride alacağı sıfatı dikkate alarak, geleceği göz önünde bulundurarak zikretmek *evveliyyet* ilgisiyle mürsel mecazdır. Çocuk büyüdüğünde alim olacağı için, gelecekte olacak şey ile şimdi nitelenmiştir.³²⁶ Bu aynı zamanda *çocuğun yetişkinlik çağına varacağı*nın da önceden bildirilmesidir. *Oğlu olacağı, büyüyünce alim olacağı böylece yetişkinlik çağına ulaşacağı* bu şekilde beyân edilmiştir.³²⁷

324 Dervîş, İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû, V, s. 247.

325 Dervîş, İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû, V, s. 247.

326 el-Meydânî, el-Belâğatu’l-‘arabiyye, II, s.288.; Bolelli, Belâgat, s. 149.; Dervîş, İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû, IX, s. 316.

327 bkz.: yuk. Sâffât Sûresi 99-101. Ayetler.

2.2.2.3. Hicr Sûresi 54 ve 55. Ayetler

“قَالَ أَبَشِّرْ مُؤْمِنِي عَلَى أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فِيمَ تُبَشِّرُونَ (54) قَالُوا بَشِّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْفَانِطِينَ (55)”

“«Beni mi müjdelediniz, bana ihtiyarlık gelip çatmışken artık beni neye dayanarak müjdeliyorsunuz?» dedi. «Biz seni gerçek şeyle müjdeledik; onun için ümidini kesenlerden olma!» dediler.”

Hicr sûresi 54. ayette kullanılan teknikler İbrahim (a.s.)’ın şaşkınlığını çok güzel sunmaktadır. Sanki elçilerin dediğini yanlış anladığını sanmış, kulaklarına inanamamış gibi bir hali vardır. Kullandığı iki istifhâm cümlesi de taaccüp hedeflidir. *بَشِّرْ مُؤْمِنِي* fiili müteaddi olmasına rağmen mefûlû cümleden düşürülmüştür.³²⁸ Bu da *müjdeleme* fiilinin ön plana çıkarılması anlamına gelmektedir. Bu fiil önceki ve sonraki ayetlerle birlikte 4 defa tekrar edilmiştir. 53. ayette elçiler müjdenin mefûlünü söylemelerine rağmen İbrahim (a.s.) “فِيمَ تُبَشِّرُونَ” diyerek mefûlû tekrar sormaktadır. *Ne ile müjdelenmektedir!*, çünkü yaşlıdır ve yaşlı erkeklerin çocuğu olmamaktadır.

“مَسَّنِيَ الْكِبَرُ” *yaşlılığın dokunması*, hastalık, azap dokunması gibi mecazdır.³²⁹

Kuran-ı Kerim’de insana *dokunan* ateş, darlık, zorluk, şeytan gibi her bir eziyet için kullanılır.³³⁰

Hicr sûresi 55. ayette elçiler, *müjdeleme* fiilini tekrarlayarak bu sefer mefûlû, *hak* lafzı ile dile getirirler. *Alim bir oğul* gerçektir, hakikattir. Sonra “لَا تَكُنْ مِنَ” *nehy* formunda talebî inşâ cümlesi gelir. Bununla amaç irşâddır. *Allah’ın işine şaşmaya* gerek yoktur, ancak *ümit kesmiş insanların* bir beklentileri olmayacaktır.

328 ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-munîr*, XIV, s. 46.

329 Zemahşerî, *Esâsu’l-belağa*, II, s. 213.

330 el-İsfahânî, *Müfredât elfâzi’l-Kur’ân*, s. 767.

2.2.2.4. Hicr Sûresi 56 ve 57. Ayetler

“قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ (56) قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (57)”

“«Rabbimin rahmetinden sapıklığa düşenlerden başka kim ümidini keser?» dedi. «Ey elçiler göreviniz nedir?» dedi.”

Hicr sûresi 56. ayette وَ atıf harfîdir. مَنْ nefy manasında istifhâm ismi, إِلَّا hasr edatı olup, Allah'ın rahmetinden ümit kesme eylemi sadece yolunu kaybetmiş olanlara hasredilmiştir.³³¹ الضَّالُّونَ mecazdır.³³² İbrahim (a.s.) böylece kendisinin ümit kesenlerden olmadığını beyân etmiştir.³³³

Hicr sûresi 57. ayette “فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ” cümlesinde فَ konuşma akışının devamı için getirilmiştir.³³⁴ İbrahim (a.s.) konuşmasına devam etmesine rağmen قَالَ lafzı tekrar etmiştir. Bunun nedeni hazfedilmiş cümleler, anlatılmamış olaylar olabilir. Nitekim Sara (a.s.)'ın o sırada ayakta oluşu ve müjdelenmesi de bu süreçtedir. Ayrıca İbrahim (a.s.) burada konuyu değiştirmekte, elçilere seslenerek görevlerini sormaktadır.

2.2.2.5. Hicr Sûresi 58, 59 ve 60. Ayetler

“قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ (58) إِلَّا آلَ لُوطٍ إِنَّا لَمَنَجُّهُمْ أَجْمَعِينَ (59) إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا إِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ (60)”

“Dediler ki: «Biz günahkâr bir topluma gönderildik. Yalnız Lût'un ailesi hariç; onların tümünü kurtaracağız. Yalnız Lut'un karısı hariç. Takdir ettik. Şüphesiz o kesinlikle geride kalanlardandır.”

331 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, V, s. 247.;el-Ukberî, et-Tibyân fî i'râbi'l-Kur'ân, II, s. 785.

332 bkz.: yuk. En'am Sûresi 74. Ayet.

333 Zemahşerî, el-Keşşâf, III, s. 900.

334 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, V, s. 247.

Elçilerin cevabını oluşturan bu bölüm istisnâ edatları ve güçlendirilmiş tekidlerle sarmalanmıştır. İbrahim (a.s.)'ın Hûd sûresindeki *elçilerle mücadele ettiği* bölüm burada hazfedilmiştir. Ancak meleklerin cevabından bu anlaşılmaktadır. Talebî haber cümlesi ile cevaba giriş yapıp, aşama aşama istisnâlarla kimin helak olup kimin kurtarılacağını vurgulamışlardır. Lut (a.s.)'ın ailesinin hepsini kurtaracaklarını tekid için getirilen أَجْمَعِينَ ile, inkârî haber cümlesi ile ifade etmişlerdir.

Hicr sûresi 60. ayette Lut (a.s.)'ın eşinin hariç tutulmasının sebebi “قَدَرْنَا” şeklinde verilmiştir. قَدَرْنَا 'nın mefûlünün cümlede olmaması nedeniyle ef'âl-i kulûbden olduğu ve عِلْمًا anlamına geldiğini söyleyenler olmuştur. *Takdir etme* fiilinin fâili Allahû Teâlâ iken, elçilerin müsnedi kendilerine isnâd ettikleri düşünülmektedir.³³⁵ Bu şekilde aklî mecazla, Allahû Teâlâ'ya olan hususi yakınlıklarını ve O'nun emrini kendi işleri olarak belirtip, O'ndan ayrı davranmadıklarını ifade etmiş olurlar.³³⁶ Diğerlerini kesinlikle kurtaracaklarını söyledikleri gibi, bu kişinin kesinlikle helaka uğrayanlardan olacağını da inkârî haber cümlesi ile ifade etmişlerdir.

Ancak burada “قَدَرْنَا إِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ” cümlesinin Allahû Teâlâ'ya ait olduğu da düşünülebilir.³³⁷ Çünkü kıssa İbrahim (a.s.)'dan Lut (a.s.)'a geçmektedir. Kıssa sonları bağlanırken (bir nevi kameranın başka bir şeye yavaş yavaş çevrilmesi gibi, konuşanın cümlelerini başka birinin tamamlayarak devam ettirmesi gibi) ara cümlelerin çift yönlü bir hal alması şeklindeki üslûp diğer kıssalarda da mevcuttur. Burada da akış, “*Takdir ettik. Şüphesiz o kesinlikle geriye kalanlardandır. Elçiler Lut'un ailesinin yanına gelince...*” şeklinde ara cümleyle Lut (a.s.) kıssasına bağlanmış olabilir. Böylece, ister elçilerin cümlesi ister Allahû Teâlâ'nın cümlesi olsun, aslında kurtaran da helak eden de Allahû Teâlâ'dır. Ancak görevlendirdiği elçilerin *O'nun emriyle* bunu gerçekleştirdikleri, kendilerinin değil *O'nun takdiriyle* iş

335 ez-Zuhaylî, **et-Tefsîru'l-munîr**, XIV, s. 47.

336 Zemahşerî, **el-Keşşâf**, III, s. 903, 904.

337 Bkz. Neml, 27/ 57, 58.

yaptıkları beyân edilmiş olmaktadır. Allahû Teâlâ'nın azabı mücrim bir toplumu sarmışken, içindeki bir grubu rahmeti sarmış, onun da içindeki bir kişiyi yine azabı sarmıştır. Gelen misafirler ise mürsellerdir, gönderilmişlerdir, emredileni yerine getirmek dışında hiçbir konuda herhangi bir yetkileri yoktur.

2.3. ZÂRİYÂT SÛRESİ 24-34. AYETLER

2.3.1. Kıssanın Zâriyât Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu

Zâriyât sûresi, din gününün kesinlikle vuku bulacağına dair çok güçlü yeminlerle başlayan Mekkî bir sûredir. Sûrenin genel üslûbu, yalancılara yönelik uyarı ve tehdite dayalı olup serttir. Geçmiş dönemde yaşayan toplumlara, sadece onlara verilen azap üzerinden temas edilir. Lut (a.s.)'ın toplumunun, Firavun ve ordularının, Âd ve Semûd toplumlarının, Nuh (a.s.)'ın toplumunun başlarına gelen ibret verici azaplar hatırlatılır. Sonrasında *Allah'a kaçın* denilerek, elçiye kendisiyle dalga geçip mecnun diyen azgın toplumdan yüzçevirmesi ve zikretmesi emredilir. *Zikr* müminlere fayda verecektir. Allahû Teâlâ'nın insanları ve cinleri kulluk etmeleri için yarattığı, rızık veya yiyecek talep etmediği kendisinin rızık veren ve kuvvet sahibi olduğu beyân edilir. Zulüm edenlere vaat edilen günle ilgili, çok şiddetli tehditlerle sûre biter.

Din günü için çalışmayıp, yalanlayan ateşle karşılaşacaktır. Geceleri az uyuyup, seher vakti bağışlanma dileyen, önceden muhsin olup güzel davranışlar gösteren, isteyene ve mahrum kalmışa mallarında hak bulunduran muttakiler ise cennetlerde ve pınarlarda olacaklardır. Yeryüzünde ve kişinin kendi nefsinde yakînen inananlar için işaretler vardır, bunlara dikkat çekilir Bu noktada 21. ayette *hala görmüyor musunuz!* denilir. Aynı şekilde gökte *hem rızık hem de vaat olunan şey* vardır ve bu vaat kesinlikle gerçektir denilerek İbrahim (a.s.) kıssasına giriş yapılır. Bu, gökten gönderilen ikram görmüş misafirlerin haberidir. İbrahim (a.s.) ve eşini müjdeleyen misafirler, müsrifler için İbrahim'in Sahibinin katında işaretlenmiş, çamurdan hazırlanmış taşları mücrim bir toplumun üzerine göndereceklerdir.

Kıssa, Hûd ve Hicr sûresindeki gibi hazif üslûbu ile şekil almıştır. Ancak buradaki diyaloglarda hazif daha yoğundur. Kıssada konu olarak hem İbrahim (a.s.)’ın yemek sunma ve elçilerden korkma, hem de Sara (a.s.)’ın çocuk müjdesine şaşırma tepkilerine yer verilmiştir.

2.3.2. Zâriyât Sûresi 24-34. Ayetlerin Beyân ve Meâni İlimleri Açısından Analizi

2.3.2.1. Zâriyât Sûresi 24 ve 25. Ayetler

“هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ (24) إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ (25)”

“İbrahim’in ikram görmüş misafirlerinin haberi sana geldi mi! Yanına girdikleri vakit: «Selam!» dediler. O da: «Selam! Görülmedik bir topluluk» dedi.”

Zâriyât sûresi nüzul sırasına göre Hûd ve Hicr sûrelerinden sonra geldiği için *elçilerin ziyareti* konulu kıssa üçüncü defa gelmektedir. Zâriyât sûresi 24. ayette هَلْ edatı ile gelen istifhâm, muhatabın dikkatini toplaması için gelmiş olup takrîrî ve tenbîhî istifhâmdır. Sanki, *bu haber sana geldi mi* denilen muhatap *hayır* demiş ve anlatılmasını talep etmiş gibi dikkati çekilerek konu anlatılmaya başlanır. هَلْ edatına burada burada فُئ manası verenler de olmuştur.³³⁸

Zâriyât sûresi 25. ayetteki karşılıklı selamlaşma Hûd sûresindeki gibidir.³³⁹ İbrahim (a.s.)’ın gelen topluluğu tanımadığını ifade ettiği “قَوْمٌ مُنْكَرُونَ” mahzûf mübtedanın haberidir. Hâl karînesi ile هُمْ veya أَنْتُمْ şeklinde takdir edilebilir. Selamlaşmalarında olduğu gibi, bu tarz sözlerin dildeki dolaşımı çok olduğu için hafifletilmiş ve icaz yapılmıştır.³⁴⁰

338 Dervîş, İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû, IX, s. 315.; İbn Kuteybe, Te’vîlu muşkili’l-Kur’ân, I, s. 288.

339 bkz.: yuk. Hûd Sûresi 69. Ayet.

340 el-Meydânî, el-Belâğatu’l-‘arabiyye, II, s. 44.; Dervîş, İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû, IX, s. 313.

2.3.2.2. Zâriyât Sûresi 26, 27 ve 28. Ayetler

”فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ (26) فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ (27) فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ (28)”

“Gizlice ailesinin yanına gitti, semiz bir buzağı getirdi. Onu, önlerine yaklaştırdı «Yemez misiniz?» dedi. Yemediklerini görünce içine bir korku düştü. «Korkma» dediler ve ona bilgin bir oğlan çocuğu müjdelediler.”

Zâriyât sûresi 26. ayette “فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ” başındaki فَ ile siyakın gerektirdiği takdiri cümleye atf edilmiş, “فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ” lafzının başındaki فَ takip için gelmiş, 27. ayetin başındaki ise yine atf için gelmiştir. Zâriyât sûresi 27. ayetteki “أَلَا تَأْكُلُونَ” talebî inşâ cümlesindeki istifhâm arz etme ve inkar manasında gelmiştir.³⁴¹ İstifhamın arz için kullanılması, bir talebi olan kişinin bunu emir veya nehy sigası yerine istifham üslûbu ile ifade etmesidir. Hazırladığı yemeği yemeleri için misafirlerini davet etmektedir.³⁴² Aynı zamanda neden yemedikleri noktasında da endişelidir.

Zâriyât sûresi 28. ayette “فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً” başındaki فَ ile siyakın gerektirdiği takdiri cümleye atf edilmiştir. Yani yemediler, yemediklerini gördü.³⁴³ Alim bir oğlan mürsel mecaz olup Hicr sûresindeki ifade kullanılmıştır.³⁴⁴

2.3.2.3. Zâriyât Sûresi 29. Ayet

”فَأَقْبَلَ بِنُورِهِ فِي سَرَِّ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ”

“Bunun üzerine karısı bir çığlık içinde döndü, elini yüzüne çarptı ve: « Kısır

341 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, IX, s. 313.

342 el-Meydânî, el-Belâğatu'l-'arabiyye, I, s. 296.

343 Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, IX, s. 316.

344 Bkz.: yuk. Hicr Sûresi 53. Ayet.

bir yaşlı(yım)!» dedi. ”

Zâriyât sûresi 29. ayette “فَأَقْبَلَ بَعْثَهَا إِلَى الْبَيْتِ وَفِي السَّيْرِ” başındaki ف ile takdiri cümleye atfedilmiştir. Yani İbrahim'in müjdelendiğini duydu. Sara (a.s.)'ın “عَجُوزٌ عَقِيمٌ” lafzı, önceki ayetlerde elçilerin selamı ve İbrahim (a.s.)'ın konuşmalarında olduğu gibi hazifli gelmiştir. Haberin hafzedilmiş mübtedası, karînelerin delaleti ile انا şeklinde takdir edilebildiği için zikri gerekmemiştir.³⁴⁵

2.3.2.4. Zâriyât Sûresi 30. Ayet

”قَالُوا كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ”

“Dediler ki: «Rabb'in böyle dedi. O, hüküm ve hikmet sahibidir, bilendir.»”

Zâriyât sûresi 30. ayette كَذَلِكَ câr ve mecrûru nasb mevkinde mahzuf mastarın sıfatıdır. Takdiri: قال ربك قولاً كذلك أي مثل ذلك.³⁴⁶ Burada elçilerin sözlerini Allahû Teâlâ'nın sözüne teşbih etmeleri, getirdikleri bilginin O'ndan geldiğini ortaya koyup, muhataplarının dikkatini Sahibine çevirmektedir. Sonrasında gelen “إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ” cümleleri de inkârî haber cümlesi olup, sözün Sahibinin hakim ve alim oluşu vurgulanmış, buna iman etmiş muhataptan yine buna uygun bir davranış sergilenmesi istenmiştir.

2.3.2.5. Zâriyât Sûresi 31, 32, 33 ve 34. Ayetler

”قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (31) قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ (32) لَّنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ (33) مُّسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ (34)”

”قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (31) قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ (32) لَّنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ (33) مُّسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ (34)”

³⁴⁵ Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, IX, s. 314.; el-Merâğî, 'Ulûmu'l-belâğati'l-beyân, el-me'ânî, el-bedî', I, s. 90.

³⁴⁶ ez-Zuhaylî, et-Tefsîru'l-munîr, XXVII, s. 24.; Dervîş, İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû, IX, s. 314.

“«O halde işiniz nedir ey elçiler?» dedi. Dediler ki: «Biz suçlu bir kavme gönderildik. Ki onların üzerine çamurdan taşlar salalım, Rabbinin katında, haddi aşanlar için işaretlenmiş taşlar.»”

Zâriyât sûresi 31. ve 32. ayetler, Hicr sûresi 57. ve 58. ayetlerle lafzen aynıdır. 33. ayette “لُتْرَسَلْ عَلَيْهِمْ حِجَارَةٌ مِنْ طِينٍ” ta’lil için gelmiş olup gönderilme sebeplerini açıklarlar. 34. ayette “مُسَوَّمَةٌ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ” taşların sıfatı veya onlardan hâl olup مُسَوَّمَةٌ burada istiâre olarak kullanılmıştır.³⁴⁷ İşaretlenmiş anlamına gelen مُسَوَّمَةٌ aslında savaş atlarının işaretlenmesi için kullanılır. Böylece atların ve süvarilerinin hangi grupta savaştıkları belli olur. Allahû Teâlâ taşları azap için savaş aracı yaptığı için, taşlar düşmanın üzerine gönderilen atlar ve süvarileri gibi tasvir olunmuştur. “عِنْدَ رَبِّكَ” kaydıyla taşlar için tahsis yapılmış, Allah'ın hükmü ve kudreti dahilinde oldukları ve kimden geldiği vurgulanmıştır.³⁴⁸

3.3. ANKEBÛT SÛRESİ 31 ve 32. AYETLER

3.3.1. Kıssanın Ankebût Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu

Birinci bölümde, atası ve toplumuyla diyalogları konusunda yer verdiğimiz Ankebût sûresindeki İbrahim (a.s.) kıssası, 28. ayetle Lut (a.s.) kıssasına geçmektedir. Bu bölümde henüz elçiler gelmeden Lut (a.s.)’ın toplumuyla nasıl bir mücadele içinde olduğu anlatılmakta, 30. ayette Lut (a.s.) içinde bulunduğu müfsit topluma karşı Sahibinden yardım istemektedir. Bu noktada sahne 31. ayetle, yardımın yolda olduğu, İbrahim (a.s.)’ın sahnesine geçer. Eş zamanlı olarak İbrahim (a.s.)’ın ve Lut (a.s.)’ın içinde bulunduğu durum anlatılmaktadır. Elçilerin helak görevini öğrenen İbrahim (a.s.) Lut (a.s.) için endişesini ifade eder. Elçiler bunu bildiklerini, karısı hariç ailesinin tamamını kurtaracaklarını inkârî haber cümleleriyle yemin ederek beyân ederler. Elçilerin oraya varmasıyla 33. ayetle sahne tekrar Lut

³⁴⁷ Dervîş, İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû, IX, s. 314.

³⁴⁸ Şerîf er-Radî, Kur’an Mecazları (Telhîsu’l-beyân fî (an) mecâzâtî’l-Kur’ân), s. 107-108 ve 298-299.

(a.s.)’a döner.

3.3.2. Ankebût Sûresi 31 ve 32. Ayetlerin Beyân ve Meânî İlimleri Açısından Analizi

”وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبَشْرَى قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ (31) قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنَنْجِيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ (32)“

“Elçilerimiz İbrahim’e oğlu olacağına ilişkin müjde ile geldiklerinde «Biz şu kentin halkını yok edeceğiz, çünkü oranın halkı zalimdir» dediler. İbrahim «Ama orada Lût var» deyince, elçiler şöyle dediler: «Biz orada kimlerin olduğunu herkesten iyi biliyoruz. Lût’u ve yakınlarını kurtaracağız. Yalnız eşi orada kalarak azaba çarpılanlardan olacaktır.»”

Ankebût sûresi 31.ayet, و atıf harfiyle siyakın gerektirdiği mahzuf bir cümleye atfedilerek başlar. Yani, Allahû Teâlâ Lut (a.s.)’ın 30.ayetteki duasını kabul edip onları helak etmesi için elçileri gönderdi. Önce İbrahim (a.s.)’a müjde için geldiler. Buradaki لَمَّا, Hûd sûresi 74. ayetteki gibi öncesindeki olaya bağ kurmaktadır. Burada müjdeyi getirdiklerinde elçiler, “أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ” bu memleketin halkını diyerek yakın işaret ismi kullanmışlardır. Öncesinde hangi memleketten bahsettiklerini anlatmış olmalıdırlar. “إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ” talebî haber cümleleri olup, “إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ” ta’lîl cümlesi ile helak edilmenin sebebi verilmiştir. Müjde için sebep açıklanmamışken helak için sebep açıklanmıştır. Çünkü helak edilme bir sebebe bağlı olup, o da zalimler olmalarıdır. كَانُوا şeklinde mâzi fiille zalim oluşlarının ifade edilmesi, geçmiş dönemde bunu icat edip bu zulümde hala ısrar etmeleri sebebiyledir.³⁴⁹

Ankebût sûresi 32.ayet İbrahim (a.s.)’ın endişesini gösteren talebî haber

349 Derviş, İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû, VII, s. 427,428.; Zemahşerî, el-Keşşâf, V, s. 160.; ez-Zuhaylî, et-Tefsîru’l-munîr, XX, s. 235.

cümlesi “إِنَّ فِيهَا لُوطًا” ile başlar. *Orada* فِيهَا lafzı takdim edilmiş, helak edilecek yerle ilgili bir sorun ortaya konmuştur. *Lut oradadır!* İbrahim (a.s.) bunu fâide-i haber maksadıyla söylememiştir. Lut (a.s.)’ın orada olduğu zaten bilinmektedir. Buradaki amaç şehir helak edilirse Lut (a.s.)’a ne olacağının sorulmasıdır.³⁵⁰

Zâhirin muktezâsına uygun olarak görevli elçiler, bunu çok iyi bildiklerini, karısı hariç onu ve ailesinin tamamını kurtaracaklarını inkârî haber cümleleri ile ifade ederler. *Orada Lut'un olduğunu bildiklerini* söylemek yerine *orada kimin olduğunu çok iyi bildiklerini*, فِيهَا lafzını tekrar ederek ifade etmişlerdir.

İbrahim (a.s.) kıssasını elçiler bağlamında incelediğimiz bu bölümde, beyân ilmi unsurlarından ziyade meânî ilmi unsurlarının öne çıktığı görülmüştür. Hazif üslûbu, tekid ve istisna edatları yoğun kullanılmıştır. Beyân ilmi kapsamında ise teşbih, mürsel mecaz ve istiâre sanatları bulunmuştur. Üçüncü bölümde Kabe bağlamındaki kıssaları incelenecektir.

350 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, s. 160.; Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, VII, s. 430.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÂBE BAĞLAMINDA İBRAHİM (A.S.) KISSASI

Bu bölümde, İbrahim (a.s.)'ın Mekke, Kâbe bağlamındaki kıssaları incelenmiştir. Konuya bağlı olarak diğer kıssalarda yer almayan İsmail (a.s.) ismi zâhiren bu bölümde geçmektedir. Kıssalarda Kâbe ile bağlantılı olarak yaptığı dualar yoğunudur.

3.1. BAKARA SÛRESİ 124-132. AYETLER ARASI

3.1.1. Kıssanın Bakara Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu

Kuran-ı Kerim'in en uzun sûresi olan Bakara sûresinde İsrailoğullarına yönelik anlatımlar yoğunudur. İsrailoğulları kendi ataları olan nebilerin ve ellerinde bulunan önceki vahiylerin ışığında Allah'ın kitaplarını en iyi bilen, konuya en fazla vakıf olan ve gelecek olan elçiyi en iyi tanıyan kişilerdir. Aynı şekilde Hristiyanların ellerinde bulunan vahiy bilgisi de onlara neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirlemede, elçiyi tanımada yardımcı olabilecek şekildedir. Ancak Yahudilerden ve Hristiyanlardan oluşan bu kitap ehli grup kendilerine zulmederek, hakikati görmezden gelmek için kendi ellerindeki bilgilere de sırtlarını dönmüşlerdir.

Bu bağlamda gelişen konu 120. ayette Yahudi ve Hristiyanların zihin yapısını ortaya koymaktadır. *Milletlerine (dinlerine)* tabi olmadığı sürece elçiden asla razı olmayacaklardır. Halbuki *hidayet Allah' tan gelmekte*, onların *dinleri* ise artık *hevalarından* oluşmaktadır. Elçi kendisine gelen bu ilimden sonra onların *milletlerine (dinlerine)* uyarsa Allah'tan yana ne bir dostu ne de bir yardımcısı olmayacaktır. Kendilerine Kitap verilip de o Kitap'ı *hakkıyla tilavet edenler* ona iman edeceklerdir. Görmezlikten gelip, hakikatin üstünü kapatmaya çalışanlar da zarar edenlerin ta kendileri olacaklardır. Burada İsrailoğullarına nidâ edilerek onlara verilen nimetler kendilerine hatırlatılır. Allah onların soyunda bir çok nebi kılmış, nimetler ikram etmiştir. Ancak bu demek değildir ki bu soydan olmaları üstün

olmaları ve küfredebilecekleri anlamına gelir. Bir kişinin diğer bir kişi için herhangi bir şey yapamayacağı, herhangi bir bedelin kabul edilmeyeceği, herhangi bir şefaatin fayda sağlamayacağı ve yardım göremeyecekleri bir güne karşı uyarılırlar. Nebilerle yapılan ahit nebilerin soyundan olmalarıyla değil, hakikati seçmeleriyle geçerli olacaktır.

Bu noktada soylarıyla övünen, büyük ataları İbrahim'in şefaatine güvenen İsrailoğullarına İbrahim (a.s.) ile ilgili hatırlatmalardan oluşan kısma bölümü başlar. İbrahim (a.s.)'ın insanlara önder oluşu, Allah'ın imtihanını kazanması sayesinde. Onun zürriyetinden bile olsa, zalim olanlar bu nimete erişemezler. İsmail (a.s.) onun soyundan olup bu nimete erişenlerdendir. Elçiliğini görmezden gelip reddettikleri Muhammed (a.s.)'ın atası İsmail olup, o da değer verdikleri İbrahim'in oğludur. Allah'ın evi ile ilgili hem İbrahim (a.s.) hem de İsmail (a.s.)'dan ahit alınmış, orayı beraberce dua ederek yükseltmişlerdir. Güvenilir kılınan evin bulunduğu beldenin halkı da dünyevi nimetler noktasında orada faydalandırılırlar. Ancak onlardan kafir olanlara da yine bunun bir faydası olmayacaktır. İbrahim'in *milletinden (dininden)* yüz çeviren *kendisine karşı ahmaklık eden* kişidir. İbrahim'in *milleti(dini)* ise *alemlerin Sahibi'ne teslim* olmaktır. Bu, İbrahim'in Yakup'a da oğullarını da vasiyet ettiği şeydir. O halde onlardan beklenen de bu vasiyete uymalarıdır. 135. ayette hidayet için kendi yollarını gösteren Yahudi ve Hristiyanlara *hayır* denilerek, *hanif* olarak *İbrahim'in milletine* tâbi olacağı ve onun müşriklerden olmadığı Elçi'ye söylenir. 136. ayetle de müminlere *nebilerden hiç birinin arasını ayırmadıkları, onlara verilenlere iman ettikleri ve Allah'a teslim olduklarını* söylemeleri emredilir. 140. ayette İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve torunların Yahudi veya Hristiyan olduklarına dair iddialar, *siz mi daha iyi biliyorsunuz yoksa Allah mı!* denilerek reddedilir. Ayrıca kendi yanlarında bunun delili olduğu halde onu saklamaya çalıştıkları beyân edilir.

Kuran-ı Kerim'de İbrahim (a.s.) kıssaları yoğun olarak, takdiri أَنْكَرُ kabul edilen, hazfedilmiş fiile müteallık ۞ zaman zarfı ile başlamaktadır. Bu bölümde ise 124, 125, 126, 127, 131. ayetlerin başında ۞ zaman zarfı tekrarlayarak gelmiştir.

Böylece 5 olay ayrı ayrı hatırlatılmıştır. Ayetlerin genel yapısı Medenî sûre yapısına uygun olarak uzundur. Sûrenin bu bölümünde işlenen konuya uygun olarak, *güvenilir belde* üzerindeki mübalağa, beyân sanatları ile verilmiştir. *Allah'ın evi, onun Sahibi* şeklinde izafet tamlamaları ile teşrifler yapılmıştır. Allahû Teâlâ ile İbrahim (a.s.) arasındaki diyaloglarda kullanılan haziflerle, sanki birbirlerinin cümlelerini tamamlamışlardır. Kuran-ı Kerim'in genelinde İbrahim (a.s.) oğlu İshak (a.s.) ile zikredilirken, konuya uygun olarak burada İsmail (a.s.)'ın ismi zâhir olarak zikredilmiştir. İkisinin O' na olan yakarışlarında da inkârî haber cümleleri, fasl zamirleri ve mübalağa kalıpları ile Allahû Teâlâ'nın altı tane sıfatı güçlü bir şekilde vurgulanmıştır.

3.1.2. Bakara Sûresi 124-132. Ayetlerin Beyân ve Meânî İlimleri Açısından Analizi

3.1.2.1. Bakara Sûresi 124. Ayet

"وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ"

“Şunu da hatırlayın ki, bir vakit Rabbi, İbrahim'i bir takım kelimelerle imtihan etti. O, onları tamamlayınca Rabbi: «Ben seni bütün insanlara önder yapacağım.» buyurdu. İbrahim: «Rabbim zürriyetimden de yap» dedi. Rabbi ise: «Zalimler Benim ahdime nail olamaz.» buyurdu.”

Bakara sûresi 124. ayet vâvu'l-isti'nâf ile başlar. *إِذِ*, takdiri *أَذْكُرُ* kabul edilen, mahzûf fiilin mefûlü bihidir. “*ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ*” cümlesinde *إِبْرَاهِيمَ* mefûlü bih olup, fâilin önüne geçmiştir. *رَبُّهُ* denilebilmesi için, *هُ* zamirinin döneceği *إِبْرَاهِيمَ* lafzı cümlede takdim olmak zorundadır. Böylece *رَبُّهُ* denilerek, İbrahim (a.s.) tafdil edilmiştir. *كَلِمَاتٍ* nekra gelmiş olup İbrahim (a.s.) kendisine imtihan olarak her ne verildiyse üşenmeden, savsaklamadan onları (*هُنَّ*) itmam etmiştir. “*إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا*”

”talebî haber cümlesi ile, İbrahim (a.s.)’ın imtihanını tamamladığında elde ettiği sonuca dikkat çekilir.³⁵¹

İbrahim (a.s.)’ın “وَمِنْ ذُرِّيَّتِي” cümlesi, takdiri olarak اجْعَلْ فَرِيقًا مِنْ ذُرِّيَّتِي şeklinde talebî inşâ cümlesidir. Allahû Teâlâ’ ya yönelik olduğu için zâhirin muktezâsı dışında, dua anlamındadır. و atıf harfî olup, İbrahim (a.s.) Allahû Teâlâ’nın “إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا” cümlesindeki ك zamirine kendi zürriyetinden insanları katarak onları da önder kılmasını diler. Ancak önderlik soyla gelen bir şey değildir. Allahû Teâlâ “لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ” ibtidâî haber cümlesi ile zalimler için ahdinin geçerli olmayacağını beyân eder. Onlar için vaad değil, vaîd vardır.³⁵²

3.1.2.2. Bakara Sûresi 125. Ayet

”وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ“

“Ve o vakit Kabe'yi insanlar için dönüp varılacak sevap kazanma ve güvenilir bir yer kıldık. Siz de İbrahim'in makamından kendinize bir namazgah edinin! Ve İbrahim ile İsmail'e şöyle emir verdik: «Beytimi, hem tavaf edenler için, hem ibadete kapananlar için, hem de rüku ve secdeye varanlar için tertemiz bulundurun.»”

Bakara sûresi 125. ayetteki أَمْنًا lafzı mastar olup, mübalağa için, ism-i fâil yerine kullanılmıştır.³⁵³ “اتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى” talebî inşâ cümlesi, mahzûf mekûlû kavîl cümlesi olup, و ile جَعَلْنَا fiil cümlesine atfedilmiştir.³⁵⁴ İtiraziyye cümlesi olduğu da söylenmiştir.³⁵⁵ Her iki durumda da insanlara ve muhataplara, *musallayı*

351 ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-munîr*, I, s. 301.; es-Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, I, s. 84.; Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, I, s. 178, 179.

352 Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, I, s. 179, 180.; el-Ukberî, *et-Tibyân fî i'râbi'l-Kur'ân*, I, s. 112.

353 es-Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, I, s. 84.

354 Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, I, s.184.

355 er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, IV, s. 43.

İbrahim'in makamından edinmeleri, bu konuda ona tâbi olmaları emredilmiştir. مَقَامُ lafzı hem mastar olarak kıyamın yapılışını, hem de kıyamın yerini ve zamanını anlam olarak içermektedir.³⁵⁶ Allah'ın Evi ile ilgili nasıl, nerede, ne zaman ibadet edileceği İbrahim (a.s.)'a öğretilmiş olup, insanlar da ondan öğreneceklerdir. Çünkü İbrahim (a.s.) insanlar için önder kılınmıştır.

الرُّكْعَ السُّجُودِ ”talebî inşâ cümlesinde طَهَّرَا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالرُّكْعَ السُّجُودِ“ arasındaki وَ atıf harfi düşürülmüştür. Ruku ve secde namaza ait olduğu için, *rüku edenler* ve *secde edenler* lafızlarının ikisi tek bir kelime yerine konmuştur. İki farklı ibadeti vehmetmeye neden olmaması için araları atıflı gelmemiştir.³⁵⁷ طَهَّرَا *temizleyin* lafzının burada, evin *şirken temizlenmesi* anlamına geldiği ifade edilmiştir.³⁵⁸ بَيْتِي lafzıyla Allahû Teâlâ şeref ve yücelik vermek için evi kendisine izafe etmiştir.³⁵⁹

3.1.2.3. Bakara Sûresi 126. Ayet

”وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ“

“Hani İbrahim; «Ey Rabbim, bu şehri güvenli bir yer kıl, halkından Allah a ve Ahiret gününe inananları çeşitli ürünlerle rızıklandır» dedi. Allah da; «Onlardan kâfir olanları ise kısa bir süre geçindirir, sonra Cehennem azabına katlanmak zorunda tutarım. Ne kötü akıbet tir o!» buyurdu.”

Bakara sûresi 126. ayette de, aynı şekilde ذَا zaman zarfı ile bağlanarak İbrahim (a.s.)'ın yaptığı dua hatırlatılır. İbrahim (a.s.) “رَبِّ” nidâ formunda talebî inşâ cümlesiyle dualarına başlar. “اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا” cümlesinde ism-i fâil kalıbındaki

356 el-İsfehânî, *Müfredât elfâzi'l-Kur'ân*, s. 691.

357 Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânühû*, I, s. 184.

358 er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, IV, s. 46.

359 es-Sâbüni, *Safvetu't-tefâsîr*, I, s. 84.

آمینا lafzı, *beldeyi* nitelemiştir. Belde *güvenen* olamayacağı için bu kullanım mecazdır. *Güvenme* beldeye aklî mecazla isnâd edilmiş, bu şekilde anlamda mübalağa elde edilmiştir. Aynı şekilde بَلَدًا burada nekra getirilerek mübalağa arttırılmıştır.³⁶⁰ Allahû Teâlâ'nın cevabı olan “وَمَنْ كَفَرَ” ifadesinde 124. ayetteki diyaloga benzer bir üslûp vardır. Cümle, وَ atıf harfî ile İbrahim (a.s.)'ın rızıklandırılmasını dilediği kişilere atfedilir.³⁶¹ Ancak bu az bir faydadır. Dünyevi olarak verilen nimetler, Allah katında kişinin değeri ile ilgili değildir. Küfr etmiş (örtmüş) kişi azaba mecbur bırakılacaktır. Bu işin sonu “وَيُسِّرُ الْمَصِيرُ” gayr-ı talebî inşâ cümlesi ile beyân edilir.

3.1.2.4. Bakara Sûresi 127-129. Ayetler

”وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (127) رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (128) رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (129)”

“Hani İbrahim ile İsmail, Kâbe'nin duvarlarını yükseltirlerken söyle dua etmişlerdi; «Ey Rabbimiz, yaptığımızı kabul et hiç şüphesiz sen herşeyi işiten ve bilensin. Ey Rabbimiz, ikimizi de sana teslim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olan bir ümmet çıkar, bize ibadet yollarımızı göster, tevbemizi kabul buyur. Hiç şüphesiz sen tevbeleri kabul edensin ve çok merhametlisin. Ey Rabbimiz, içlerinden onlara senin ayetlerini okuyacak, Kitab'ı ve hikmeti öğretecek, kendilerini kötülüklerden arıtacak bir peygamber gönder. Hiç şüphesiz sen azizsin ve hikmet sahibisin.»”

Bakara sûresi 127. ayet, takdiri اذْكَرُ kabul edilen, mahzuf fiilin mefûlû bihi بِذِهِ ile başlar. Olay geçmişte yaşanmasına rağmen mâzî yerine, يَرْفَعُ muzâri fiiliyle verilmiştir. Mâzinin muzâriyle gelmesi *büyük bir olay* olduğunu vurgulamak

360 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, s. 506.; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, IV, s. 48.

361 Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, I, s. 185.

içindir.³⁶² Bu şekilde mâzide yaşanan olay şimdiye getirilir. Sanki muhatap İbrahim ile İsmail'in evi bina edişini görüyor gibidir.³⁶³ Müsnedün ileyh olan İbrahim (a.s.) ve ona atıfla gelen İsmail (a.s.)'ın özel isimlerinin zâhir olarak zikredilmesi, onları temyiz hedeflidir.³⁶⁴ Dualarında geçen “تَقَبَّلْ مِنَّا” ile *evden temeller yükseltme* eylemlerini bağışa benzeterek, Allahû Teâlâ'nın *kabul etmesi* için, yani *razı olması* için yalvarırlar.³⁶⁵

İbrahim (a.s.) ve İsmail (a.s.)'ın Sahip'lerine yalvarmaları, niyazları çok güçlü vurgular ve mübalağalar içermektedir. Ayetlerdeki emir formundaki dua anlamlı talebî inşâ cümlelerinin her birinin başında, nidâ formundaki talebî inşâ cümlesi “رَبَّنَا” üç defa tekrar edilir. Her talebin sonu Allahû Teâlâ'nın mübalağa kalıbındaki sıfatlarını içeren inkârî haber cümleleri ile biter. Bu sıfatları Allahû Teâlâ'ya hasrederler.³⁶⁶

Bakara sûresi 128. ayetteki “أَرِنَا مَنَاسِكَنَا” cümlesinde *ilmen göster* manasında mecazdır. İbadetlerin kendilerine *öğretilmesi* için dua etmişlerdir. Mensek kelimesinin çoğulu olan menâsik مَنَاسِكُ, ibadet eyleminin yanı sıra, onun zamanını ve yerini de anlam olarak içermektedir. Kulluğun ritüellerinin nasıl yapılacağını gösterebilecek yegane merci Allahû Teâlâ'dır. Böylece hangi vesileyle O'na yaklaşılabileceğini kendilerine göstermesi, öğretmesi için dua etmişlerdir.³⁶⁷

3.1.2.5. Bakara Sûresi 130. Ayet

“وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ”

“Benliğini aşağılığa mahkûm edenler dışında İbrahim'in dininden kim yüz

362 es-Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, I, s. 84.

363 ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-munîr*, I, s. 311.

364 el-Merâğî, ‘*Ulûmu'l-belâğati'l-beyân, el-me‘ânî, el-bedî‘*, I, s. 114.

365 er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, IV, s. 51.

366 er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, IV, s. 52.

367er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, IV, s. 55.; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, s.514.

çevirir. Andolsun ki, biz onu dünyada seçkinlerden kıldık. O Ahirette de salihler arasındadır.”

Bakara sûresi 130. ayet vâvu'l-isti'nâf ile başlar. Evin bulunduğu güvenli belde, o evin kimler tarafından yükseltilip temiz tutulduğu, İbrahim (a.s.), İsmail (a.s.) ve soylarından gelecek Muhammed (a.s.) için yaptıkları dua ortaya konmuş, zaten bildikleri şey hatırlatılmıştır. Buna bağlı olarak gelen “مَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا” “مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ” inkârî istifhâm cümlesi, kınama ve nefy içindir. إِلَّا hasr edatı olup bütün bunlardan sonra, *ancak ve ancak kendine sefih olan kişi İbrahim'in milletinden yüzçevirip , onu kerih görecektir*.³⁶⁸ سَفِهَ نَفْسَهُ ifadesinde sefih olma kişinin kendisine ait olan bir durum olduğu için nefis zaten fâildir. سَفِهَ lafzı, سَفِهَ mâzî fiilinin mefûlü olarak أَذْلَهَا وَاحْتَرَقَهَا anlamındadır. Yani *akılsızca davranarak, kendini zelil edip, küçülten dışında* İbrahim'in milletini kerih görecektir yoktur.³⁶⁹

“وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ” cümlesi gayb aleminden haber veren inkârî haber cümlesidir.³⁷⁰ İbrahim (a.s.) bu dünyada olduğu gibi ahirette de kesinlikle kazananlardan olmuştur.

3.1.2.6. Bakara Sûresi 131 ve 132. Ayetler

“إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمِ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (131) وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ (132)”

“Hani Rabbi ona; «Teslim ol» buyurunca o da; «Ben alemlerin Rabbine teslim oldum» dedi. İbrahim (bu ilâhî buyruğu) oğullarına tavsiye etti ve Yakub da: «Ey oğullarım, Allah sizin için bu dini seçti, mutlaka müslüman olarak ölünüz» dedi.”

368 es-Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, I, s. 86; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, IV, s. 60, 61.; Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû*, I, s. 187, 188.

369 Şerîf er-Radî, *Kur'an Mecazları (Telhîsu'l-beyân fî (an) mecâzâtî'l-Kur'ân)*, s. 30.; ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-munîr*, I, s. 317.; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, s. 516.

370 ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-munîr*, I, s. 316.

Bakara sûresi 131. ayette “أَسْلَمَ” emir formunda talebî inşâ cümlesidir. Buna cevap *sana teslim oldum* şeklinde beklenirken, *alemlerin Sahibine teslim oldum* şeklinde muhatap zamirden gâib zamire iltifâtle ‘udûl olmuştur.³⁷¹ “قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلَمَ” cümlesinde رَبُّهُ lafzı yine *Sahibi* şeklinde izâfe edilerek gelmiştir. Böylece Sahibinin onu terbiye etmedeki lütfu ve itinasının fazlalığı izhâr edilmiştir.³⁷²

Bakara sûresi 132. ayette “يَا بَنِيَّ” nidâ formunda talebî inşâ cümlesi, “إِنَّ اللَّهَ” inşâ cümlesidir. Burada kastedilen *ölmekten nehyetme* değildir. “إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ” istisnâsı ile, ölümleri anında *müslüman halde bulunmamaktan* nehyedilmişlerdir.³⁷³ Kişi ne zaman ve nasıl öleceğini bilemez ve kontrol edemez, ancak ölürken *ne halde* olacağını kontrol edebilir. Dolayısıyla bu da, bütün ömrünü İbrahim (a.s.) gibi *Allah'a teslim olmuş* olarak yani *müslüman* olarak geçirmeyi gerektirmektedir.

3.2. İBRAHİM SÛRESİ 35-41. AYETLER

3.2.1. Kıssanın İbrahim Sûresindeki Bağlamı ve Üslûbu

İbrahim sûresi mukatta harfleri ile başlayan Mekkî bir sûredir. Kitap'ın, insanları karanlıklardan aydınlığa azîz ve hamîd olanın yoluna çıkarması için, Sahiplerinin izni ile Elçi'ye indirildiğini vurgulayan temsîli istiâre ile giriş yapar. Kafirler yani dünya hayatını ahirete tercih eden kişiler, Allah'ın yolundan çevirip, o yolda eğrilik yapmak isteyenler şiddetli bir şekilde uyarılırlar. Bunlar *yoldan* çok uzaklaşıp, sapmış, kaybolmuş kişilerdir. Elçiler ise toplumlarının diliyle açıklamaları, delilleri getirmişlerdir. 5. ayetle Musa (a.s.) ilk örnek olarak verilir. O da toplumunu karanlıklardan aydınlığa çıkarması için gönderilmiştir. Kişinin şükürü kendine fayda sağlayacak, nankörlüğü, küfrü yine kendisine zarar verecektir. Allah bu fayda ve

371 es-Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr*, I, s. 86.

372 ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-munîr*, I, s. 316.

373 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, s. 506.

zarardan müstağnidir. Bu noktada Nuh, Ad ve Semud toplumları hatırlatılır. Delilleri reddedip, günahlarının bağışlanması için yapılan çağrıya sırt dönen bu toplumlar elçilerin kendileri gibi normal bir insan olmasını kabullenememişlerdir. Atalarının kulluk ettiği şeylerden alıkonmayı istememişler, elçileri tehdit edip, zorla kendi dinlerini kabul ettirmeye çalışıp, bu yolda onlara eziyet etmişlerdir. Burada çok ayrıntılı, çarpıcı cehennem tasvirleri ile bu kişilerin sonlarına dikkat çekilir. Orada birbirlerini suçlayarak kurtulmaya çalıştıkları gibi, şeytana da suçu atmaya çalışacaklardır. Ancak bunun doğru olmadığı, kendilerinin şeytanın davetine icabet ettiği şeytan tarafından onlara hatırlatılacak, hepsi zalimler olduğu için, kendilerine ait acıklı bir azapları olacaktır. İman edip salih amel işleyenler ise ödüllendirilecektir.

Allah'ın nimetini küfürle değiştiren kişiler, insanları O'nun yolundan saptırabilmek için O'na bir takım *denkler* oluşturmuşlardır. Bunların varacağı yer cehennemdir. Allahû Teâlâ buna karşılık şöyle bir beyânatta bulunur. *İman etmiş kullarıma de ki: namazı ikâme etsinler; içinde herhangi bir alışveriş veya dostluğun olmadığı gün gelmeden önce onlara verdiğimiz rızıktan gizli ve alenen infak etsinler.* Burada göklerin ve yerin yaratıcısının Allah olduğu, semadan su indirip kulları için rızık olarak ürünleri O'nun çıkarttığı, gemileri, nehirleri, güneşi, ayı, geceyi gündüzü O'nun musahhar kıldığı beyân edilir. Allah'ın nimetleri sayılabilecek durumda değildir. Ancak bütün bunlara karşın insanoğlu çok zalim ve çok nankördür.

Burada 35. ayetle birlikte İbrahim (a.s.)'ın sözleri hatırlatılır. Geniş bir dua içeriğine sahip bu bölüm aynı zamanda, İbrahim (a.s.)'ın inanç sistemi ve düşünceleri hakkında bilgi vermektedir. Öncelikle bulunduğu şehrin güvenliği ve putlara kulluktan kendisi ve oğullarının uzak tutulması için niyaz ederek başlar. Çünkü putlar *insanların yoldan çıkmasına, sapmalarına, kaybolmalarına* sebep olmaktadır. Ailesinin bir bölümünü *namazı ikâme etmeleri* için verimsiz bir araziye yerleştirmiştir. Ancak burası *Sahibi'nin evinin yanısıdır* ve bunu yapma sebebi de *namazı ikâme etmeleri* içindir. Rızık ve ünsiyet konusunda Sahibi'nden yardım ister. Yaşlı olmasına rağmen kendisine hibe edilen İsmail ve İshak için hamdi Allahû Teâlâ'ya tahsis ederek, duaları çok iyi işittiğini vurgular. Bu aşamada dilediği ise,

kendisinin ve soyundan geleceklerin *namazı ikâme etmeleri*, annesinin, babasının ve müminlerin hesap günü bağışlanmalarıdır.

Bu bölümde nidâ cümleleri çok yoğun kullanılmıştır. *Sahibim!* ve *Sahibimiz!* şeklinde defalarca gelen nidâ cümleleriyle İbrahim (a.s.)'ın yakarış ve tazarrusu, samimiyeti ortaya konmaktadır. Sûrede yoğun olarak geçen beyân sanatlarına uygun olarak bu bölümde diğer kıssalara göre daha yoğun beyân sanatları bulunmaktadır. *Şehrin güvenmesi, putların yoldan çıkarması, namazın ayağa kaldırılması ve hesabın ayağa kalkması, insanların yukarıdan aşağıya inmesi* gibi bir takım mecaz ifadeler geçmektedir. Dua anlamlı inşâ cümleleriyle iç içe geçen haber cümleleri, duayı eden kişinin bilinçli bir dua ettiğini ortaya koymaktadır. Duayı işiten O'dur, övgüler kendisine yaşlıyken oğul hibe eden O'na aittir, gizli yapılsın, alenen yapılsın O'na hiç bir şey saklı veya kapalı değildir. Bunlar fâide-i haber kapsamında olmayıp, bir şeyler talep edilen *Sahibin* özelliklerinin farkında oluşu, O'na neden yöneldiğini ve denklemleri kabul etmediğini de beyân etmektedir.

3.2.2. İbrahim Sûresi 35-41. Ayetin Beyân ve Meânî İlimleri Açısından Analizi

3.2.2.1. İbrahim Sûresi 35 ve 36. Ayetler

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ (35) رَبِّ إِنَّهُمْ أَضَلُّنَا كَثِيرًا مِنْ النَّاسِ
فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (36)

“Hani İbrahim dedi ki: «Ey Rabbim, bu beldeyi güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara kulluk etmekten uzak tut. Ey Rabbim, o putlar çoğu insanı yoldan çıkardı. Bundan böyle kim bana uyarısa bendendir, kim bana karşı çıkarsa, hiç kuşkusuz sen bağışlayıcısın, merhametlisin.»”

İbrahim sûresi 35. ayet ^{إِذْ} zaman zarfına müteallık mahzuf ^{اِذْكَرْ} ile başlayarak, İbrahim (a.s.)'ın dua ve düşüncelerini içeren monoloğu kıssa edilir. “رَبِّ” talebî inşâ

cümlesi ile Sahibine ilk seslenişini yaptıktan sonra, “اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا” dua anlamındaki talebî inşâ cümlesi gelir.³⁷⁴ Bakara sûresi 126. ayette geçtiği üzere aklî mecazdır.³⁷⁵

İbrahim sûresi 36. ayette “إِنَّهُمْ أَضَلُّوا كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ” talebî haber cümlesi, ta’lîl cümlesi olup *putlardan uzaklaşma* sebebini açıklamaktadır.³⁷⁶ *اضلُّوا* saptırdılar burada aklî mecazdır. Çünkü putların (heykellere yüklenmiş temsili ilahların), insanı saptırma (yoldan çıkarma) gibi bir özelliği yoktur. Bu konuda fâil onlar değil, akletmeyerek bir takım şüphelerle, *onlar sebebiyle yoldan çıkan insandır*.³⁷⁷ “فَمَنْ” şart cümlesinde, cevap cümlesi talebî haber cümlesi şeklinde gelmiştir. “فَأِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ” cümlesinde ise, inkârî haber cümlesi ve mübalağa sigaları ile *bağışlama ve merhamet etme* vurgulanmıştır.

3.2.2.2. İbrahim Sûresi 37. Ayet

“رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ”

“Ey Rabbimiz, ben çocuklarımdan bir kısmını senin Beyt-i Haram'ının yanında, ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Ey Rabbimiz, namazı kılsınlar diye; bundan böyle insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara doğru akıt ve onları bazı ürünlerden rızıklandır; umulur ki şükrederler.”

İbrahim sûresi 37. ayetle birlikte talebî inşâ cümlesi olan رَبَّنَا nidâsı, رَبَّنَا şeklinde ‘udûl olur. “إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ” talebî haber

374 Dervîş, İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû, V, s. 197.

375 bkz. : yuk. Bakara Sûresi 126. Ayet.

376 Dervîş, İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû, V, s. 197.

377 Şerîf er-Radî, Kur’an Mecazları (Telhîsu’l-beyân fî (an) mecâzâtî’l-Kur’ân), s. 131.

cümlesidir. “رَبَّنَا” lafzının tekrarlarında, yalvarma ve yakarma gayesiyle tekid vardır.

“لَيَقِيمُوا الصَّلَاةَ” ta‘lîl cümlesidir, neden ekin ekilmez bir vadi yanına ailesinin bir kısmını bıraktığının sebebini ifade etmiş olur. Bu haber cümlelerinde amaç, fâide-i haber değildir. Kul olarak kendince üstüne düşen bölümü yerine getirdiğini dile getirerek Sahibine yalvarmakta, dünyevî işlerde O'na güvenmektedir. يُقِيمُوا الصَّلَاةَ namazı ayağa kaldırmaları ifadesi mecazdır. Namazın ayağa kaldırılması titizlikle, sürekli ve hakkını vererek namaza devam edilmesi anlamındadır.³⁷⁸ Peşinden فَاجْعَلْ

النَّاسِ “أَفْتَدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقُهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ” talebî inşâ cümlesi ile duasına başlar. النَّاسِ onlara doğru yukarıdan aşağıya inen insanlar ile kastedilen, istiâre ile onlara doğru meyleden insanlardır. Onları seven insanlar yerine onlara meyleden insanlar diyerek, nasıl ki seven insan yerinden ayrılarak sevdiğine doğru meylederse, ıssız, ekinsiz bir vadide bıraktığı ehline doğru, insanların bir kısmının bu şekilde meyletmesi için dua etmiştir.³⁷⁹ “لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ” talebî inşâ cümlesi ile, dilediği ünsiyet ve rızık karşılığında, onlardan ümit ettiği güzel davranışı dile getirmiştir.

3.2.2.3. İbrahim Sûresi 38 ve 39. Ayetler

“رَبَّنَا إِنَّا نَتَعَلَّمُ مَا تُخْفِي وَمَا تُعَلِّمُنَا وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ (38) الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكَبِيرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ (39)”

“Ey Rabbimiz, sen gizlediğimiz ve açığa vurduğumuz herşeyi muhakkak bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a karşı gizli kalmaz. Bana ihtiyarlık halimde İsmail ile İshak'ı lütfeden Allah'a hamdolsun; şüphesiz ki Rabbim duayı işitiyor.”

İbrahim sûresi 38. ayette “رَبَّنَا” nidâsı, yalvarışı, Allah'a sığınmayı ve O'na

³⁷⁸ el-İsfehânî, Müfredât elfâzi'l-Kur'ân, s. 693.

³⁷⁹ Şerîf er-Radî, Kur'an Mecazları (Telhîsu'l-beyân fî (an) mecâzâtî'l-Kur'ân), s. 131.

tazarru etmeyi göstermek için tekrarlanır.³⁸⁰ “إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا تُعْلِنُ” talebî haber cümlesi ile, *içini dışını Sahibinin en iyi bildiğini* ikrâr ederek, teslimiyetini gösterir. Burada gelen “وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ” ibtidâi haber cümlesi, İbrahim (a.s.)’ı tasdik için Allah Teâlâ’nın kelamı olabileceği gibi, İbrahim (a.s.)’a da ait olabilir, denmiştir.³⁸¹

İbrahim sûresi 39. ayette “الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ” sübût ifade eden isim cümlesiyle hamdi Allahû Teâlâ’ya ait kılar. الله, Rabb sıfatını değil, الله lafzını kullanır. *İsmail ve İshak* olarak iki oğlunu özel isimleriyle zikreder. Bağlam Mekke ile ilgili olduğu için İsmail (a.s.)’ da zâhiren zikredilmiştir.

“إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ” inkârî haber cümlesi ta‘lîl bildirir. Yaşlı olduğu halde kendisine iki oğul hibe edilmiştir. Çünkü, kesinlikle Sahibi duaları çok iyi işitmektedir.³⁸²

3.2.2.4. İbrahim Sûresi 40 ve 41. Ayetler

“رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ (40) رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ (41)”

“Rabbim, beni namazı devamlı kılanlardan eyle; soyumdan da; ey Rabbimiz duamı da kabul buyur! Ey Rabbimiz, hesabın başa dikileceği (görüleceği) gün, beni, anne-babamı ve bütün müminleri bağışla!»”

İbrahim sûresi 40. ayette رَبَّنَا nidâsı, رَبِّ şeklinde ‘udûl olur. 41. ayetle tekrar رَبَّنَا lafzına ‘udûl olur. “اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي” emir formundaki dua anlamlı

380 Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, V, s.199.

381 Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, V, s.199.

382 Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû*, V, s.200.

talebî inşâ cümlesidir.³⁸³ رَبَّنَا مُقِيمَ الصَّلَاةِ namazı ayağa kaldıran ifadesi mecazdır.³⁸⁴ رَبَّنَا

”وَاقْبَلْ دُعَاءِ” ifadesinde رَبَّنَا talebî inşâ cümlesi tekrarlanır. talebî inşâ cümlesi ile duasının kabul edilmesini diler, böylece *dua eylemini* sunarak, bu eyleminden de Sahibinin razı olmasını dilemektedir.

İbrahim sûresi 41. ayette “يَقَوْمُ الْحِسَابِ” istiâredir. Çünkü *hesap ayağa kalkmaz*. Arapların قَامَاتِ السُّوقِ *pazar ayağa kalktı* yani *alışveriş başladı* ifadelerinde olduğu gibi, burada kastedilen de *hesap ehlinin ayağa kalkıp, hesap verme işlemlerinin başlaması*, o büyük günün harekete geçirilmesidir.³⁸⁵

İbrahim (a.s.)’ın hesap gününe yönelik yaptığı duada geçen وَالَّذِي lafzı, kendi anne ve babasını işaret etmektedir. Burası hariç kıssaların hiç birinde وَلَد kökünden وَالِد lafzı geçmemiştir. İbrahim (a.s.) bu duasını iki evladı kendisine hibe edildikten sonra, yaşı iyice ilerlemişken yapmaktadır. Dolayısıyla atası (أَب) hakkında yaptığı istiğfar ve bundan vazgeçmesi geride kalmıştır. Burada geçen وَالَّذِي onun öz anne ve babası olup, onların *hesap günü* bağışlanmalarını dilemesinde sakınca olmadığı için duasına almıştır. Buradan onların mümin oldukları da ortaya çıkmaktadır.³⁸⁶

Kâbe bağlamındaki İbrahim (a.s.) kıssalarını incelemiş olduğumuz bu bölümde bağlama uygun olarak, ayetlerde mübalağa ve teşrif hedefli beyân sanatları görülmüştür. İstiâre, mürsel mecaz ve aklî mecaz kullanılmıştır. Meânî ilmi kapsamında dua bölümlerinde iç içe geçen haber ve inşâ cümleleri ile mütekellimin inanç sistemi de ortaya koyulmuştur. Aynı şekilde buna bağlı olarak nidâ cümlelerinin kullanımı yoğundur.

383 Dervîş, İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû, V, s. 200.

384 el-İsfehânî, Müfredât elfâzi’l-Kur’ân , s. 693.

385 Şerîf er-Radî, Kur’an Mecazları (Telhîsu’l-beyân fî (an) mecâzâtî’l-Kur’ân), s. 132.

386 Dartma, “Dini ve Tarihi Metinler Bağlamında Hz. İbrahim’in Tarihen Varlığı ve Gerçek Babasının Kimliği Üzerine Bir İnceleme”, s. 13-15.

SONUÇ

Bu çalışmada Kuran-ı Kerim'de bulunan İbrahim (a.s.) kıssası edebî yönleriyle incelenmeye çalışılmıştır. Araç olarak belâgat ilminin alt ilimleri olan beyân ve meânî ilimleri kullanılmıştır.

Beyân ilmi kapsamında teşbih, mecaz, istiâre, kinâye ve ta'riz yönüyle incelenen kıssalarda ta'riz üslûbunun öne çıktığı görülmüştür. En'am, Enbiyâ, Şuarâ ve Sâffât sûrelerinde İbrahim (a.s.)'ın atası ve toplumuna karşı kullandığı ta'riz üslûbu, bu sûrelerin içeriğinde temas edilen, elçilerle alay konusuyla uyumludur. Meryem sûresinde ise sûrenin *rahmet* bağlamı ile uyumlu olarak İbrahim (a.s.)'ın üslûbu yumuşaktır. Yine konu içeriğine yönelik olarak Ankebût sûresindeki kıssada da İbrahim (a.s.)'ın ta'rizi yoktur.

Kıssalarda mecaz ifade kalıplarının kullanımı yoğun olmayıp, metnin doğal akışı içinde gelmektedir. Bu ifadelerde bir şiirin gerçekçi olmayan veya sembolizme kaçan hayalciliği yoktur. *Güvenen belde* veya *alim bir oğul* ifadelerinde olduğu gibi mübalağa için veya manayı genişletmek için kullanılmıştır. Temsili istiâre ise Kuran-ı Kerim'in geneline yayılmış olan *bir kılavuzla doğru yolda yürüme* temsili istiâresine uygun olarak *hidayet*, *dalâlet* konularında burada da kullanılmıştır. Kinâye de yoğun değildir. Genel olarak Allahû Teâlâ'nın sıfatları üzerinden kinâye kullanılmış, böylece muhatapların Allahû Teâlâ'yı iyi tanıdıkları ortaya çıkarılmıştır. Bakara 258. ayetteki sadece bir kaç cümlelik bir diyalog, kinâye üzerinden okuyucuya yoğun bilgi akışını gerçekleştirebilmektedir.

Meânî ilmi kapsamında ise zâhirin muktezâsından çıkmış istifhâm üslûbunun çok yoğun kullanıldığı görülmüştür. İbrahim (a.s.) muhataplarına hitap ederken kullandığı ta'riz ile birlikte aynı zamanda inkârî istifhâmı da yoğun kullanmaktadır. Aynı zamanda İbrahim (a.s.) muhataplarına açıklama yaparken hiç bir yerde teşbih kullanmamıştır. Bu sanatların bu şekilde kullanımı bize, İbrahim (a.s.) ve toplumu hakkında da bilgi sağlamaktadır. İbrahim (a.s.)'ın akledebilen bir topluma aklettirme çabası anlatılmaktadır.

Elçilerin çocuk müjdesi verme ve Lut (a.s.)'ın toplumunu helak etme görevlerini içeren sûrelerde Muhammed (a.s.)'ın içinde bulunduğu yoğun sıkıntı bahis konusudur. Gökten inecek olanın yeryüzünde gazap ve rahmet olmak üzere gerçekleştireceği şeyler, İbrahim (a.s.)'ın ailesinde rahmet, Lut (a.s.)'ın toplumunda gazap olacak şekilde hep peşpeşe sunulmuştur. Bu kıssalarda hazifler yoğundur. Yine zâhirin muktezâsından çıkmış istifham üslubu, ayrıca tekidler ve nidalarla şekillendirilen bu bölümler korku, ümitsizlik, şaşkınlık, sevinç duygularını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Kabe bağlamında gelen kıssalarda ise, İbrahim (a.s.)'ın diğer bölümlerde zâhir olarak zikredilmeyen oğlu İsmail (a.s.) ön plana çıkmaktadır.

İbrahim (a.s.) kıssasının beyân ve meânî analizi sonucunda ulaşılan sonuç, kıssanın anlatım üslûbunun ve edebî yönünün, içinde bulunduğu sûreye bağlı olduğu şeklindedir. Sûrelerin içindeki kıssalar anlatım ve yapısal özellikleri bakımından hikayeye benzemediği için, kıssanın özel üslûbu ve içinde bulunduğu sûreyle ilişkisi dikkate alınmadan yapılan açıklamalar gerçeklikten kopuk olacaktır. Kıssanın, belâgat ilmi araçlarıyla edebî açıdan incelenmesinin bu noktada çok önemli olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların çok daha derinlemesine yapıldığı takdirde, daha fazla veriye ulaşılacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

- Abbas,
Fadl Hasen: **el-Belâğatu funûnuhâ ve efnânuhâ ‘ilmü’l-beyân ve’l-bedî‘**, Dâru’l-furkân, y.y., 2007.
- el-Ahfeş el-Evsat,
Ebu'l-Hasen Saîd b.
Mes‘ade: **Me‘âni’l-Kur’ân**, thk.Huda Mahmud Karâ’, Mektebetu’l-hancî, Kahire, 1990.
- Alp, Musa: “Arap Dilinde هل / Hel ve ء / Hemze Soru Harflerinin Vaz’ı ve Kullanımı”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2017,17:1, s. 89-118.
- Aydın, Süleyman: “Kur’ân’da “Baba” Kelimesi ve Âzer’in İbrahim (AS)’ın Babası Olması Meselesi”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, 2015, 5:10, s. 201-230.
- Ateş,
Abdurrahman: “Ölülerin Nasıl Diriltildiğinin Kuşlar Üzerinden Hz. İbrahim’e Gösterilmesi (Bakara 260. Âyetin Anlamı İle İlgili Bir Değerlendirme)”, **İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2017, Sayı:7, s. 9-34.
- Bolelli, Nusrettin: **Belâgat (Beyân-Me’ânî-Bedî’ İlimleri) Arap Edebiyâtı**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009.
- Bostancı, Ahmet: “Arap Dilinde Bir Mecaz-ı Mürsel Türü Olarak Aynı Kökten Türeyen Farklı Kelimelerin Birbirlerinin Yerine Kullanılması-Kur’an-ı Kerim Bağlamında Bir İnceleme”,

Usul İslam Araştırmaları, 2010, 13:13, s. 41-64.

- el-Cârim, Alî;
Emîn, Mustafâ: **el-Belâgatu'l-vâdiha**, thk. Kâsim Muhammed en-Nûrî, Mektebetu dâru'l-fecr, y.y., 2014.
- el-Cevheri,
İsmail b. Hammâd: **es-Sihâh tâcu'l-luğa ve sıhâhi'l-Arabiyye**, I-VII, thk.Ahmed Abdulğafur Âttar, Dâru'l-ilmî li'l-melâyîn, 1990.
- el-Cürcânî,
Abdülkahir: **Delâilü'l-i'câz**, Çev. Osman Güman, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2015.
- Çanga, Mahmut: **Kur'an-ı Kerim Lügati-İlâvelerle Mu'cemü'l Müfehres**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2005.
- Çuhadar, Mustafa: “Fesahat”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, XII, s. 423-424.
- Dağ, Mehmet: “Dil ve Belağat Açısından Kur ân Ayetlerinde Nida”, **Ekev Akademi Dergisi**, 2008, s. 121-156.
- Dağdeviren, Alican: “Kur'ânî Anlatımda İstifham Hemzesi”, **Usûl İslam Araştırmaları**, 2017, 27:, s.49-72 .
- Dartma, Bahattin: “Dini ve Tarihi Metinler Bağlamında Hz. İbrahim'in Tarihen Varlığı ve Gerçek Babasının Kimliği Üzerine Bir İnceleme”, **Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi**, 2010, 9:10, s. 5-15.
- Dervîş, Muhyiddîn
b. Ahmed Mustafa: **İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhû**, I-X, Dâru'l-irşâd li's-şu'ûni el-câmi'yye, Suriye, 1415.

- Dirioz, Meserret: “Edebiyat Bilgi ve Teorileri I, Belagat”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Sayı:11, 2002 , s.255-261.
- Duran ,Hasan;
İnanç, Yunus: “Kur’ân-ı Kerîm’de Teceddüt ve Sübût Manası İçin Yapılan ‘Udûl Çeşitleri””, **Edebali İslamiyat Dergisi**, Mayıs 2019,3:5, s. 53-77.
- Durmuş, İsmail: “Mecaz”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, Ankara, 2003, XXVIII, s. 217-220.
- Durmuş, İsmail: “Meânî”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, Ankara, 2003, XXVIII, s. 204-206.
- Durmuş, İsmail: “Vasıl”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, XLII, s. 537-539.
- el-Endelusî, Ebû
Hayyân Muhammed
b. Yûsuf b. Ali **el-Bahru’l-muhît fi’t-tefsir** , I-X, thk. Sıtkî Muhammed Cemîl, Dâru’l-fıkr , Beyrut, 1420.
- Gezek, Ahmet: “Arap Belagatı’nda Konudan Haberdar Olan Muhataba Mesaj İletme Amaç ve Formları-Kur’an Ölçeğinde”, **Marmara Üniversitesi SBE**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016.
- Güç, Ahmet: “Put”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, XXXIV, s. 364-365.
- Güler, İsmail: “Arapçada İsnad ve Eksilteli Yapılara Bazı Yeni Yaklaşımlar”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, 22:1, s. 29-38.

- Hacımüftüoğlu,
Nasrullah: “Belâğat ekolleri ve Anadolu belâğat çalışmaları”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı:8, 1988, s. 115-127.
- Hacımüftüoğlu,
Nasrullah: “Beyân”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, VI, s. 22-23. (24.11.2019).
- el-İsfehânî, er-Râgıb: **Müfredât elfâzi’l-Kur’ân**, Thk. Safvân Adnan Dâvudî, Dâru’l-kalem, Dımeşk, 2014.
- Kaçar,
Halil İbrahim: “Belagat Açısından Eksiltisiz İfadelerin (Zikir Üslubu) Anlam Boyutu”, **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2002, 22 :1, s. 57-79 .
- Karataş, Turan: “Kinaye ve Tariz”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Cilt: CIX Sayı: 767-768 Kasım-Aralık 2015, s. 226.
- Kazvînî, Celâleddîn
Muhammed: **Telhis (Me’ânî-Beyân-Bedî’) Kur’an Edebiyatı**, Çev. Mehmed Fahreddin Dinçkol, Ebrar Yayınları, 1990.
- Kayapınar, Mustafa: “Belagatta Nida Üslubu”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2011, 15:2, s. 159-166.
- Kayapınar, Mustafa: “Belâğatta Temennî Üslûbu”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 15:2, s.167-171.
- Kılıç, Hulusi: “Belâğat”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, V, s. 380-383.
- Komisyon: **İ’râbu’l Kur’ân li’d-de‘âs**, I-III, Dâru’l-Münîr ve Dâru’l-

Fârâbî, Dîmeşk, 1425.

Komisyon: **Kur'an Yolu**, I-V, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

Kök, Funda: “Yangında Açığa Çıkan Gazların, İnsan Sağlığına Vereceği Zararın Engellenmesi”, **Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi**, 2020, 3:2, s. 83-94.

İbn Kuteybe,
Ebû Muhammed
Abdullah b. Müslim
ed-Dîneverî: **Te'vîlu muşkili'l-Kur'ân**, thk. İbrahim Şemsüddîn, Dâru'l-kutubi'l-‘ilmiyye, Beyrut, t.y.

Kutub ,Seyyid: **Fî zılâli'l-Kur'ân**, I-VI, Dâru's-şurûk, y.y., 1992.

İbn Manzûr,
Muhammed b.
Mükerrem
Cemâluddîn Ebu'l-
Fadl: **Lisânu'l-‘arab**, I-XV, Dâru sâdır, Beyrut, 1414.

el-Merâğî,
Ahmed b. Mustafa: **‘Ulûmu'l-belâğati'l-beyân, el-me‘ânî, el-bedî‘**, y.y.,t.y.

el-Meydânî,
Abdurrahmân bin
Hasan Habenneke: **el-Belâğatu'l-‘arabiyye**, I-II, Dâru'l-kalem/ed-Dâru's-şâmiyye, Dîmeşk/Beyrut, 1996.

el-Müsennâ,
Ebû Ubeyde Ma‘mer: **Mecâzu'l-Kur'ân**, thk. Muhammed Fuat Sezgin, I-II, Mektebetu'l-hâncî, Kâhire, 1381.

b. et-Teymî el-Basrî:

er-Radî, Şerîf: **Kur'an Mecazları (Telhîsu'l-beyân fî (an) mecâzâtî'l-Kur'ân)**, Çev. İsmail Durmuş, Kuramer, İstanbul, 2016.

es-Sâmerrâî,
Fâdıl Sâlih: **Esrâru'l-Beyân fî't-ta'bîrî'l-Kur'ân-Muhâdera**, y.y., t.y.

es-Sâmerrâî,
Fâdıl Sâlih: **Esrâru'l-Beyân fî't-ta'bîrî'l-Kur'ânî**, y.y., t.y.

es-Sâmerrâî,
Fâdıl Sâlih: **Lemesât Beyâniyye fî nusûsi mine't-tenzîl**, Dâr-u 'ammâr, Umman, 2003.

es-Sâmerrâî,
Fâdıl Sâlih: **Meâni'n-nahvi**, I-IV, Dâru'l-fîkr, y.y., 2000.

Okay,
M.Orhan: “Edebiyat”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, X, s. 395-397.

Özdoğan,
M. Akif: “Klasik Arap Edebî Tenkidine Genel Bir Bakış” **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 12, sayı:1, 2015, s.1-28.

Özdoğan,
Mehmet Akif: “Arap Dilinde Münâdâ Ve İşlevleri”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 26, s. 1-36.

Özel,
Recep Orhan: “Kur'ân'ın Gayr-ı Âkıl Varlıklara İsnat Ettiği Fiillerin Yorumu”, **Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Aralık 2014, Sayı: 3, s. 141-185.

- Pak, Zekeriya: “Hz. İbrahim Yıldız, Ay ve Güneşi Rab Edindi mi? (En‘âm 74-83’teki İbrahim Kıssasına Tarihî Gerçeklik Açısından Bir Bakış)”, **EKEV Akademi Dergisi**, 2003, 7:14, s. 59-74.
- er-Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer Fahrüddîn: **Mefâtîhu’l-ğayb**, I-XXXII, Dâru ihyâi’t-turâsi’l-‘arabiyye, Beyrut, 1420.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali: **Safvetu’t-tefâsîr**, I-III, Dâru’s-Sâbûnî, Kahire, 1997.
- es-Sekkâkî, Ebu Ya‘kub Sirâcuddîn Yusuf b. Ebi Bekr (b.) Muhammed b. Ali: **Miftâhu’l-‘ulûm**, Şeriketu’l-kudus, Kahire, t.y.
- Smyth, William: “Belagat İlmi’nin Standart Hale Gelen Düzenlenişi ve Es-Sekkakî’nin Miftahu’lûlum’u/The Canonical Formulation of" Ilm al-Balaghah" and al-Sakkaki's" Miftah al-'Ulum"”, Çev.Abdullah Yıldırım, **Şarkiyat Mecmuası**, 22, s.213-232.
- Smyth, William: “Bir Ders Kitabının Teşekkülü”, Çev. Abdullah Yıldırım, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014, s. 321-336.

- Söylemez,
Mehmet Mahfuz: “Kur’an-Tarih İlişkisi Üzerine”, **Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2017, 4:7, s. 13-44.
- Şengül, İdris: “Kıssa”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, Ankara, 2002, XXV, s. 498-501.
- Şentürk, Recep: “İsnad”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, XXIII, s. 153-154.
- Şimşek,
Cüneyt Mehmet: “Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr ve Edebi Tenkitçiliği”, **Uludağ Üniversitesi SBE**, Doktora Tezi, Bursa, 2004.
- Tala, Murat: “Mecâz Problemi Olarak Alâka: Antâkî’nin el-‘Alâka’sı Bağlamında Bir Bakış”, **Marife Dini Araştırmalar Dergisi**, 2019, 19:2, s. 661-680.
- el-Ukberî,
Ebu’l-Beka'
Abdullah b. el-
Hüseyn b. Abdillâh: **et-Tibyân fî i‘râbi’l-Kur’ân**, I-II, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, İsa’l-bâbî el-Halebî ve şürekâh, y.y., t.y.
- Yazıcı, Hüseyin: “Hikâye”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, I-XLIV, TDV Yayınları, İstanbul, 1998, XVII, s. 479-485.
- Yazır, Elmalılı
M.Hamdi: **Hak Dini Kur’an Dili**, Sadeleştirenler: İ.Karaçam, E.Işık, N.Bolelli, A.Yücel, I-X, Zehraveyn, y.y., t.y.
- ez-Zemahşerî, Ebu’l
Kâsım Mahmûd b.
Ömer b. Ahmed: **el-Keşşâf an hakâiki ğavâmıdı’t-tenzîl ve uyûni’l ekâvîl fî vucûhi’t-te’vîl**, I-VI, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2018.

- ez-Zemahşerî, Ebu'l Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed: **Esâsu'l-belâğa**, I-II, thk. Muhammed Bâsil, Dâru'l-kutubi'l-‘ilmiyye, Beyrut, 1998.
- Zeyrekli, Cafer: “Arap Dilinde Nidâ Üslûbu ve Kur'an-ı Kerim'deki Kullanımları”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE**, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2014.
- ez-Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa: **et-Tefsîru'l-munîr fi'l-'akîdeti ve's-şerîati ve'l-menhec**, I-XXX, Dâru'l-fıkr, Dımeşk, 1418.